

Budsjettnemnda for jordbruket
13.04.2005

Utredning nr. 3

**Resultatkontroll for gjennomføringen av
landbrukspolitikken**

Innhold

I OVERSIKTSDEL

1	INNLEDNING	1
2	PRODUKSJONSGRUNNLAG OG STRUKTURUTVIKLING	3
2.1	Areal og arealutvikling.....	3
2.2	Strukturutvikling i noen produksjoner	8
3	PRODUKSJON OG MATVAREFORBRUK	24
3.1	Oversikt over samlede produserte mengder.....	24
3.2	Økologisk jordbruk	28
3.3	Import og eksport.....	34
3.3	Selvforsyningsgrad	44
3.4	Trygg mat	46
4	DISTRIKTSPOLITIKK OG SYSSELSETTING	50
4.1	Utviklingen i antall jordbruksbedrifter	50
4.1.1	Landsdeler.....	50
4.1.2	Kommuneklasser.....	52
4.1.3	Virkeområdene for distriktspolitiske virkemidler.....	54
4.2	Utviklingen i noen produksjoner.....	56
4.3	Sysselsetting og ledighet.....	59
4.4	Utviklingen i arbeidsforbruket i jordbruket.....	60
4.4.1	Landsdelsnivå	60
4.4.2	Kommuneklasser	63
4.4.3	Virkeområder for distriktspolitiske virkemidler.....	64
4.5	Alder på bruker	65
4.6	Eiendomsoverdragelse og rekruttering	67
4.7	Bygdeutvikling.....	72
4.8	Tilleggsnæringer	76
5	MILJØ- OG RESSURSVERN.....	80
5.1	Jordarbeiding, erosjon og intensitet	81
5.2	Gjødselforbruk.....	84
5.3	Plantevernmidler	86
5.4	Innsamling av landbruksplast	89
5.5	Kulturlandskapet og bruken av arealene.....	90
5.6	Rovdyrskader på beitedyr	91
6	INNTEKTER, ØKONOMISKE FORHOLD OG LEVEKÅR.....	94
6.1	Utvikling i vederlag til arbeid og egenkapital for Totalkalkylens normaliserte regnskaper.....	94

6.2	Utvikling i vederlag til arbeid og egenkapital for de enkelte områdene, driftsformene og størrelsesgruppene	95
6.2.1	Inntekt etter område	95
6.2.2	Inntekt etter produksjon.....	97
6.2.3	Inntekt etter bruksstørrelse	98
6.3	Pensjonsgivende inntekt fra jordbruk, skogbruk og fiske	99
6.4	Alminnelig inntekt	103
6.5	Levekår	108
6.5.1	Levekår og økonomi	108
6.5.2	Helse	112
6.5.3	Velferd og avløsning	113
6.6	Utvikling i egenkapital, gjeld, inntekt og forbruk	114
6.7	Lønnsutvikling etter næring	115
7	BRUKEN AV INNSATSFAKTORER I JORDBRUKET – KOSTNADSUTVIKLINGEN	117
7.1	Ikke - varige innsatsfaktorer.....	117
7.1.1	Verdier og indekser	117
7.1.2	Kraftfôrpriser	119
7.2	Varige innsatsfaktorer	120
7.3	Renter	122
7.4	Bruk av driftskreditt i landbruket.....	123
7.5	Tap på utlån i landbruket.....	124
7.6	Innsatsfaktorer sett i relasjon til produksjon.....	124
8	PRISER.....	126
8.1	Prissammenligninger og matvarenes andel av forbruket.....	127
8.2	Poteter og grønnsaker	129
8.3	Melk og melkeprodukter.....	131
8.4	Storfekjøtt	133
8.5	Saukjøtt.....	134
8.6	Svinekjøtt	134
8.7	Egg	135
9	LIKESTILLING.....	136
9.1	Brukere og sysselsetting i jordbruket etter kjønn.....	136
9.2	Eiere etter kjønn og eiendomsoverdragelser	138
9.3	Driftsformer	141
9.3.1	Inndeling.....	141
9.3.2	Driftsform og produksjon.....	141
9.3.3	Økologisk produksjon	143
9.4	Arbeidsforbruk og utdanning	144
9.5	Pensjonsgivende inntekt i jordbruket og andre næringer	146

II DETALJERT DEL

10	PRODUKSJONSGRUNNLAG OG STRUKTURUTVIKLING	154
11	PRODUKSJON.....	193
12	DISTRIKTSPOLITIKK OG SYSSELSETTING	198
13	INNTEKTER	216
14	BRUKEN AV INNSATSFAKTORER, KOSTNADSUTVIKLINGEN.....	218
15	PRISER.....	219
16	LIKESTILLING.....	221

I OVERSIKTSDEL

1 Innledning

«Resultatkontroll for gjennomføringen av landbrukspolitikken» er en årlig utredning og publikasjon fra Budsjettnemnda for jordbruket. Resultatkontrollen ble første gang lagt fram som utredning til jordbruksforhandlingene i 1994. Resultatkontrollen skal omfatte en sammenstilling av data som belyser utviklingen i jordbruket i relasjon til de mål og retningslinjer Stortinget har trukket opp. Bakgrunnen er St.prp. nr. 8 (1992–1993) der det het at det bør: «... legges opp til en mer omfattende resultatkontroll knyttet opp til de mål og retningslinjer Stortinget har trukket opp. Her vil vektleggingen være avhengig av hvordan Stortinget vil prioritere de ulike mål for landbrukspolitikken framover».

Oppgaven med å skaffe materialet til resultatkontrollen ble ifølge St.prp. nr. 82 (1992–1993) «Jordbruksoppgjøret 1993», gitt til Budsjettnemnda for jordbruket. Under protokollen fra forhandlingsmøtet mellom Staten og Norges Bondelag 8. mai 1993 er følgende angitt:

«Partene forutsetter videre at Budsjettnemnda for jordbruket til hvert jordbruksoppgjør utarbeider et materiale som grunnlag for resultatkontroll ut fra de mål og retningslinjer som Stortinget fastlegger Jf. St.prp. nr. 8 (1992–93) side 33–34 og Innst. S. nr. 92 (1992–93) side 30–31 og 47. Materialet skal angi utviklingen på sentrale områder som priser, kostnader, inntekter, investeringer, bruk av innsatsfaktorer, arealbruk, produksjon, miljø og ressursvern, distriktspolitikk, sysselsetting, likestilling mm.»

St.meld. nr. 19 (1999–2000) sier videre om Resultatkontrollen:

«Det er i Stortingsproposisjonene om jordbruksoppgjørene de siste årene lagt fram en relativt omfattende dokumentasjon på utviklingen i primærproduksjonen. Det er behov for å videreutvikle denne. En rekke mål med landbrukspolitikken er knyttet til landbrukets produksjon av samfunns-goder og det er en naturlig konsekvens å følge dette opp i resultatrapporteringen til Stortinget. Måloppnåelse i forhold til rekruttering, bosetting og andre samfunnsoppgaver vil bli viktigere resultatindikatorer i forhold til utformingen av landbrukspolitikken. Dette bør også reflekteres i resultatkontrollen fra Budsjettnemnda for jordbruket, denne bør gjennomgås og forbedres med utgangspunkt i målsettingen for landbrukspolitikken. Det vil være behov for regionale data og tallmateriale for landbrukets betydning i distriktene. Landbruket er en langsiktig næring og det foretas langsiktige tilpasninger. Årlig resultatkontroll fanger ikke rasket nok opp de langsiktige tilpasningene av politikken. Departementet mener det er behov for å foreta grundigere analyser av den langsiktige tilpasningen i

næringen og at det må legges tilstrekkelig vekt på de langsiktige utviklingstrekkene i den løpende utforming av landbrukspolitikken. Det bør imidlertid også legges vekt på å forenkle resultatkontrollarbeidet, blant annet ved at enkelte forhold/virkemidler vurderes med noen års mellomrom.» (side 94–95).

Nemnda har hatt som utgangspunkt at resultatkontrollen bør være enkel og oversiktlig, det vil si at den bør ha et rimelig antall indikatorer og ikke være for detaljert i geografisk oppdeling. På den andre siden har nemnda sett at det både i den politiske behandlingen og den administrative oppfølgingen av landbrukspolitikken også kan være behov for en detaljert resultatkontroll. Spesielt når det gjelder geografisk inndeling har nemnda sett den administrative inndeling, det vil si fylkesinndelingen, som viktig. Dette skyldes at den politiske og administrative behandling og oppfølging lokalt ofte skjer på dette nivå. Når fylkesinndelingen nyttes, får en imidlertid mange tall, og oversikten tapes lett. Nemnda har på denne bakgrunn valgt å dele resultatkontrollen i en oversiktsdel (Del I) og en detaljert del (Del II). I oversiktsdelen er det gjennomgående gitt landstall og landsdelstall og i noen grad fylkestall. I den detaljerte delen presenteres ytterligere detaljer, hovedsakelig fylkestall ved siden av landsdelstall. Denne delen inneholder bare tabeller uten forklarende tekst.

Distriktspolitikken står sentralt. Nemnda har derfor valgt å presentere utviklingen i antall jordbruksbedrifter og i sysselsettingen også for kommuneklasser og virkeområder for distriktspolitiske virkemidler.

Bortsett fra oppgavene over inntektsutvikling på driftsgranskingsbrukene, er de regionale tallene innhentet utenfra, i første rekke fra Statistisk sentralbyrå og landbruksorganisasjonene.

I årets resultatkontroll er det tatt med tall for årene 1979, 1989 og 1999, som er årene for de fullstendige jordbrukstellingene, i tillegg til 2003 og 2004 i de fleste tabeller for å få belyst utviklingen. Det er også brukt 1985 og 1990 som de to første årene. I noen tilfeller, særlig der det ikke blir samlet inn data for hvert år, er det tatt med andre år.

2 Produksjonsgrunnlag og strukturutvikling

Norge har 2,3 dekar fulldyrket jord per innbygger. I europeisk sammenheng er dette lite. Litt over 3 % av landarealet er jordbruksareal. St.meld. nr. 19 (1999–2000) legger vekt på jordvern og at arealer er i produksjon. Det heter at «*En langsiktig politikk for landets matsikkerhet innebærer et sterkt jordvern for å bevare produksjonsgrunnlaget, og vektlegging av løpende innenlandske produksjon og foredling*» og at «*særlig arealer med klima og jordsmonn som gjør dem egnede til dyrking av matkorn, er av nasjonal interesse.*»

I dette kapitlet er det gitt en oversikt over areal og arealbruk, produksjon, forbruk, import og eksport av enkelte jordbruksprodukter og selvforsyningsgrad.

2.1 Areal og arealutvikling

Arealtallene fra 1979, 1989 og 1999 er hentet fra Statistisk sentralbyrås fullstendige jordbrukstallinger. For 2003 og 2004 har vi brukt tall fra SSB sin beregnede totalpopulasjon for jordbruksbedrifter.

Tabell 2.1 nedenfor viser Norges totale landareal og jordbruksareal i hvert enkelt fylke. Den viser at Hedmark, Oppland og Rogaland har de største jordbruksarealene, alle tre med litt over 1 mill. dekar. Vestfold, Østfold og Akershus og Oslo har størst andel dyrket landareal. For landet samlet sett er 3,4 % av landarealet dyrket, omtrent samme andel som i 2003.

Tabell 2.1 Norges totale landareal og jordbruksareal i drift. 2004*. Km² = 1000 daa

	Totalt landareal	Jordbruksareal i drift*	Andel dyrket, %
Østfold	3 889	763	19,6
Akershus og Oslo	5 014	802	16
Hedmark	26 120	1 073	4,1
Oppland	23 827	1 046	4,4
Buskerud	13 856	525	3,8
Vestfold	2 140	422	19,7
Telemark	14 186	259	1,8
Østlandet	89 032	4 889	5,5
Aust-Agder	8 485	115	1,4
Vest-Agder	6 817	200	2,9
Rogaland	8 553	1 008	11,8
Agder og Rogaland	23 855	1 323	5,5
Hordaland	14 962	439	2,9
Sogn og Fjordane	17 864	474	2,7
Møre og Romsdal	14 596	606	4,2
Vestlandet	47 422	1 519	3,2
Sør-Trøndelag	17 839	772	4,3
Nord-Trøndelag	20 777	895	4,3
Trøndelag	38 616	1 667	4,3
Nordland	36 302	600	1,7
Troms	25 147	266	1,1
Finnmark	45 879	98	0,2
Nord-Norge	107 328	965	0,9
<i>Hele landet, 2004*</i>	<i>306 253</i>	<i>10 362</i>	<i>3,4</i>

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk Sentralbyrå. Statistisk arbok 1999 for landarealet og beregna totalpopulasjon i 2004.

Tabell 2.2 og 2.3 med tilsvarende tabell 1 i del II, viser fordelingen av jordbruksareal i de ulike landsdeler og fylker. Tabell 2.2 inneholder dessuten beregnet antall dekar fulldyrket jord og jordbruksareal i drift i alt per innbygger. Tabell 2.3 viser årlig prosentvis endring for totalt jordbruksareal, fulldyrket areal og eng og beite for landsdelene. De viser at jordbruksareal i drift har hatt en økning på 5 % fra 1989 til 1999 og at det er økning i alle landsdeler. Arealet av åker og hage viser en nedgang, mens eng og beite øker i denne perioden. Det er relativt mest fulldyrket jord på Østlandet og i Trøndelag i år 2004. Andelen av eng og beite er størst på Vestlandet, i Agder og Rogaland og i Nord-Norge. Totalt for hele landet avtar andelen fulldyrket jord gjennom hele perioden fra 1989.

Tabell 2.2. viser at jordbruksarealet ute av drift på jordbruksbedrifter i aktiv drift, hadde en nedgang fra 1979 frem til 2004. I 1989 regnet en med 111 000 dekar som ikke var i drift og i 2004 var det 63 300 dekar.

Åpen åker og hage utgjorde 37 % av jordbruksarealet i drift på landsbasis i 2004, men er svært ulikt fordelt mellom fylker og landsdeler. Fylkene rundt Oslofjorden, Østfold, Vestfold og Akershus har fra 84 til 87 % av arealet i åpen åker og hage. Vest-Agder, Hordaland, Sogn og Fjordane, Møre og Romsdal og fylkene i Nord-Norge har fra 2 til 7 % åpen åker og hage og tilsvarende mer eng og beiteareal. På landsbasis viser arealet av åker og hage noe nedgang de siste årene. Fulldyrket eng og beite har holdt seg stabilt de siste årene, mens annen eng og beite har økt litt.

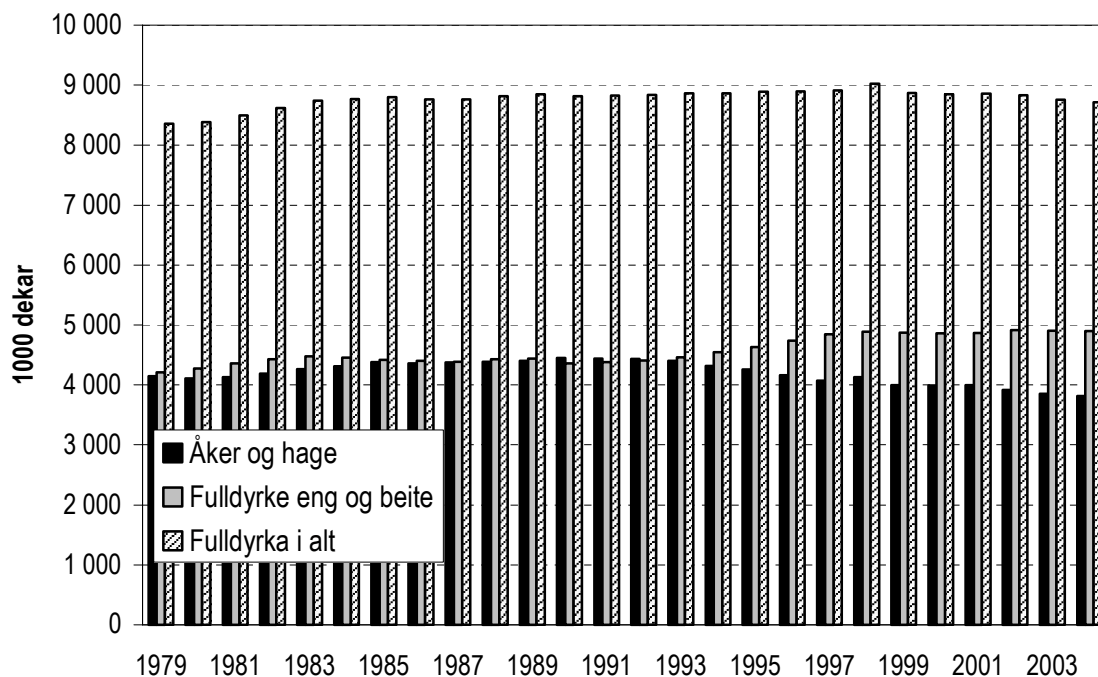
Tabell 2.2 Jordbruksarealet i Nord-Norge, Sør-Norge og landet. 1000 dekar

		1979	1989	1999	2003	2004*
Sør-Norge	Aker og hage	4 091	4 349	3 933	3 814	3 785
	Fulldyrka eng og beite	3 472	3 686	4 120	4 140	4 125
	Fulldyrka i alt	7 563	8 035	8 053	7 953	7 910
	Fulldyrket jord, daa/innbygger	2,10	2,14	2,02	1,94	1,92
	Annen eng og beite	1 104	1 014	1 371	1 477	1 488
	Jordbruksareal i drift i alt	8 667	9 049	9 424	9 430	9 397
	Jordbruksareal, daa/innbygger	2,41	2,41	2,37	2,31	2,28
	Jordbruksareal ute av drift	94	90	59	56	53
Nord-Norge	Aker og hage	59	81	62	41	34
	Fulldyrka eng og beite	684	698	757	766	762
	Fulldyrka i alt	743	779	819	806	796
	Fulldyrket jord, daa/innbygger	1,59	1,69	1,77	1,74	1,72
	Annen eng og beite	129	81	140	167	169
	Jordbruksareal i drift i alt	872	860	958	974	965
	Jordbruksareal, daa/innbygger	1,87	1,87	2,07	2,10	2,08
	Jordbruksareal ute av drift	46	23	11	10	10
Hele Landet	Aker og hage	4 146	4 432	3 995	3 854	3 819
	Fulldyrka eng og beite	4 157	4 385	4 877	4 905	4 887
	Fulldyrka i alt	8 304	8 818	8 872	8 759	8 706
	Fulldyrket jord, daa/innbygger	2,04	2,09	2,00	1,92	1,90
	Annen eng og beite	1 233	1 095	1 511	1 644	1 656
	Jordbruksareal i drift i alt	9 539	9 909	10 382	10 404	10 362
	Jordbruksareal, daa/innbygger	2,35	2,35	2,34	2,29	2,26
	Jordbruksareal ute av drift	138	111	70	66	63

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. De fullstendige jordbrukstellingene i 1979, 1989 og 1999, og beregna totalpopulasjon i 2003 og 2004.

For fylkesvis fordeling se del II tabell 1

Figur 2.1 Åker og hage, fulldyrka eng og beite og fulldyrka i alt. Hele landet. 1000 dekar

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Totalkalkylen for jordbruket.

Figur 2.1 ovenfor viser en oversikt over arealet av åker og hage, fulldyrka eng og beite samt fulldyrka i alt på landsbasis for årene 1979–2004. Den viser blant annet at arealet av fulldyrka eng og beite er større enn samlet areal av åker og hage fra 1993 og frem til 2004, og denne differansen blir større med årene.

Tallene for nydyrking uten tilskudd er revidert ut i fra de fullstendige jordbruksstillingene i 1999 og viste et nydyrka areal på totalt 95 232 dekar i perioden 1994 til 1998. Det er tillatt omdisponert til annet enn jordbruksformål om lag 12–13 tusen dekar per år de senere årene.

Arealendringene kan skyldes flere forhold. Blant annet bygger arealtallene på forskjellige statistikker; de fullstendige jordbrukstillingene og søknader om produksjonstilskudd. Produksjonstilskuddstatistikken fanger ikke opp jordbruksareal som ikke det blir søkt produksjonstilskudd til eller areal i søknader som ikke blir innvilget, og vil derfor være noe lavere enn det faktiske jordbruksarealet i drift, registrert i de fullstendige jordbrukstillingene. I forbindelse med omleggingen av virkemiddel-systemet fra pristilskudd til produksjonsuavhengige tilskuddordninger, ble det registrert et større areal i drift enn tidligere i produksjonstilskuddstatistikken. Fra 2003 til 2004 har derimot det totale jordbruksareal i drift gått ned i følge søknad om produksjonstilskudd.

Tabell 2.3 Totalt jordbruksareal i drift fordelt på landsdeler. 1000 dekar

		1979	1989	1999	2003	2004*	Arlig %-vis endring		
							79-89	89-99	99-04
Østlandet	Totalt areal	4 661	4 825	4 919	4 911	4 889	0,3	0,2	-0,1
	Fulldyrket areal	4 356	4 589	4 583	4 534	4 509	0,5	0,0	-0,3
	% fulldyrket	93	95	93	92	92			
	Eng og beite	1 449	1 414	1 743	1 825	1 825	-0,2	2,1	0,9
	% eng og beite	31	29	35	37	37			
Agder og Rogaland	Totalt areal	1 044	1 149	1 291	1 324	1 323	1,0	1,2	0,5
	Fulldyrket areal	738	805	837	842	837	0,9	0,4	0,0
	% fulldyrket	71	70	65	64	63			
	Eng og beite	859	945	1 145	1 204	1 209	1,0	1,9	1,1
	% eng og beite	82	82	89	91	91			
Vestlandet	Totalt areal	1 491	1 513	1 564	1 528	1 519	0,1	0,3	-0,6
	Fulldyrket areal	1 074	1 143	1 113	1 065	1 054	0,6	-0,3	-1,1
	% fulldyrket	72	76	71	70	69			
	Eng og beite	1 377	1 404	1 502	1 470	1 464	0,2	0,7	-0,5
	% eng og beite	92	93	96	96	96			
Trøndelag	Totalt areal	1 471	1 562	1 650	1 667	1 667	0,6	0,5	0,2
	Fulldyrket areal	1 395	1 498	1 520	1 513	1 510	0,7	0,1	-0,1
	% fulldyrket	95	96	92	91	91			
	Eng og beite	891	937	1 102	1 118	1 114	0,5	1,6	0,2
	% eng og beite	61	60	67	67	67			
Nord-Norge	Totalt areal	872	860	958	974	965	-0,1	1,1	0,1
	Fulldyrket areal	743	779	819	806	796	0,5	0,5	-0,6
	% fulldyrket	85	91	85	83	83			
	Eng og beite	813	779	896	933	931	-0,4	1,4	0,8
	% eng og beite	93	91	94	96	96			
<i>Hele landet</i>	<i>Totalt areal</i>	<i>9 535</i>	<i>9 911</i>	<i>10 382</i>	<i>10 404</i>	<i>10 362</i>	<i>0,4</i>	<i>0,5</i>	<i>0,0</i>
	<i>Fulldyrket areal</i>	<i>8 304</i>	<i>8 818</i>	<i>8 872</i>	<i>8 759</i>	<i>8 706</i>	<i>0,6</i>	<i>0,1</i>	<i>-0,4</i>
	<i>% fulldyrket</i>	<i>87</i>	<i>89</i>	<i>85</i>	<i>84</i>	<i>84</i>			
	<i>Eng og beite</i>	<i>5 389</i>	<i>5 478</i>	<i>6 388</i>	<i>6 550</i>	<i>6 543</i>	<i>0,2</i>	<i>1,5</i>	<i>0,5</i>
	<i>% eng og beite</i>	<i>57</i>	<i>55</i>	<i>62</i>	<i>63</i>	<i>63</i>			

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. De fullstendige jordbrukstellingene i 1979, 1989 og 1999, og beregna totalpopulasjon i 2003 og 2004.

For fylkesvis fordeling se del II, tabell 1.

2.2 Strukturutvikling i noen produksjoner

Fra og med 2004 ble begrepet *driftsenhet* byttet ut med *jordbruksbedrift*. Denne endringen var en følge av regelendringene for å være tilskuddsberettiget. Begrepet bruk er allikevel av plasshensyn beholdt i tabeller, og betyr mer presist jordbruksbedrift for årene 1999–2003 og driftsenhet for tidligere år. Med de nye reglene er det ikke så enkelt å presentere driftsenheter på samme måte som før. Samdrifter i melkesektoren har skapt presentasjonsproblemer en del år, og etter hvert som vi har fått mange varianter av juridiske foretak har det blitt enda mer komplisert. Dette skyldes at samme «gårdsbruk» eller «gårdbruker» i tradisjonell tankegang kan inngå med produksjon på flere tilskuddssøknader ved at virksomheten er organisert i, eller eieren deltar i, flere selskaper (foretak). For eksempel kan en tenke seg at kornproduksjonen skjer i et enkeltpersonforetak mens et veksthus er organisert som en annen selskapsform. Etter denne overgangen kan for eksempel 3 tidligere driftsenheter bli 1 jordbruksbedrift, men de kan også bli 4.

Det er skjedd omfattende endringer i antall og størrelse av jordbruksbedriftene og i sammensetningen av produksjonene de seneste årene. Nedenfor er det vist størrelsesfordeling for alle jordbruksbedrifter, og noen forskjellige produksjoner. En jordbruksbedrift kan være representert med flere produksjoner. En kan derfor ikke summere jordbruksbedriftene med de ulike produksjonene og komme fram til et riktig tall for totalt antall jordbruksbedrifter.

Tabell 2.4 viser endringer i det totale antall jordbruksbedrifter. Det er nedgang i antall for de mindre jordbruksbedriftene og en økning for de større. De aller minste jordbruksbedriftene har sterkest prosentvis årlig nedgang. For perioden fra 1989 til 2004 går antall jordbruksbedrifter i størrelsesgruppen 100 til 200 dekar også ned, men disse utgjør den samme relative andel i 2004 som i 1999.

Tabell 2.4 Totalt antall jordbruksbedrifter med areal og leid areal per jordbruksbedrift

Arealgruppe, dekar	1979	1989	1999	2003	2004*	Arlig %-vis endring		
						79-89	89-99	99-04
0-50 ¹⁾	62 011	37 031	13 788	8 211	7 461	-5,0	-9,4	-11,6
%	49	37	20	14	13			
50-100	32 716	24 969	16 720	12 230	11 163	-2,7	-3,9	-7,8
%	26	25	24	21	20			
100-200	21 656	25 330	22 286	18 669	17 705	1,6	-1,3	-4,5
%	17	25	32	32	32			
200-300	5 639	7 928	10 367	10 404	10 282	3,5	2,7	-0,2
%	5	8	15	18	18			
300-500	2 579	3 266	5 273	6 424	6 618	2,4	4,9	4,6
%	2	3	8	11	12			
> 500	701	858	1 577	2 293	2 468	2,0	6,3	9,4
%	1	1	2	4	4			
Alle bruk	125 302	99 382	70 011	58 231	55 697	-2,3	-3,4	-4,5
1000 daa	9 539	9 909	10 382	10 404	10 362	0,4	0,5	0,0
Daa/bruk	76	100	148	179	186	2,7	4,1	4,6
Leid areal, 1000 daa	1 920	2 318	3 239	3 345		1,9	3,4	
Leid areal, %	20	23	31	32				
Leid areal, daa/bruk	15	23	46	57		4,3	7,1	

1) Til og med 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5-50 daa

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå: De fullstendige jordbrukstellingene i 1979, 1989 og 1999, og beregna totalpopulasjon i 2003 og 2004. Landbruksundersøkelsen angående leid areal 2003.

For fylkesvis fordeling se del II tabell 5 for antall jordbruksbedrifter og tabell 2 for leid areal.

Antall dekar per jordbruksbedrift øker gjennom hele perioden fra 1979. Det har sammenheng med at antallet jordbruksbedrifter avtar. Arealet på de jordbruksbedriftene som går ut av drift, kan enten gå helt ut av jordbruksdrift eller overtas av andre jordbruksbedrifter ved salg eller utleie. Tabell 2.4 viser videre at både totalt leid areal og leid areal per jordbruksbedrift har økt fra 1979 til 2003. Andelen av leid areal er høyest i Nord-Norge når en ser på landsdelene, og her er 39,7 % leid. Variasjonen mellom fylkene er imidlertid betydelig, og det er i Agder-fylkene, Troms, Møre og Romsdal og Telemark vi finner størst andel leid jord – alle med over 40 %.

Fra og med 2002 ble reglene for å kunne søke produksjonstilskudd endret, jf. Forskrift om produksjonstilskudd i jordbruket. Flere selskapsformer er blitt tilskuddsberettiget, blant annet aksjeselskaper, ansvarlige selskaper og stiftelser. Tabell 2.5 viser hvor mange prosent av søkerne som ikke var enkeltmannsforetak de siste 6 år.

Tabell 2.5 Fylkesvis andel av tilskuddssøkerne som ikke er enkeltmannsforetak

Fylke	1999	2000	2001	2002	2003	2004*	Antall i 2004
Østfold	0,7	0,7	0,8	2,7	3,0	2,9	79
Akershus	0,6	0,6	0,6	2,7	2,5	2,4	63
Oslo	8,0	7,4	8,3	17,4	20,0	25,0	5
Hedmark	0,8	1,0	1,2	2,5	2,9	2,8	119
Oppland	1,6	2,1	3,0	5,4	5,7	6,4	367
Buskerud	0,4	0,4	0,6	3,5	2,3	2,8	77
Vestfold	0,4	0,7	0,8	1,9	2,4	1,9	34
Telemark	0,7	0,6	0,7	2,5	2,0	2,0	37
Aust-Agder	0,9	0,9	0,9	3,2	2,7	2,9	23
Vest-Agder	0,6	0,7	0,7	1,4	2,1	2,5	32
Rogaland	1,0	1,3	1,7	3,2	3,9	5,0	262
Hordaland	0,9	1,0	1,3	2,2	2,8	3,3	121
Sogn og Fjordane	0,8	1,0	1,2	1,7	2,4	3,0	116
Møre og Romsdal	1,0	1,4	1,6	3,2	3,7	4,3	156
Sør-Trøndelag	1,2	1,3	1,4	2,9	3,1	3,3	122
Nord-Trøndelag	1,6	1,9	2,4	4,3	5,1	5,7	227
Nordland	0,7	1,0	1,5	3,5	3,6	3,9	111
Troms	0,7	0,8	0,9	1,7	2,2	2,5	35
Finnmark	0,5	0,5	1,1	4,1	3,4	4,0	17
Hele landet	0,9	1,2	1,4	3,1	3,4	3,8	
Antall	630	745	902	1 818	1 873	2 003	2 003

* Foreløpige tall

Kilde: SLF sin tilskudsstatistikk per 31.07.

For landet som helhet har andelen upersonlige søkere økt fra 0,9 % til 3,8 %, og det er blitt 1 373 flere upersonlige søkere fra 1999 til 2004. Oslo har den største andelen andre selskapsformer, mens det er minst andel i Vestfold og Telemark. Flest søkere med annen selskapsform er det i Oppland, noe som henger sammen med at det er her det finnes flest samdrifter.

Det var i 2002 79 aksjeselskaper, 1 298 ansvarlige selskaper (i all hovedsak samdrifter) og 441 med annen selskapsform. DA (selskap med delt ansvar) er det mest brukte formen for ansvarlige selskap i jordbruket. I tillegg benyttes ANS (ansvarlig selskap). Andre selskapsformer er blant annet landbruksskoler, stiftelser, fengsler og Planteforsk. Oppsplitting i ulike selskapsformer i jordbruket har ikke tilgjengelig for årene etter 2002.

Tabell 2.6 viser endringer i antall jordbruksbedrifter med korn og oljevekster. Antall jordbruksbedrifter med korn har hatt en nedgang på 33 % fra 1989 til 1999. Samtidig har kornarealet vært mer stabilt (en nedgang på omlag 5 %), og kornarea-

let per jordbruksbedrift har derved økt fra 107 dekar til 153 dekar. Det er antallet av de minste jordbruksbedriftene med korn som har hatt den største prosentvise årlige nedgangen. I perioden 1979 til 1989 minket antallet jordbruksbedrifter under 100 dekar, mens størrelsesgruppene over 100 dekar økte i antall. Fra 1989 til 1999 har antallet jordbruksbedrifter gått ned for alle størrelsesgrupper under 300 dekar. De største jordbruksbedriftene, over 300 dekar, har økt både relativt sett og i totalt antall. Fra 1999 til 2004 er det totalt sett blitt 20 % færre bruk, og en stadig større andel har over 200 dekar.

Tabell 2.6 Antall jordbruksbedrifter med korn og oljevekster etter areal av korn og oljevekster

Arealgruppe, dekar	1979	1989	1999	2003	2004*	Arlig %-vis endring		
						79-89	89-99	99-04
< 20	9 698	4 559	1 277	681	592	-7,3	-11,9	-14,3
%	25	14	6	4	3			
20–50	10 187	7 839	3 602	2 320	2 111	-2,6	-7,5	-10,1
%	26	24	16	13	12			
50–100	8 766	8 135	5 286	4 174	3 874	-0,7	-4,2	-6,0
%	22	25	24	23	22			
100–200	6 960	7 611	6 170	5 323	5 222	0,9	-2,1	-3,3
%	18	23	28	29	30			
200–300	2 346	2 848	2 793	2 652	2 595	2,0	-0,2	-1,5
%	6	9	13	15	15			
300–400	865	1 190	1 319	1 301	1 340	3,2	1,0	0,3
%	2	4	6	7	8			
> 400	710	921	1 462	1 826	1 845	2,6	4,7	4,8
%	2	3	7	10	10			
Antall bruk	39 532	33 103	21 909	18 277	17 579	-1,8	-4,0	-4,3
1 000 daa	3 255	3 530	3 345	3 267	3 261	0,8	-0,5	-0,5
Daa/bruk	82,3	106,6	152,7	178,7	185,5	2,6	3,7	4,0

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. De fullstendige jordbrukstellingene i 1979, 1989 og 1999, og beregna totalpopulasjon i 2003 og 2004.

For fylkesvis fordeling se del II tabell 3a.

St.meld. nr. 19 tar opp at de klimatiske forhold begrenser arealer egnet til matkornproduksjon, og framholder at «Disse arealene har stor forsyningsmessig verdi og representerer en viktig nasjonal interesse.» Det er rug og særlig hvete som dyrkes til matkorn i videre utstrekning. Andelen som går til mat eller fôr, varierer mellom år, men i perioden 1990 til 1997 ble i gjennomsnitt 78 % av hveten avregnet som matkvalitet. Tabell 2.7 viser arealet av rug og hvete fylkesvis. Dyrkinga er konsentrert til Østlandet

med 98 % av arealet, og særlig i fylkene rundt Oslofjorden og Hedmark. Østfold og Vestfold har til sammen over 52 % av arealet.

Tabell 2.7 Areal av rug og hvete fordelt på fylker og landsdeler, 2004*. 1000 dekar

	Hvete	Rug	Sum	% - andel
Østfold	296,1	16,7	312,8	
Akershus og Oslo	167,7	13,8	181,4	
Hedmark	86,7	8,6	95,3	
Oppland	34,6	2,3	36,9	
Buskerud	78,7	6,0	84,8	
Vestfold	148,6	19,9	168,5	
Telemark	21,5	1,3	22,8	
Østlandet	833,8	68,5	902,3	98,0
Aust-Agder	0,5	0,7	1,2	
Vest-Agder	0,0	0,0	0,1	
Rogaland	0,9	0,2	1,1	
Agder og Rogaland	1,5	0,9	2,3	0,3
Vestlandet	0,3	0,1	0,4	0,0
Sør-Trøndelag	1,5	1,0	2,6	
Nord-Trøndelag	11,4	1,5	12,9	
Trøndelag	13,0	2,5	15,5	1,7
Nord-Norge	0,1	0,1	0,1	0,0
Hele landet	848,6	72,0	920,6	100,0

* Foreløpige tall

Kilde: SSB, beregna totalpopulasjon 2004.

Tabell 2.8 og 2.9 viser antall jordbruksbedrifter og arealet av poteter og grønnsaker på friland. Det har vært størst prosentvis årlig nedgang for de minste jordbruksbedriftene. Antall jordbruksbedrifter med poteter på arealer under 50 dekar har gått ned i hele perioden fra 1979. For jordbruksbedrifter med mer enn 50 dekar poteter har det vært en økning i antallet fram til 1997 og en nedgang i årene etterpå. Totalt sett har antall jordbruksbedrifter med poteter avtatt med 73 % fra 1989 til 1999. Potetarealet har også hatt en markert nedgang med 25 % i perioden fra 1989 til 2004, hvorav bare 3 % var før 1997. Potetarealet per jordbruksbedrift er nesten tredoblet fra 1989 til 1999, og ser også ut til å øke fra 2003 til 2004. Det totale antall dekar ble redusert det siste året, samtidig som antall bruk er redusert med 866, noe som tilsvarer over 13 % reduksjon.

Tabell 2.8 Antall jordbruksbedrifter med poteter etter potetareal

Arealgruppe, dekar	1979	1989	1999	2003	2004*	Arlig %-vis endring		
						79-89	89-99	99-04
< 5	80 792	32 014	7 300	4 244	3 578	-8,8	-13,7	-13,3
%	92	86	71	64	62			
5-9	2 851	1 306	527	372	316	-7,5	-8,7	-9,2
%	3	4	5	6	6			
10-19	1 637	1 210	550	362	322	-3,0	-7,6	-10,2
%	2	3	5	5	6			
20-49	1 547	1 540	871	667	592	0,0	-5,5	-7,4
%	2	4	8	10	10			
50-99 ¹⁾	569	1 031	1 009	515	493	6,1	-0,2	-13,3
%	1	3	10	8	9			
> 100				444	437			
%				7	8			
Antall bruk	87 396	37 101	10 257	6 604	5 738	-8,2	-12,1	-11,0
Antall daa	214 013	188 929	148 522	145 758	141 466	-1,2	-2,4	-1,0
Daa/bruk	2,4	5,1	14,5	22,1	24,7	7,8	11,0	11,2

* Foreløpige tall

1) For 1979, 1989 og 1999 gjelder tallene bruk med > 50 dekar

Kilde: Statistisk sentralbyrå. De fullstendige jordbrukstellingene 1979, 1989 og 1999, og beregna totalpopulasjon i 2003 og 2004.

For fylkesvis fordeling se del II tabell 3b.

Arealet med grønnsaker på friland har økt med 6 % samtidig som antall jordbruksbedrifter med disse produksjonene har gått ned med 67 % fra 1989 til 1999 (tabell 2.9). Det mest markerte trekk er at de aller minste produsentene med under 2 dekar har avtatt sterkt. Fra 1989 til 1999 er det en nedgang i antall produsenter i alle størrelsesgrupper unntatt gruppen med over 50 dekar grønnsaker, der antallet har økt. Det har gitt en gjennomsnittlig økning i grønnsakarealet per jordbruksbedrift fra 2 dekar i 1979 til 9 dekar i 1989 og 28 dekar i 1999. I 1999 utgjorde jordbruksbedrifter med mindre enn 50 dekar grønnsaker 82 %, mens de i 2004 utgjorde 76 %. I 2004 var gjennomsnittlig grønnsaksareal 39,2 dekar per jordbruksbedrift. Grønnsaker på friland er inkludert kålrot til mat og erter og bønner til konserverindustrien for 1999, 2003 og 2004.

Tabell 2.9 Antall jordbruksbedrifter med grønnsaker på friland etter grønnsakareal

Arealgruppe, dekar	1979	1989	1999	2003	2004*	Arlig %-vis endring		
						79-89	89-99	99-04
< 2	20 100	3 712	366	276	265	-15,5	-20,7	-6,3
%	86	57	17	16	17			
2-5	989	744	336	239	194	-2,8	-7,6	-10,4
%	4	11	16	14	12			
5-10	787	623	262	178	160	-2,3	-8,3	-9,4
%	3	10	12	10	10			
10-19	656	579	302	197	172	-1,2	-6,3	-10,6
%	3	9	14	11	11			
20-29 ¹⁾	589	602	482	173	154	0,2	-2,2	
%	3	9	23	10	10			
30-49				273	263			
%				16	16			
50-89 ²⁾	178	256	375	228	196	3,7	3,9	
%	1	4	18	13	13			
90-129				79	83			
%				5	6			
> 130				96	100			
%				6	6			
Antall bruk	23 299	6 516	2 123	1 739	1 587	-12,0	-10,6	-5,7
Antall daa	55 218	57 030	60 187	64 451	62 227	0,3	0,5	0,7
Daa/bruk	2,4	8,8	28,3	37,1	39,2	14,0	12,5	6,7

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. De fullstendige jordbrukstellingene 1979, 1989 og 1999, og beregna totalpopulasjon i 2003 og 2004.

For fylkesvis fordeling se del II tabell 3c.

1) For arene 1979, 1989 og 1999 gjelder tallene størreslesgruppen 20-50 dekar.

2) For arene 1979, 1989 og 1999 gjelder tallene størreslesgruppen > 50 dekar.

Tabell 2.10 viser struktursammensetningen på jordbruksbedrifter med melkeku fra 1979 til 2004. Antall jordbruksbedrifter med melkekyr er redusert med 22 % fra 1989 til 1999. Mellom 2003 og 2004 har antall driftenheter gått ned med 4,9 %, mens antall melkekyr per jordbruksbedrift gikk opp.

Antall besetninger er redusert mest i de minste størrelsesgruppene. Fra 1979 til 1989 avtok også antall store besetninger, mens antall besetninger med 10 til 20 melkekyr økte. Fra 1989 til 1999 var det en økning for alle størrelsesgrupper med over 15 melkekyr. I 1999 hadde 15 % av alle jordbruksbedrifter med melkeku over 20 melkekyr, mens i 2004 utgjorde denne størrelsesgruppa 25 %.

Tabell 2.10 Antall jordbruksbedrifter med melkeku etter besetningsstørrelse¹⁾

Besetnings- størrelse	1979 ²⁾	1989	1999	2003	2004*	Arlig %-vis endring		
						79-89	89-99	99-04
1-9	23 147	11 610	6 047	3 254	2 945	-6,7	-6,3	-13,4
%	59	40	27	18	17			
10-14	7 980	9 711	7 979	5 415	5 023	2,0	-1,9	-8,8
%	21	33	35	31	30			
15-19	4 223	5 085	5 201	4 664	4 441	1,9	0,2	-3,1
%	11	17	23	27	27			
20-29	2 692	2 208	2 834	3 166	3 194	-2,0	2,5	2,4
%	7	8	13	18	19			
30-50	762	476	537	842	877	-4,6	1,2	10,3
%	2	2	2	5	5			
> 50	102	53	61	130	138	-6,3	1,4	17,7
%	0	0	0	1	1			
Antall bruk	38 906	29 143	22 659	17 471	16 618	-2,8	-2,5	-6,0
1 000 melkekyr	372	340	313	278	271	-0,9	-0,8	-2,8
Melkekyr per bruk	9,6	11,7	13,8	15,9	16,3	2,0	1,7	3,4

* Foreløpige tall

1) Samdrifter er med som en jordbruksbedrift (se også tabell 2.11)

2) Tallene inkluderer også eventuelle ammekyr

Kilde: Statistisk sentralbyrå. De fullstendige jordbrukstellingene 1979, 1989 og 1999, og beregna totalpopulasjon i 2003 og 2004.

For fylkesvis fordeling se del II tabell 3d.

Antallet samdrifter i melkeproduksjonen øker stadig. I 2004 har Statens Landbruksforvaltning registrert 1 236 samdrifter i drift, og disse inkluderer totalt 2 782 eiendommer. Tabell 2.11 gir en fylkesvis oversikt over registrerte samdrifter 2001 til 2004, og antall eiendommer som er med i samdriftene.

Tabell 2.11 Antall samdrifter i melkeproduksjon og fordelingen av eiendommer som inngår

	2001	2002	2003	2004	Antall samdrifter fordelt på antall eiendommer per samdrift 2004				Antall eiendommer i samdrift 2004
					2	3	4	≥ 5	
Østfold	7	11	12	14	13	1			29
Akershus	3	5	6	8	6	2			18
Hedmark	32	36	38	47	36	6	5		110
Oppland	183	223	249	279	237	31	6	5	618
Buskerud	6	10	14	17	8	5	4		47
Vestfold	4	7	7	8	6	2			18
Telemark	10	12	14	14	12	1	1		31
Østlandet	245	304	340	387	318	48	16	5	871
Aust-Agder	6	9	9	9	9				18
Vest-Agder	8	13	15	22	21	1			45
Rogaland	78	111	170	211	173	27	5	6	480
Agder og Rogaland	92	133	194	242	203	28	5	6	543
Hordaland	45	54	64	79	71	3	2	3	175
Sogn og Fjordane	50	60	75	91	73	16	1	1	205
Møre og Romsdal	61	72	86	100	79	14	7		228
Vestlandet	156	186	225	270	223	33	10	4	608
Sør-Trøndelag	52	64	74	88	71	14	2	1	198
Nord-Trøndelag	109	130	163	179	146	19	9	5	413
Trøndelag	161	194	237	267	217	33	11	6	611
Nordland	37	45	52	57	51	5	1		121
Troms	8	9	8	8	8				16
Finnmark	2	2	2	5	4		1		12
Nord-Norge	47	56	62	70	63	5	2	0	149
Hele landet	701	873	1 058	1 236	1 024	147	44	21	2 782

* Foreløpige tall per 31.12.04

Kilde: Statens Landbruksforvaltning.

Tabell 2.11 viser at antall samdrifter totalt sett har økt frem til 2004, og at Oppland er det fylket som har flest samdrifter. De fleste samdriftene består av 2 eiendommer, og i 2004 er det registrert 1 024 slike samdrifter. De 2 782 eiendommene som driver i samdrift, utgjør nesten 17 % av alle bruk med melkeproduksjon.

I 1997 ble den første runden med kjøp og salg av melkekvoter gjennomført. Formålet med dette var å effektivisere sektoren, stimulere aktive produsenter, ta i bruk ledig båskapasitet og øke fleksibiliteten. Totalt 641 melkebønder solgte da kvoten, noe som utgjorde totalt 31 955 500 liter. Flest selgere var det i Møre og Romsdal, mens det var i Telemark den største andelen melkebønder solgte. 6,4 % av melkebøndene i Telemark solgte det første året. Hvert år senere har staten gjennomført en tilsvarende ordning, og i 2000 ble det i tillegg en ekstra salgsrunde på

høsten. Antall kvoteselgere ble derfor størst i 2000, da i alt 1 642 melkebønder sluttet. Tabell 2.12 viser fylkesvis oversikt over antallet kvoteselgere og hvor mange liter de totalt har solgt i 1997, 1999, 2002 og 2004. I tillegg vises totaltall for hele perioden.

Tabell 2.12 Antall kvoteselgere fylkesvis, og antall solgte liter. Utvalgte år og hele perioden

Fylke	1997		1999		2002		2004		Hele perioden	
	Antall	1000 liter	Antall	1000 liter	Antall	1000 liter	Antall	1000 liter	Antall	1000 liter
Østfold	19	1 229	19	1 268	11	929	5	596	149	11 054
Akershus	18	1 089	31	1 970	15	1 353	2	203	175	12 867
Hedmark	27	1 326	31	1 980	33	2 203	22	1 553	330	18 645
Oppland	55	2 429	54	2 679	34	1 858	36	1 965	483	23 459
Buskerud	9	300	21	1 074	21	1 032	17	1 097	192	9 648
Vestfold	6	378	8	637	9	723	4	407	80	6 058
Telemark	25	1 138	19	784	6	223	5	274	128	5 289
Aust-Agder	18	648	15	747	6	274	3	158	114	4 836
Vest-Agder	15	573	29	1 284	19	918	6	337	221	10 186
Rogaland	70	4 687	71	4 791	57	3 845	29	2 629	686	45 454
Hordaland	37	1 544	32	1 321	56	2 596	34	2 079	483	21 422
Sogn og Fjordane	74	2 478	52	2 060	51	2 184	17	817	518	20 201
Møre og Romsdal	108	5 548	40	2 341	95	5 942	33	2 066	794	43 825
Sør-Trøndelag	74	3 966	55	3 077	49	2 699	39	2 723	639	35 819
Nord-Trøndelag	23	1 237	56	3 652	66	4 651	28	1 889	492	29 999
Nordland	37	1 872	37	1 914	40	2 259	21	1 545	458	23 760
Troms	21	1 223	15	694	14	663	15	1 259	197	10 722
Finnmark	5	293	10	662	4	301	3	238	56	3 787
Landet	641	31 956	595	32 934	586	34 650	319	21 837	6 195	337 033

Kilde: SLF

Etter 2000 har det hvert år blitt færre kvoteselgere, og i 2004 var det 319 som valgte å selge kvoten. Buskerud var i 2004 det fylket der relativt flest solgte, 3,9 %. Totalt for perioden har 6 195 personer solgt kvoten.

De solgte melkekvoteene har enten blitt beholdt av staten, eller blitt solgt ut igjen til melkebønder som har villet kjøpe mer kvote. Andelene her har variert mellom årene. En konsekvens av at det har blitt stadig færre melkebønder, og at flere av disse har kjøpt mer kvote, er vist i tabell 2.13. Den viser gjennomsnittskvoteene i de ulike fylker enkelte år, og vi ser at gjennomsnittskvoteene øker.

Tabell 2.13 Fylkesvis oversikt over gjennomsnittlig kvote 1998, 2001, 2003 og 2004. Liter

Fylke	1998	2001	2003	2004	% endring 1998–2004
Østfold	97 512	108 606	124 310	128 996	32,3
Akershus	94 595	106 016	123 070	128 828	36,2
Oslo	200 000	149 795	159 533	159 533	-20,2
Hedmark	79 455	85 802	94 863	99 134	24,8
Oppland	67 022	73 481	81 248	85 782	28,0
Buskerud	64 551	69 549	79 378	83 607	29,5
Vestfold	97 949	107 759	135 198	139 217	42,1
Telemark	52 958	59 196	65 831	70 802	33,7
Aust-Agder	57 895	64 519	72 919	79 319	37,0
Vest-Agder	58 711	63 874	72 178	75 087	27,9
Rogaland	90 499	98 963	108 397	113 566	25,5
Hordaland	58 969	63 766	71 249	74 272	26,0
Sogn og Fjordane	56 955	61 307	66 908	69 484	22,0
Møre og Romsdal	71 686	77 834	88 997	93 223	30,0
Sør-Trøndelag	74 539	79 642	88 396	93 092	24,9
Nord-Trøndelag	81 552	88 019	99 598	104 957	28,7
Nordland	69 938	75 305	83 728	88 461	26,5
Troms	76 263	81 927	93 154	94 346	23,7
Finnmark	91 935	95 660	99 845	103 149	12,2
Landet	73 246	79 479	88 819	93 150	27,2

Kilde: SLF

Vi ser at gjennomsnittskvoten har økt jevnt etter at ordningen med kjøp og salg ble innført i 1997. Økningen fra 1998 til 2004 var på 19 904 liter per bruk, noe som tilsvarer 27 % økning. Det er kun Oslo som har fått redusert gjennomsnittskvoten i denne perioden, mens Vestfold har opplevd størst økning.

Privat kjøp og salg av melkekvoter innenfor eget fylke/region ble innført i 2003. I 2003 og 2004 kunne 30 prosent av kvoten omsettes privat, mens de resterende 70 prosent ble solgt til staten for kr 3,50 per liter. Fra og med 2005 økte den private omsettelige andelen til 60 prosent. Tabell 2.14 viser gjennomsnittspris fra to private omsetningskanaler som til sammen har 32 prosent av det private markedet. Markedsandelen varierer mellom fylkene. Omsetningskanalene omsatte totalt 2,1 mill liter med en gjennomsnittspris 7,43 kr/l. Høyest pris var i Rogaland og Nord-Trøndelag med over 9 kr/l. Lavest pris var i regionen Østfold/Vestfold/Akershus/Oslo med 3,70 kr/l. Den totale mengden som ble omsatt privat i 2004 var på 6,6 mill liter (tilsvarer 30 prosent av den totale mengden i tabell 2.12) .

Tabell 2.14 Privat omsetning av melkekvoter, mengde og pris. 2004. Utvalg.

	Gjennomsnittspris, kr/l	Utvalgets omsatte mengde, liter	Total mengde privat omsatt, liter
Østfold, Vestfold, Akershus/Oslo	3,70	25 064	409 846
Hedmark	5,92	94 371	465 847
Oppland	8,37	133 610	589 430
Buskerud	4,85	133 813	329 037
Telemark	5,00	13 306	82 347
Aust-Agder	-	0	47 534
Vest-Agder	6,50	34 332	128 799
Rogaland	9,05	111 373	788 814
Hordaland	5,24	154 398	623 820
Sogn og Fjordane	7,01	87 748	243 797
Møre og Romsdal	6,84	137 621	617 129
Sør-Trøndelag	7,75	354 121	816 782
Nord-Trøndelag	9,27	305 705	565 076
Nordland	8,76	273 496	463 544
Troms	6,47	241 499	377 666
Finnmark	7,00	17 700	71 471
<i>Landet</i>	<i>7,43</i>	<i>2 118 157</i>	<i>6 620 939</i>

Kilde: Melkebors.no, melkekvoter.no og SLF, 2004.

Fra 1998 er det blitt registrert driftsenheter med ammekyr etter besetningstørrelse. Dette er vist i tabell 2.15 nedenfor. Gjennom hele perioden har det vært flest jordbruksbedrifter med 1–4 ammekyr, men andelen er stadig synkende. Antall jordbruksbedrifter har gått ned med 12 % fra 2000 til 2004, samtidig som antall ammekyr økte med 19 %, noe som medfører at gjennomsnittsbruket økte med nesten 3 kyr.

Tabell 2.15 Antall driftenheter med ammeku etter besetningsstørrelse

Besetningsstørrelse	1998	1999	2001	2003	2004*	Arlig %-vis endring 99-04
1-4	2 783	2 856	2 546	2 022	1829	-8,5
%	55	52	44	36	34	
5-9	1 261	1 410	1 651	1 625	1491	1,1
%	25	26	28	29	28	
10-14	517	599	761	864	884	8,1
%	10	11	13	15	16	
15-19	215	273	371	492	494	12,6
%	4	5	6	9	9	
20-29	181	216	299	368	418	14,1
%	4	4	5	7	8	
30-50	75	87	161	176	204	18,6
%	1	2	3	3	4	
> 50	12	23	27	37	38	10,6
%	0	0	0	1	1	
Antall bruk	5 044	5 464	5 816	5 584	5 358	-0,4
1 000 ammekyr	32	37	46	52	53	7,6
Ammekyr per bruk	6,3	6,7	7,9	9,2	9,9	8,0

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Søknad om produksjonstilskudd i 1998, den fullstendige jordbrukstellingen i 1999, mens øvrige år er den beregna totalpopulasjon.

For fylkesvis fordeling se del II tabell 3e.

Tabell 2.16 viser strukturutviklingen i saueholdet fra 1979 til 2004. Vi ser at antall jordbruksbedrifter med vinterfôra sau er mer enn halvert i dette tidsrommet. Tallet på vinterfôra sauer økte fra 1999 til 2003, men har blitt redusert til 2004. Antall sau per jordbruksbedrift har økt fra 19 i 1979 til henholdsvis 42 og 52 i 1999 og 2004. Det har vært en avgang av mindre besetninger, mens antall større besetninger har økt.

Tabell 2.16 Antall jordbruksbedrifter med vinterfora sau etter besetningsstørrelse

Besetnings- størrelse	1979	1989	1999	2003	2004*	Årlig %-vis endring		
						79-89	89-99	99-04
1-19	31 131	13 235	6 790	4 548	4 078	-8,2	-6,5	-9,7
%	70	46	30	23	22			
20-49	9 801	10 261	8 997	7 860	7 258	0,5	-1,3	-4,2
%	22	36	40	39	39			
50-99	2 827	4 216	5 223	5 261	5 165	4,1	2,2	-0,2
%	6	15	23	26	27			
100-150	755 ¹⁾	1 175 ¹⁾	1 699 ¹⁾	1 594	1 603	4,5	3,8	-1,2
%	2	4	7	8	9			
> 150				646	679			
%				3	4			
Antall bruk	44 514	28 887	22 709	19 909	18 783	-4,2	-2,4	-3,7
1 000 sau	863	899	955	987	968	0,4	0,6	0,3
Sauer per bruk	19,4	31,1	42,1	49,6	51,5	4,9	3,1	4,1

* Foreløpige tall

1) Alle bruk med > 100 vinterfora sau.

Kilde: Statistisk sentralbyrå. De fullstendige jordbrukstellingene 1979, 1989 og 1999, og beregna totalpopulasjon i 2003 og 2004.

For fylkesvis fordeling se del II tabell 3f.

Tabell 2.17 og 2.18 viser sammensetningen av de kraftfôrkrevende husdyrproduksjonene smågris- og eggproduksjon, fra 1979 til 2004. Antall jordbruksbedrifter med purker (inkludert ungpurker) har avtatt med 30 % fra 1989 til 1999, mens antall purker har økt med 15 %. Fra 1999 til 2004 har 37 % av jordbruksbedriftene sluttet med gris, men antall purker har økt med 0,7 %. Gjennomsnittsstørrelsen på besetningene har økt, fra 9 i 1979 til 27 i 1999 og 43 purker i 2004. Kun antall besetninger med over 60 purker har økt etter 1999, alle andre størrelsesgrupper har blitt færre. Den relative andelen jordbruksbedrifter med over 30 purker har gått fra 5 % i 1979 til 33 % i 1999, og utgjorde 49 % i 2004.

Tabell 2.17 Antall jordbruksbedrifter med purker, inkludert ungpurker, etter besetningsstørrelse

Besetnings- størrelse	1979	1989	1999	2003	2004*	Årlig %-vis endring		
						79-89	89-99	99-04
1-9	5 889	2 204	1 123	579	512	-9,4	-6,5	-14,5
%	66	42	31	24	22			
10-19	1 874	1 426	779	387	353	-2,7	-5,9	-14,6
%	21	27	21	16	15			
20-29	749	878	599	336	319	1,6	-3,8	-11,8
%	8	17	16	14	14			
30-39	255	380	396	270	246	4,1	0,4	-9,1
%	3	7	11	11	11			
40-49	79	150	282	248	211	6,6	6,5	-5,6
%	1	3	8	10	9			
50-59	32	64	186	170	170	7,2	11,3	-1,8
%	0	1	5	7	7			
60-69	15	41	96	118	110	10,6	8,9	2,8
%	0	1	3	5	5			
70-99	21 ¹⁾	86 ¹⁾	215 ¹⁾	159	196	15,1	9,6	
%	0	2	6	6	9			
> 100				167	183			
%				7	8			
Antall bruk	8 914	5 229	3 676	2 434	2 300	-5,2	-3,5	-9,0
1 000 purker	82	84	97	95	98	0,3	1,5	0,1
Purker per bruk	9,2	16,1	26,5	38,9	42,7	5,8	5,1	10,0

* Foreløpige tall

1) Gjelder bruk med > 70 purker

Kilde: Statistisk sentralbyrå. De fullstendige jordbrukstellingene 1979, 1989 og 1999, og beregna totalpopulasjon i 2003 og 2004.

For fylkesvis fordeling se del II tabell 3g.

Antall jordbruksbedrifter med høner er redusert med 31 % i tidsrommet 1989 til 1999. Antall høner har samtidig gått ned 8 %, noe som har medført at antall høner per jordbruksbedrift har økt med 35 % (tabell 2.18). Den årlige prosentvise reduksjonen er størst blant de minste besetningene i tidsrommet 1979 til 1989. I denne perioden var det besetningsstørrelser med mellom 1 000 og 5 000 høner som økte i antall, og fra 1989 til 1999 var det bare de største besetningene med mer enn 5 000 høner som økte i antall. Antall størrelsesgrupper med mindre enn 5 000 høner har blitt redusert fra 1999 til 2004. Det relative forholdet mellom besetningsstørrelsene har ikke endret seg så mye etter 1999, men vi finner en stadig større andel i den største størrelsesgruppa. Antall høner øker fra 2003 til 2004, så det blir stadig flere høner per jordbruksbedrift.

Tabell 2.18 Antall jordbruksbedrifter med verpehøner etter besetningsstørrelse

Besetningsstørrelse	1979	1989	1999	2003	2004*	Arlig %-vis endring		
						79-89	89-99	99-04
1-99	11 198	3 653	2 712	1 943	1 773	-10,6	-2,9	-8,1
%	76	62	67	64	64			
100-499	1 898	593	166	112	91	-11,0	-12,0	-11,3
%	13	10	4	4	3			
500-999	576	406	155	80	74	-3,4	-9,2	-13,7
%	4	7	4	3	3			
1 000-1 999	411	591	398	243	205	3,7	-3,9	-12,4
%	3	10	10	8	7			
2 000-4 999	470	622	477	386	330	2,8	-2,6	-7,1
%	3	10	12	13	12			
> 5 000	102	65	156	251	295	-4,4	9,1	13,6
%	1	1	4	8	11			
Antall bruk	14 655	5 930	4 064	3 015	2 768	-8,7	-3,7	-7,4
1000 høner	3 828	3 442	3 181	3 266	3 468	-1,1	-0,8	1,7
Høner per bruk	261,2	580,4	782,8	1 083	1 253	8,3	3,0	9,9

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. De fullstendige jordbrukstellingene 1979, 1989 og 1999, og beregna totalpopulasjon i 2003 og 2004.

For fylkesvis fordeling se del II tabell 3h.

3 Produksjon og matvareforbruk

Norge har et begrenset areal med dyrka jord. Klimatiske forhold legger samtidig begrensninger på avlingsutbyttet. Dette bidrar til at en betydelig del av matvarebehovet blir dekket med import. Blant annet dekkes alt sukker og en stor del av frukt- og grønnsaksforbruket av import. Totalt utgjør norsk produksjon ca 50 % av det totale innenlandske matvareforbruket i dag, regnet på energibasis.

Dette kapitlet viser tilgangen på matvarer gjennom produksjon og import, og tar også opp matvareforbruk og mattrygghet.

3.1 Oversikt over samlede produserte mengder

I St.meld. nr. 19 (1999–2000) er det pekt på at en regional fordeling av matproduksjonen i Norge er ønskelig med tanke på langsiktig matvaresikkerhet, bosetting i bygdene og et levende kulturlandskap.

Tabellene 3.1a–h illustrerer hvordan utviklingen i den norske jordbruksproduksjonen fordeler seg mellom regionene. Nytt for årets utgave av Resultatkontrollen er at tabellene viser prosentvis årlig endring av produksjonsmengde for perioden fra 1999 til 2004. Denne indikatoren er svært følsom for spesielle utslag i start- og sluttår for perioden, og skal leses med en viss forsiktighet, spesielt for produksjoner som påvirkes av værforholdene i de enkelte år, som korn og potet.

Tabell 3.1a viser at 2004 var et godt år for *kornproduksjonen*, med en total produksjon på 1 450 mill kg. Dette er en økning på 158 millioner kg eller 12 % fra 2003. Etter 1999 er det spesielt Østlandet og Trøndelag som har økt kornproduksjonen, mens produksjonen på Vestlandet og i Nord-Norge har gått ned.

Tabell 3.1b nedenfor viser at produksjonen av *potet* økte med 4 % fra 1999 til 2002, men ble litt redusert igjen til 2003. Fra 1999 til 2003 er det Agder/Rogaland,

Trøndelag og Nord-Norge som har opplevd økning, mens produksjonen i de to andre regionene har blitt redusert.

Tabell 3.1a Produksjon av korn fordelt på regioner. Millioner kg

	1979	1989	1999	2003	2004*	Årlig %-vis endring		
						79-89	89-99	99-04
Østlandet	958,2	1 011,8	1 039,0	1 092,4	1 222,5	0,5	0,3	3,3
Agder/Rogaland	16,3	17,9	28,2	24,9	24,9	0,9	4,7	-2,5
Vestlandet	4,6	6,8	8,5	5,8	5,3	4,0	2,3	-9,0
Trøndelag	90,5	141,2	140,9	168,6	196,2	4,5	0,0	6,8
Nord-Norge	0,3	0,0	1,5	0,7	0,7			
<i>Landet</i>	<i>1 069,9</i>	<i>1 179,6</i>	<i>1 218,1</i>	<i>1 291,9</i>	<i>1 449,6</i>	<i>1,0</i>	<i>0,3</i>	<i>3,5</i>

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

For fylkesvis fordeling se del II, tabell 4a.

Tabell 3.1b Produksjon av potet fordelt på regioner. Millioner kg

	1979	1989	1999	2002	2003	Årlig %-vis endring		
						79-89	89-99	99-03
Østlandet	241,4	312,5	282,3	281,4	265,8	2,6	-1,0	-1,5
Agder/Rogaland	51,3	52,1	28,3	33,5	35,4	0,2	-5,9	5,8
Vestlandet	33,2	16,4	11,6	11,3	10,3	-6,8	-3,4	-2,9
Trøndelag	58,5	61,2	47,9	54,9	49,4	0,5	-2,4	0,8
Nord-Norge	22	13,1	10,3	14,4	11,3	-5,1	-2,4	2,3
<i>Landet</i>	<i>406,4</i>	<i>455,1</i>	<i>380,2</i>	<i>395,5</i>	<i>372,2</i>	<i>1,1</i>	<i>-1,8</i>	<i>-0,5</i>

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

For fylkesvis fordeling se del II, tabell 4b.

Tabell 3.1c viser at den totale *melkeproduksjonen* gikk ned med en kvart prosent fra 2003 til 2004, til 1 520 mill liter. Produksjonsmengden var stabil for alle regioner.

Tabell 3.1c Produksjon av kumelk fordelt pa regioner. Millioner liter

	1979	1989	1999	2003	2004*	Arlig %-vis endring		
						79-89	89-99	99-04
Østlandet	508,8	467,6	423,5	380,8	380,8	-0,8	-1,0	-2,1
Agder/Rogaland	350,5	370,4	318,4	317,1	320,5	0,6	-1,5	0,1
Vestlandet	363,1	422,8	385,1	343,2	340,9	1,5	-0,9	-2,4
Trøndelag	351,6	386,7	347,9	320,7	319,7	1,0	-1,1	-1,7
Nord-Norge	168,0	187,8	172,4	162,3	158,2	1,1	-0,9	-1,7
Landet	1 741,9	1 835,4	1 647,3	1 524,1	1 520,2	0,5	-1,1	-1,6

* Foreløpige tall For fylkesvis fordeling se del II, tabell 4c.

Kilde: Norske meierier, Jæren Gardsmeieri, Gausdalmeieriet AS, Omsetningsradet og SLF.

Tabellene 3.1d–f viser utviklingen i *kjøttproduksjonen* i de ulike regioner. Vi ser en økning i produksjonen av både storfekjøtt, svinekjøtt og saue- og lammekjøtt fra 2003 til 2004. Den totale produksjonsmengden av *storfekjøtt* var i 2004 på 86,1 mill. kg. Storfekjøttproduksjonen har i variert noe de siste årene og hadde en nedgang på 1 000 tonn fra 2002 til 2003, mens produksjonen gikk opp med 1 300 tonn (2 %) fra 2003 til 2004. Produksjonsøkningen er først og fremst på Østlandet og i Agder/Rogaland, mens produksjonen på Vestlandet gikk tilbake med 100 tonn fra 2003 til 2004.

Svinekjøttproduksjonen var i 2004 på 112,9 mill kg, og nesten halvparten av produksjonen skjer på Østlandet. Produksjonen økte med 7,5 mill kg fra 2003 og det var økning i alle regioner av landet. Produksjonen av *saue- og lammekjøtt* var i 2004 på 25,5 mill kg, en økning med 1,6 mill kg fra 2003. Alle regioner økte produksjonen, og størst var økningen på Østlandet.

Tabell 3.1d Produksjon av storfekjøtt fordelt pa regioner. Millioner kg

	1979	1989	1999	2003	2004*	Arlig %-vis endring		
						79-89	89-99	99-04
Østlandet	20,5	19,8	27,1	23,7	24,5	-0,3	3,2	-2,0
Agder	2,0							
Agder/Rogaland		13,8	19,1	16,8	17,3		3,3	-2,0
Vestlandet m/Rogaland	28,9							
Vestlandet		19,5	20,4	17,7	17,6		0,4	-2,9
Trøndelag	13,5	15	19,8	18,3	18,3	1,0	2,8	-1,6
Nord-Norge	5,8	7,3	9	8,3	8,4	2,2	2,2	-1,4
Landet	70,7	75,4	95,4	84,8	86,1	0,6	2,4	-2,0

* Foreløpige tall

Kilde: Fraktkontoret for Kjøtt og Statistisk sentralbyrå. Statens landbruksforvaltning.

For fylkesvis fordeling se del II, tabell 4d.

Tabell 3.1e Produksjon av svinekjøtt fordelt på regioner. Millioner kg

	1979	1989	1999	2003	2004*	Arlig %-vis endring		
						79-89	89-99	99-04
Østlandet	33,4	38,7	50,8	48,3	51,4	1,5	2,8	0,2
Agder	1,3							
Agder/Rogaland		17,3	26,5	27,6	30,4		4,3	2,8
Vestlandet m/Rogaland	26,8							
Vestlandet		9,5	6,1	5,4	5,7		-4,3	-1,3
Trøndelag	13,7	16,0	20,1	19,2	20,1	1,6	2,3	0,0
Nord-Norge	1,1	2,3	4,9	4,9	5,3	8,1	7,6	1,7
<i>Landet</i>	<i>76,2</i>	<i>83,8</i>	<i>108,4</i>	<i>105,4</i>	<i>112,9</i>	<i>1,0</i>	<i>2,6</i>	<i>0,8</i>

* Foreløpige tall

Kilde: Fraktkontoret for Kjøtt og Statistisk sentralbyrå. Statens landbruksforvaltning.

For fylkesvis fordeling se del II, tabell 4e.

Tabell 3.1f Produksjon av saue- og lammekjøtt fordelt på regioner. Millioner kg

	1979	1989	1999	2003	2004*	Arlig %-vis endring		
						79-89	89-99	99-04
Østlandet	3,8	5,7	6,2	6,6	7,2	4,0	0,9	2,8
Agder	0,6							
Agder/Rogaland		4,7	5,1	5,7	6,1		0,7	3,7
Vestlandet m/Rogaland	9,2							
Vestlandet		6,9	6,0	5,5	5,9		-1,4	-0,6
Trøndelag	1,5	2,0	2,1	2,4	2,5	3,3	0,3	4,0
Nord-Norge	2,0	3,4	3,2	3,7	3,9	5,4	-0,7	4,2
<i>Landet</i>	<i>17,1</i>	<i>22,7</i>	<i>22,6</i>	<i>23,9</i>	<i>25,5</i>	<i>2,9</i>	<i>-0,1</i>	<i>2,5</i>

* Foreløpige tall

Kilde: Fraktkontoret for Kjøtt og Statistisk sentralbyrå. Statens landbruksforvaltning.

For fylkesvis fordeling se del II, tabell 4f.

Tabell 3.1g viser en total økning av *fjørfeproduksjonen* på 25 % fra 1999 til 2002, og en ytterligere produksjonsøkning på nesten 7 % til 2003. Til 2003 hadde Trøndelag den største økningen, med over 18 %. *Eggproduksjonen* (tabell 3.1h) økte samlet sett fra 2002 til 2003, men det var Agder/Rogaland og Trøndelag som stod for denne økningen. I de andre regionene var enten produksjonen uendret, eller den ble redusert.

Tabell 3.1g Produksjon av fjørfekjøtt fordelt pa regioner. Millioner kg

	1979	1989	1999	2003	2004*	Arlig %-vis endring		
						79-89	89-99	99-04
Østlandet	7,8	13,1	24,4	29,7	32,9	5,3	6,4	6,2
Agder/Rogaland		2,9	5,3	7,7	8,4		6,1	9,5
Vestlandet m/Rogaland	2,2							
Vestlandet		1,3	1,3	1,4	1,4		0,0	2,5
Trøndelag	0,4	2,5	5,5	10,3	11,4	18,8	8,3	15,9
Nord-Norge	0,0	0,0	0,0	-	0,0			
<i>Landet</i>	<i>10,5</i>	<i>19,8</i>	<i>36,5</i>	<i>49,0</i>	<i>54,2</i>	<i>6,6</i>	<i>6,3</i>	<i>8,2</i>

*Foreløpige tall

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket. Statistisk sentralbyrås statistikk fra Kjøttkontrollen/Statens landbruksforvaltning.

For fylkesvis fordeling se del II, tabell 4g.

Tabell 3.1h Produksjon av egg fordelt pa regioner. Millioner kg

	1979	1989	1999	2003	2004*	Arlig %-vis endring		
						79-89	89-99	99-04
Østlandet	18,3	21,0	22,0	20,5	22,4	1,3	0,5	0,3
Agder/Rogaland	14,9	17,6	14,7	18,3	18,9	1,7	-1,8	5,2
Vestlandet	6,8	7,8	5,0	4,9	4,9	1,4	-4,4	-0,2
Trøndelag	3,1	3,6	4,2	5,0	5,1	1,5	1,6	4,0
Nord-Norge	1,8	2,4	1,9	1,7	1,6	2,9	-2,5	-3,6
<i>Landet</i>	<i>44,9</i>	<i>52,4</i>	<i>47,7</i>	<i>50,4</i>	<i>52,8</i>	<i>1,5</i>	<i>-0,9</i>	<i>2,1</i>

*Foreløpige tall.

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket. Statistisk sentralbyrå. Statens landbruksforvaltning.

For fylkesvis fordeling se del II, tabell 4h.

3.2 Økologisk jordbruk

I 1991 innførte norske myndigheter en tilskuddsordning for jordbruksareal som drives økologisk. Ordningen omfatter både areal som er under omlegging til økologisk drift, og det arealet som allerede er omlagt. Debio er kontroll- og godkjenningssinstans. Myndighetene har en klar målsetning om økt utbredelse av økologisk jordbruksproduksjon her i landet. I St.meld. nr. 19 (1999–2000) heter det: «Ut fra utviklingen i det norske markedet, og forbruksutviklingen for økologiske varer i våre naboland, mener departementet det er grunnlag for en målsetting om at 10 % av det totale jordbruksarealet i løpet av en tiårsperiode skal være omlagt til økologisk areal.»

Tabell 3.2 viser hvordan det økologisk drevne jordbruksarealet har vokst i årene etter 1991. I år 2004 var den økologiske andelen av det totale jordbruksarealet på 3,3 %, eller 3,9 % dersom vi også inkluderer arealet som er under omlegging.

Tabell 3.2 Økologiske jordbruksbedrifter og økologisk jordbruksareal

	1991	1999	2003	2004*	Arlig %-vis endring 1991–2004
Antall jordbr.bedrifter med økologisk drift ¹⁾	423	1 762	2 466	2 484	14,6
Fulldyrka eng	9 629	95 930	185 060	203 869	26,5
Overflatedyrka eng	942	7 320	10 949	11 502	21,2
Gjødsla beite	2 023	22 497	47 237	50 888	28,2
Grønnfor og silovekster	2 021	9 574	12 675	13 139	15,5
Korn og erter til modning	1 741	8 611	40 063	56 677	30,7
Potet	598	1 472	1 805	1 743	8,6
Andre vekster	980	3 195	5 713	6 703	15,9
Grønnjødsla areal og brakkmark	211	911	5 334	5 046	27,7
Godkjent økologisk jordbr. areal i alt, daa	18 145	149 510	308 835	349 567	26,5
Økologisk areal i % av jordbr. areal i drift	0,2	1,4	3,0	3,3	
Jordbruksareal under omlegging, daa	6 288	38 225	72 954	60 793	19,1

* Foreløpige tall

1) Omfatter alle bruk som er godkjent for tilskudd og/eller merke

Kilde: Statistisk sentralbyrå etter Debio og Debio.

Tabell 3.3 viser utviklingen av økologisk husdyrhold fra 1991 til 2004. Også husdyrtallet har økt i alle år etter 1991, og det er antall økologiske kyllinger, høner og ammekyr som har økt mest i denne perioden. Fra 2003 til 2004 ble det derimot færre økologiske svin og kyllinger.

Tabell 3.3 Husdyrhold på økologisk godkjente jordbruksbedrifter. Antall dyr¹⁾

	1991	1999	2003	2004*	Arlig %-vis endring 1991–2004
Storfe	957	7 424	15 463	18 649	28,1
Melkeku ²⁾	237	2 998	5 226	5 643	30,2
Ammeku	87	680	1 890	2 472	32,2
Annet storfe	633	3 746	8 347	10 534	26,4
Sau	3 007	18 393	30 930	41 919	24,6
Geit	209	1 052	2 204	2 230	21,8
Svin			505	287	
Slaktegris	53	282	280	462	19,8
Verpehøner	1 697	27 228	38 628	57 511	34,1
Kyllinger			7 303	7 037	

*Foreløpige tall

1) I 1991 var telledatoen 1/7, øvrige år; 31/12.

2) Godkjent for melk og kjøtt

Kilde: Statistisk sentralbyrå etter Debio og Debio.

Registrering av slakt er hentet fra Fagsenteret for Kjøtt og omfatter innveid slakt både fra kjøttssamvirket og andre private slakterier. Ikke alle rutiner ivaretar kravene til økologisk produksjon like godt, og ikke alle økologiske slakt blir registrert som økologisk. Det er usikkert hvor store mengder som ikke kommer med. Det er stort sett storfe og lam som produseres økologisk, og i mindre grad kraftfôrbasert kjøttproduksjon. Fra og med 2002 oppgir de også hvor stor mengde av de ulike kjøttslagene som selges videre som økologisk merket kjøtt. (Før 2002 ble det beregnet ut fra den prosenten som ble videresolgt.) Tabell 3.4a og b viser tilførsel og salg av økologisk storfe og lam/sau levert Norsk Kjøttssamvirke, samt total tilførsel.

Tabell 3.4a Tilførsel og salg av økologisk storfekjøtt levert Norsk Kjøttssamvirke og total tilførsel¹⁾. Tonn

	1997	1999	2001	2003	2004*	Arlig %-vis endring 1997–2004
Til Norsk Kjøttssamvirke						
Tilførsel	52,5	186,8	393,8	577,7	700,3	44,8
Solgt som økologisk	18,4	20,5	47,3	78,4	74,0	22,0
Andel solgt ²⁾	35 %	11%	12 %	14 %	11 %	
Total tilførsel		375,2	471,5	713,3	892,9	35,0 ³⁾

*Foreløpige tall

1) Alt kjøtt anvendes, og det som ikke finner avsetning som økologisk, blir anvendt som ordinær vare

2) Det som ikke selges, blir lagt på fryselerer for senere salg eller selges som ordinær vare

3) For perioden 1998-2004

Kilde: Landbrukets Prisentral fra Norsk Kjøttssamvirke. Statens landbruksforvaltning og Fagsenteret for kjøtt.

Tabell 3.4b Tilførsel og salg av økologisk lamme- og sauekjøtt levert Norsk Kjøttssamvirke og total tilførsel¹⁾. Tonn

	1997	1999	2001	2003	2004*	Arlig %-vis endring 1997–2004
Til Norsk Kjøttssamvirke						
Tilførsel	86,6	145,0	293,5 ²⁾	305,4	311,8	20,1
Solgt som økologisk	45,9	31,0	64,6	17,1	12,8	-16,6
Andel solgt ³⁾	53 %	21 %	22 %	6 %	4 %	
Total tilførsel	128,8	213,4	330,7	363,8	412,2	14,9 ⁴⁾

*Foreløpige tall

- 1) Alt kjøtt anvendes, og det som ikke finner avsetning som økologisk, blir anvendt som ordinær vare
- 2) Nytt tall fra Fagsenteret for kjøtt
- 3) Det som ikke selges, blir lagt på fryselager for senere salg eller selges som ordinær vare
- 4) For perioden 1998-2004

Kilde: Landbrukets Prisentral fra Norsk Kjøttssamvirke. Statens landbruksforvaltning og Fagsenteret for kjøtt.

Norsk Kjøttssamvirke hadde økt tilførsel av økologisk storfe i hele perioden, mens salgsmengden har blitt noe redusert etter 2002. Den samme utviklingen hadde de for sau- og lammekjøtt også, noe som gav en betydelig mindre andel solgt som økologisk. Norsk Kjøttssamvirke sin tilgang på økologisk svine- og geitekjøtt er vist i tabell 3.5 og 3.6. For økologisk svinekjøtt ble tilførselen redusert fra 1999 til 2002, men fikk en betydelig økning deretter, blant annet på grunn av en satsning fra De-bio. Tilførselen av økologisk geitekjøtt økte hele perioden, med unntak av 2003 (tabell 3.5).

Tabell 3.5 Tilførsel og salg av økologisk svinekjøtt levert Norsk Kjøttssamvirke. Tonn

	1999	2000	2001	2002	2003	2004*
Total tilførsel	28,6	23,1	20,6	18,5	59,7	72,4
Solgt som økologisk				3,4	7,6	3,0
Andel solgt ¹⁾				18 %	13 %	4 %

*Foreløpige tall

- 1) Det som ikke selges, blir lagt på fryselager for senere salg eller selges som ordinær vare

Kilde: Statens Landbruksforvaltning og Fagsenteret for kjøtt.

Tabell 3.6 Tilførsel og salg av økologisk geitekjøtt levert Norsk Kjøttssamvirke. Tonn

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004*
Total tilførsel	0,27	1,46	1,28	2,17	2,74	2,04	2,81
Solgt som økologisk					0,25	0,79	1,07
Andel solgt ¹⁾					9 %	38 %	38 %

* Foreløpige tall

1) Det som ikke selges, blir lagt på fryselager for senere salg eller selges som ordinær vare

Kilde: Fagsenteret for kjøtt.

Data for økologisk melk er hentet fra TINE Norske Meierier, og omfatter bare den melka som leveres som økologisk til merpris. Det dekker ikke hele den faktiske produksjonen.

Mengden innveid økologisk melk økte med 17 % fra 2003 til 2004. Hele 48 % av den økologiske melken ble produsert på Østlandet, mens Nord-Norge har kun 3 % av produksjonen. Tabell 3.7 viser mengden av registrert produksjon og salg av økologisk melk.

Tabell 3.7 Innveid og anvendt økologisk melk¹⁾. 1000 liter

	1997	1999	2001	2003	2004*	Arlig %-vis endring 1997-2004
Innveid	3 561,6	11 703,1	14 818,2	20 737,4	24 330,5	31,6
Anvendt som økologisk	1 755,0	2 514,5	6 284,3	6 168,5	6 130,6	19,6
Andel anvendt	49 %	21 %	42 %	30 %	25 %	

* Foreløpige tall

1) All melk anvendes, og det som ikke finner avsetning som økologisk, blir anvendt som ordinær vare

Kilde: Landbrukets Prisentral etter TINE Norske Meierier. Statens landbruksforvaltning etter TINE Norske Meierier.

Av økologiske fjørfeprodukter er det hovedsakelig egg som omsettes. Det er også en viss produksjon av kalkun. Det ble i 2002 startet salg av økologisk kylling, og i 2003 var det en viss produksjon av dette fra småprodusenter. Tabell 3.8 viser innveid og solgt mengde økologiske egg. Det er tall fra Prior og Nordgården som inngår her. SLF mangler tall for direktesalg fra gård, men dette utgjør heller ikke så mye. I perioden 2003 til 2004 økte økologisk eggproduksjon med 45 %, mens salget økte med 8 %.

Tabell 3.8 Innveid og anvendt mengde økologiske egg. Tonn

	2000	2001	2002	2003	2004*	Arlig %-vis endring 2000–2004
Innveid	300,1	380,4	343,8	448,4	648,2	21,2
Solgt som økologisk	192,0	254,0	283,1	357,6	388,1	19,2
Andel solgt	64 %	67 %	82 %	80 %	60 %	

Kilde: Statens landbruksforvaltning.

Mengden økologisk korn levert til mølle økte med 144 % fra 2002/2003 til 2003/2004 (tabell 3.9). Økologisk hvete har økt med 26 %, mens rug hadde en økning på hele 507 %. Produksjon av korn til eget såkorn og til eget fôr er ikke med. Fra og med 2002/2003 har vi tatt med tall for økologisk erter også. Denne produksjonen økte med 78 % det siste året.

Tidligere år har anvendelsen av økologisk korn blitt videreføret i sin helhet som økologisk vare, enten til fôr eller matmel. I 2004 oppstod det en ubalanse i markedet for økologisk korn som har medført en overproduksjon. Statens Landbruksforvaltning anslår at ved inngangen til kornåret 2005/2006 vil det være et overskudd av økologisk korn på ca 5 000 tonn. Denne overskuddssituasjonen kan forklares ved det gode avlingsåret i 2004 samt at tidspunktet for innføring av kravet om 100 prosent økologisk kraftfôr i husdyrproduksjonen ble flyttet fra januar til august 2005. I tillegg er det noe sviktende etableringer av kraftfôrkrevende økologisk husdyrproduksjon i 2004. SLF forventer at anvendelsen av økologisk korn vil øke, og at vi får en bedre balansen i dette markedet i løpet av 2005.

Tabell 3.9 Økologisk korn levert mølle. Tonn

	1996/97	1999/00	2000/01	2001/02	2002/03	2003/04	Arlig %-vis endring 96/97–03/04
Hvete	54,9	295,8	480,4	449,9	643,6	810,8	46,9
Rug	40,4	43,6	45,1	20,0	55,0	333,8	35,2
Bygg	52,8	88,5	180,0	95,4	672,1	1 715,3	64,4
Havre	76,8	284,4	430,3	571,9	1 055,4	3 117,6	69,7
Erter					72,2	128,3	
Sum korn	224,9	712,2	1 135,8	1 137,2	2 498,4	6 105,9	60,3

Kilde: Landbrukets Priscentral etter Statens Kornforretning. Statens landbruksforvaltning.

Produksjon og omsatte mengder av grønnsaker og poteter er ikke med i registreringene. Det er per i dag ingen gode oversikter over markedet for økologiske poteter og grønnsaker, men SLF jobber med forbedringer her. Økologiske produkter inngår i prinsippet i oversikten over samlet produksjon i kapittel 3.1.

3.3 Import og eksport

Tallene for import og eksport av matvarer i tabellene nedenfor er hentet fra Statistisk sentralbyrås statistikk «Utenrikshandel». Varenomenklaturen er noe endret fra 1988 og tallene er derfor ikke fullt ut sammenlignbare alle år. Noen varegrupper er splittet opp, mens andre er slått sammen. De største endringene har vært i 1995, 1996 og 1998.

Utenrikshandelen med landbruksvarer er regulert gjennom ulike nasjonale markedsstiltak som begrenser importen og fremmer eksporten. Omfanget av utenrikshandelen er igjen avhengig av markedsbalansen i verdensmarkedet på de ulike landbruksvarene samt internasjonale handelsavtaler. Norge har gjennom EØS-avtalen forpliktet seg til samhandel med EU på ulike landbrukssvarer. I tillegg har Norge forpliktelser i forhold til WTO-avtalen som blant annet regulerer forhold som markedsadgang, eksportsstøtte og samlet støtte til jordbruket.

Import- og eksporttallene omfatter ikke varer i direkte transitt, men import av foredlede varer og varer som skal foredles i Norge er med. På samme måte er eksport av foredlede varer og norske varer som skal foredles i utlandet inkludert. Eksporten av varer til skip, luftfartøyer eller oljeplattformer registrert i Norge i utenriksfart, er ikke med. Likeså er grensehandel og andre varer som privatpersoner tar med inn i landet ikke registrert. Prisnivået på matvarer i Danmark og Sverige tas opp i kapittel 8.

Tallene for kjøtt gjelder rent og bearbeidet kjøtt. Også kjøtt i ferdige retter slik som pasta og pizza er inkludert. «Annet kjøtt» er hovedsakelig innmat, men også vilt, rein, hval, kanin og froskelår.

Tabell 3.10a Import og eksport av kjøtt. Millioner kg

	1979	1989	1999	2002	2003	2004*
<i>Import:</i>						
Svinekjøtt	5,7	2,2	2,0	1,3	3,0	2,5
Spekk	1,5	1,0	1,2	1,0	1,4	1,4
Storfekjøtt	8,5	1,8	3,5	5,8	8,7	9,0
Sau- og lammekjøtt	3,6	0,4	0,5	0,9	0,9	0,8
Fjørfe	0,5	0,3	0,3	0,3	0,4	0,6
Annet kjøtt	0,4	0,0	1,3	1,1	1,5	1,3
<i>Sum</i>	<i>20,2</i>	<i>5,7</i>	<i>8,7</i>	<i>10,4</i>	<i>15,8</i>	<i>15,6</i>
<i>Eksport:</i>						
Svinekjøtt	0,0	5,8	11,6	0,3	0,2	3,8
Storfekjøtt	0,9	0,6	9,7	2,2	2,6	2,7
Sau- og lammekjøtt	0,0	2,0	0,5	0,6	0,6	0,6
Fjørfe	0,0	0,0	0,0	0,1	0,4	0,4
Annet kjøtt	0,0	0,0	1,4	1,2	1,9	2,0
<i>Sum</i>	<i>0,9</i>	<i>8,4</i>	<i>23,2</i>	<i>4,4</i>	<i>5,6</i>	<i>9,5</i>
<i>Nettoimport</i>	<i>19,3</i>	<i>-2,7</i>	<i>-14,5</i>	<i>6,0</i>	<i>10,1</i>	<i>6,1</i>

* Foreløpige tall Kilde: Statistisk sentralbyrå. Arlig statistikk over utenrikshandelen

Tabell 3.10a viser at import og eksport av *kjøtt* er varierende. Siden 1989 og frem til 2003 har importen av kjøtt vært økende. Fra 2003 til 2004 gikk den totale importen av kjøtt noe ned, hovedsakelig på grunn av redusert import av svinekjøtt. Fra 2002 til 2003 økte den totale importen av kjøtt med over 50 prosent. Det er først og fremst en økning i import av svinekjøtt og storfekjøtt.

Eksport av kjøtt har i perioden 1999 til 2003 falt betraktelig. Eksporten har imidlertid økt med om lag 28 prosent og 70 prosent de to siste årene. Tabell 3.10b viser hvilke land importert *storfekjøtt* hovedsakelig har kommet fra de tre siste årene, og hvilke land Norge har eksportert til.

Tabell 3.10b Import og eksport av storfekjøtt fordelt på land. Millioner kg

	1985	1990	1999	2002	2003	2004*
<i>Import fra:</i>						
Sverige	0,8	0,4	0,4	0,3	0,5	0,8
Danmark	0,4	0,2	0,1	0,5	0,7	1,9
Finland	0,0	0,0	0,1	0,7	2,7	1,0
New Zealand	0,0	0,0	0,6	0,6	0,4	0,4
Namibia	0,0	0,0	0,7	1,7	1,5	1,4
Botswana	0,1	0,1	1,3	1,0	0,9	1,3
Andre land	0,8	0,7	0,3	0,9	2,0	2,2
<i>Sum</i>	<i>2,1</i>	<i>1,4</i>	<i>3,5</i>	<i>5,8</i>	<i>8,7</i>	<i>9,0</i>
<i>Eksport til:</i>						
Sverige	0,5	0,2	0,7	1,3	1,3	1,2
Danmark	0,0	0,0	0,9	0,4	0,7	0,8
Finland	0,0	0,0	0,4	0,1	0,1	0,1
Storbritannia	0,0	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1
Tsjekkia	0,0	0,0	0,5	0,1	0,1	0,1
Andre land	0,3	7,5	7,1	0,3	0,3	0,4
<i>Sum</i>	<i>0,8</i>	<i>7,9</i>	<i>9,7</i>	<i>2,3</i>	<i>2,6</i>	<i>2,7</i>
<i>Nettoimport</i>	<i>1,3</i>	<i>-6,5</i>	<i>-6,2</i>	<i>3,5</i>	<i>6,1</i>	<i>6,2</i>

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Arlig statistikk over utenrikshandelen

Tabell 3.10b viser at mye av importen av storfekjøtt tradisjonelt kommer fra Sverige og Danmark. I 1985 stod disse to landene alene for 57 prosent av den totale importen av storfekjøtt, mens prosentandelen er nede i 30 prosent i 2004. Det meste av importen i 2004 kom fra Danmark, Botswana og Namibia. Norge har importert kjøtt fra Namibia og Botswana siden 1996.

Når det gjelder eksport av storfekjøtt fra Norge går det meste til de skandinaviske landene, og i 2004 gikk om lag 44 prosent av eksporten til Sverige. I tillegg til Sverige, eksporterte Norge storfekjøtt til blant annet Danmark, Finland, Storbritannia og Tsjekkia.

Tabell 3.10c Import og eksport av svinekjøtt fordelt på land. Millioner kg

	1985	1990	1999	2002	2003	2004*
<i>Import fra:</i>						
Danmark	1,5	0,7	1,0	0,6	0,6	0,6
Finland	0,0	0,0	0,4	0,0	1,3	0,5
Sverige	2,6	1,1	0,6	0,7	0,8	1,0
Andre	0,1	0,1	0,0	0,1	0,3	0,4
<i>Sum</i>	<i>4,2</i>	<i>2,0</i>	<i>2,0</i>	<i>1,4</i>	<i>3,0</i>	<i>2,5</i>
<i>Eksport til:</i>						
Danmark	0,0	0,1	1,4	0,0	0,0	0,4
Sverige	0,0	0,0	1,1	0,0	0,0	0,2
Russland	0,0	0,0	3,7	0,0	0,0	3,1
Andre	6,3	1,5	5,4	0,3	0,2	0,1
<i>Sum</i>	<i>6,3</i>	<i>1,6</i>	<i>11,6</i>	<i>0,3</i>	<i>0,2</i>	<i>3,8</i>
<i>Nettoimport</i>	<i>-2,1</i>	<i>0,4</i>	<i>-9,6</i>	<i>1,0</i>	<i>2,8</i>	<i>-1,3</i>

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Arlig statistikk over utenrikshandelen

Av tabell 3.10c ser vi at importen av *svinekjøtt* varierer en del fra år til år. Sammenlikner man importert volum svinekjøtt i 1990 med import av svinekjøtt i 2004, har det vært en økning på 25 prosent. Det siste året har imidlertid importert volum gått ned med ca. 17 prosent. De tre siste årene har det stort sett vært de nordiske landene som eksporterer svinekjøtt til Norge.

Eksport av svinekjøtt varierer enda mer enn importen. I 2004 ble det importert 3,8 mill. kg, mens det i 2003 ble importert 0,2 mill. kg. Til sammenligning ble det importert 11,6 mill. kg i 1999.

Tabell 3.11 viser importen av antall *levende dyr* i perioden 1998 til og med 2004, import av antall storfe og svin i 1996 og 1997.

Tabell 3.11 Import av levende dyr. Antall dyr

	1996	1997	1999	2002	2003	2004*
Hester, esler, muldyr og mulesler	-	-	1 290	1 415	1 375	1 679
Storfe	126	101	13	0	19	0
Svin	24	30	0	0	10	227
Sauer	-	-	0	0	0	6
Geiter	-	-	0	33	90	26
Høns og annet fjørfe ¹⁾	-	-	145 116	63 551	72 870	176 282

* Foreløpige tall

1) Ikke fasan og struts.

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Arlig statistikk over utenrikshandelen

Importen av levende storfe har vært forholdsvis beskjeden de siste årene, mens Norge i 2002 ikke importert noen levende storfe, ble det i 2003 importert 19 dyr. Alle disse kom fra Sverige. I 2004 ble det ikke importert noe storfe til Norge. I 2004 økte imidlertid antall importerte svin fra 10 til 227. Importen av høns økte med over 100 000 dyr fra 2003 til 2004.

Tabell 3.12a og b viser import og eksport av *egg og eggprodukter*. Det meste av handelen på egg og eggprodukter foregår blant de nordiske landene. De foreløpige handelsstatistikktallene fra SSB innebærer at importen ble mer en halvert fra 2003 til 2004, mens eksporten økte med 50 prosent. Totalt sett ble det derfor et eksportoverskudd i 2004.

Tabell 3.12a Import og eksport av egg og eggprodukter. Millioner kg

	1979	1989	1999	2002	2003	2004*
<i>Import:</i>						
Egg, med skall	0,7	0,2	0,4	0,6	0,5	0,1
Tørket m.m.	0,0	0,0	0,3	0,1	0,1	0,1
<i>Sum</i>	<i>0,7</i>	<i>0,2</i>	<i>0,7</i>	<i>0,6</i>	<i>0,5</i>	<i>0,2</i>
<i>Eksport:</i>						
Egg, med skall	1,6	3,7	0,3	0,1	0,2	0,1
Tørket m.m.	0,0	0,0	1,1	0,1	0,0	0,2
<i>Sum</i>	<i>1,6</i>	<i>3,7</i>	<i>1,4</i>	<i>0,2</i>	<i>0,2</i>	<i>0,3</i>
<i>Nettoimport</i>	<i>-0,9</i>	<i>-3,5</i>	<i>-0,7</i>	<i>0,4</i>	<i>0,4</i>	<i>-0,1</i>

*Foreløpige tall

Tabell 3.12b Import og eksport av egg og eggprodukter fordelt på land. Millioner kg

	1985	1990	1999	2002	2003	2004*
<i>Import fra:</i>						
Finland	0,2	0,4	0,0	0,2	0,4	0,1
Sverige	0,1	0,2	0,4	0,2	0,1	0,0
Danmark	0,0	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1
Andre	0,0	0,0	0,1	0,1	0,0	0,0
<i>Sum</i>	<i>0,3</i>	<i>0,8</i>	<i>0,7</i>	<i>0,6</i>	<i>0,5</i>	<i>0,2</i>
<i>Eksport til:</i>						
Sverige	0,3	0,9	1,0	0,1	0,0	0,2
Danmark	0,0	0,1	0,3	0,1	0,2	0,1
Tyskland	0,0	0,2	0,0	0,0	0,0	0,1
Andre	0,6	0,1	0,1	0,0	0,0	0,0
<i>Sum</i>	<i>0,9</i>	<i>1,3</i>	<i>1,4</i>	<i>0,2</i>	<i>0,2</i>	<i>0,3</i>
<i>Nettoimport</i>	<i>-0,6</i>	<i>-0,5</i>	<i>-0,7</i>	<i>0,4</i>	<i>0,4</i>	<i>-0,1</i>

*Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Arlig statistikk over utenrikshandelen

Import og eksport av melk og melkeprodukter framgår av tabell 3.13a.

Import av *melkeprodukter* har vært relativt stabil i perioden fra 1979 til 2004, men de tre siste årene har importen økt noe. Det er først og fremst importen av ost og ostemasse som påvirker den totale importen av melkeproduktene som er presentert i tabellen.

Eksporten av melk og melkeprodukter har gått jevnt nedover i perioden 1989 til 2002, men fra 2002 til 2003 økte eksporten med ca. 5 prosent, og foreløpige tall for 2004 viser at eksporten var uendret.

Tabell 3.13a Import og eksport av melk og melkeprodukter. Millioner kg

	1979	1989	1999	2002	2003	2004*
<i>Import:</i>						
Melk og fløte	0,0	0,0	0,0	0,1	0,1	0,0
Konsentrert	0,0	0,0	0,3	0,1	0,2	0,2
Surmelk m.m.	0,0	0,0	0,3	0,0	0,1	0,4
Myse	0,3	0,2	0,2	0,3	0,1	0,2
Smør og melkefett	1,7	0,0	0,2	0,4	0,3	0,3
Ost og ostemasse	1,4	2,0	3,0	4,3	5,2	6,3
<i>Sum</i>	<i>3,4</i>	<i>2,2</i>	<i>4,0</i>	<i>5,2</i>	<i>5,9</i>	<i>7,4</i>
<i>Eksport:</i>						
Melk og fløte	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,2
Konsentrert	0,0	1,4	0,3	0,0	0,0	0,0
Myse	0,8	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Smør og melkefett	0,4	9,2	5,0	1,1	1,0	0,6
Ost og ostemasse	20,8	23,1	23,3	17,2	18,0	18,3
<i>Sum</i>	<i>22,0</i>	<i>33,7</i>	<i>28,6</i>	<i>18,3</i>	<i>19,2</i>	<i>19,2</i>
<i>Nettoimport</i>	<i>-18,6</i>	<i>-31,5</i>	<i>-24,6</i>	<i>-13,1</i>	<i>-13,3</i>	<i>-11,8</i>

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Arlig statistikk over utenrikshandelen

Mesteparten av handelen Norge gjør med melkeprodukter består som sagt av ost og ostemasse. I tabell 3.13b er import og eksport av ost og ostemasse fordelt på ulike land. Tabellen omfatter kun de land som Norge har handlet med de tre siste årene.

Tabell 3.13b Import og eksport av ost og ostemasse fordelt på land. Millioner kg

	1985	1990	1999	2002	2003	2004*
<i>Import fra:</i>						
Tyskland	0,1	0,2	0,1	0,8	0,9	1,2
Danmark	1,3	1,2	1,8	2,1	2,4	2,9
Sverige	0,1	0,1	0,0	0,0	0,1	0,1
Frankrike	0,3	0,5	0,8	0,8	1,0	1,1
Storbritannia	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1
Italia	0,0	0,0	0,1	0,3	0,4	0,5
Nederland	0,0	0,1	0,0	0,0	0,1	0,4
Belgia	0,0	0,0	0,0	0,1	0,1	0,0
Andre land	0,1	0,1	0,2	0,1	0,1	0,1
<i>Sum</i>	<i>2,0</i>	<i>2,2</i>	<i>3,0</i>	<i>4,3</i>	<i>5,2</i>	<i>6,3</i>
<i>Eksport til:</i>						
Tyskland	0,8	0,8	1,2	0,6	0,4	0,5
Danmark	0,6	1,4	0,8	0,4	0,5	0,2
Sverige	1,4	1,9	0,7	0,7	0,7	0,7
Storbritannia	0,4	0,9	1,0	1,1	1,2	1,3
Japan	3,6	7,3	8,0	5,2	5,4	4,2
Tsjekkia	0,0	0,1	0,0	0,1	0,0	0,0
Australia	1,3	1,5	1,5	1,6	1,5	1,8
Canada	0,9	0,9	0,8	1,0	1,1	1,4
USA	7,4	7,3	7,7	6,4	7,1	8,0
Andre land	0,5	0,4	0,4	0,1	0,1	0,2
<i>Sum</i>	<i>19,8</i>	<i>26,6</i>	<i>23,3</i>	<i>17,2</i>	<i>18,0</i>	<i>18,3</i>
<i>Nettoimport</i>	<i>-17,8</i>	<i>-24,4</i>	<i>-20,3</i>	<i>-12,9</i>	<i>-12,9</i>	<i>-12,1</i>

*Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Arlig statistikk over utenrikshandelen

Tabell 3.14 viser importen av *friske grønnsaker*. F.o.m. 2002 er handelsstatistikken lagt om. I perioden før 2002 er handelsstatistikken basert på avlingsår, mens etter år 2002 er tallene basert på kalenderår. For år 2002 har vi tatt med begge beregningene. Fra 2002 til 2004 økte importen med om lag 10 prosent når man legger den nye beregningsmetoden til grunn. I dag importeres grønnsaker fra en lang rekke land, og importert mengde varierer fra år til år.

Tabell 3.14 Import av grønnsaker. Millioner kg

	1979	1989	1999	2002 ¹	2002 ²	2003	2004*
Blomkal	3,0	3,4	4,1	4,3	4,1	4,4	4,2
Hodekal ³⁾	3,5	1,3	5,1	7,9	5,7	7,8	6,5
Kinakal	-	4,2	4,0	2,6	2,8	2,6	2,4
Gulrot	6,0	2,7	2,2	1,4	1,3	1,5	2,6
Løk og purre	3,6	0,6	7,7	7,5	8,6	7,3	6,6
Tomater	6,0	9,0	13,4	16,9	15,6	17,5	18,0
Slangeagurk	3,1	5,1	4,5	5,7	5,4	5,6	5,6
Paprika	-	4,1	8,1	9,9	9,7	9,9	10,8
Salat	0,3	0,9	6,8	8,5	8,0	8,7	9,4
Sopp	-	0,9	2,7	4,0	3,6	4,4	4,7
Øvrige	-	2,2	5,6	6,7	6,2	6,9	7,2
<i>Import, friske grønnsaker i alt</i>	<i>31</i>	<i>34,4</i>	<i>64,2</i>	<i>75,4</i>	<i>71,1</i>	<i>76,5</i>	<i>78,0</i>
<i>Import, konserverte grønnsaker</i>	<i>11</i>	<i>27</i>	<i>48</i>	<i>47,1</i>	<i>46,4</i>	<i>47,5</i>	<i>51,7</i>
<i>Ekspport, grønnsaker</i>	<i>0</i>	<i>0</i>	<i>0</i>	<i>2</i>	<i>2,5</i>	<i>3,3</i>	<i>3,7</i>

* Foreløpige tall

1) Tallene gjelder avlingsår: 01.07. – 30.06

2) Tallene gjelder for kalenderåret 2002

3) Kinakal er skilt ut f.o.m. 1989

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Statens råd for ernæring og fysisk aktivitet, Utviklingen i norsk kosthold og Statistisk sentralbyrå, arlig statistikk over utenrikshandelen

Tabell 3.15 gir en oversikt over import av *frukt og bær*. F.o.m. 2002 er handelsstatistikken lagt om. I perioden før 2002 er handelsstatistikken basert på avlingsår, mens etter år 2002 er tallene basert på kalenderår. For år 2002 har vi tatt med begge beregningene. Nytt av året er kategorien for friske bær. Bær som ikke defineres som friske er nå flyttet over til kategorien "*importert, konserverte frukt og bær*", mens frukt som tidligere ble definert som tørket er flyttet til samme kategori (*importert, konserverte frukt og bær*). Omleggingen av beregningsmetoden førte til at importert mengde frukt økte med 4,7 prosent. Dette skyldes periodiseringen. Videre økte importert mengde av konserverte frukt med om lag 34 prosent. Dette skyldes at kategorien konserverte frukt etter den nye beregningsmetoden omfatter "*ikke friske bær*" og "*tørket frukt*". Ser man på utviklingen av importen av frukt og bær, har det vært en jevn importøkning fra 1979 og frem til 2004. Importen vil i enkelte år variere mer enn i andre år som følge av variasjonen i den norske produksjonen av frukt og bær. I de tre siste årene er det bare kategorien steinfrukt som ikke har opplevd en importvekst.

Tabell 3.15 Import av frukt og bær. Millioner kg

	1979	1989	1999	2002 ¹	2002 ²	2003	2004*
Sitrusfrukter mv.	63,3	59,1	50,0	63,6	63,6	65,4	68,4
Bananer	33,7	49,2	67,0	59,8	59,9	63,4	66,2
Epler	48,6	40,9	44,5	42,1	42,1	45,5	44,2
Pærer	11,6	12,5	18,0	14,8	14,8	18,6	18,8
Druer	17,3	16,0	19,5	21,4	25,1	27,6	28,4
Steinfrukter	4,2	5,3	10,5	12,8	12,8	12,3	12,1
Meloner	-	4,8	12,5	15,4	15,4	15,8	16,8
Andre frukter	2,6	1,6	3,5	5,7	6,4	7,9	9,1
Import, frisk frukt	181,6	189,4	225,5	235,6	240,1	256,6	264,1
Import friske bær	-	-	-	-	6,7	7,6	8,5
Import, konserverte frukt og bær ³⁾	27,4	33,4	44,4	46,5	62,2	63,1	66,6
Import, tørket frukt	6,4	6,5	6,6	6,5	-	-	-
Import, frukt i alt	215,4	229,3	276,5	288,6	302,3	319,6	330,8
Import, bær	3,0	9,9	15,6	15,0	-	-	-
Eksport, frukt og bær	1	2	3	2	2,4	2,4	2,9

*Foreløpige tall

1) Tallene gjelder avlingsår: 01.07. – 30.06

2) Tallene gjelder for kalenderår

3) Inkluderer juice og konsentrater. Fra og med omleggingen i 2002 omfatter importen også alle bær som ikke er ferske

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Statens råd for ernæring og fysisk aktivitet, Utviklingen i norsk kosthold og Statistisk sentralbyrå, årlig statistikk over utenrikshandelen

Tabell 3.16a viser import og eksport av RÅK-varer¹ fordelt på de største varegruppene. Tallene inkluderer øl, men ikke mineralvann. Det går fram at vi har en nettoimport på disse varene sett under ett. Det som kan være verdt å merke seg, er at de varegruppene som det importeres mest av også er de vi eksporterer mest av. Det er bakevarer og da spesielt pizza som Norge importerer mest av, mens vi eksporterer mest sjokolade og sukkervarer.

Importen av RÅK-varer har fortsatt å øke de siste årene. Bare det siste året økte importen med 12 prosent. Eksporten viser imidlertid motsatt tendens og har gått ned med over 5 mill kg fra 2002.

¹ RÅK-vare kan defineres som en vare som gis, eller kan gis, råvarepriskompensasjon i form av prisnedskrivning, eksportstøtte eller toll på konkurrerende import.

Tabell 3.16a Import og eksport av RAK-varer. Millioner kg

	1995	1999	2002	2003	2004*
<i>Import:</i>					
Sjokolade og sukkervarer	31,1	33,9	37,6	40,0	43,8
Bakervarer, inkludert pizza	32,9	49,0	62,6	70,2	77,4
Sauser og supper og lignende	9,1	11,1	15,9	17,1	19,3
Iskrem	3,2	3,5	2,3	2,0	2,3
Annet ¹⁾	52,4	71,3	73,4	82,8	95,2
<i>Sum</i>	<i>128,7</i>	<i>168,8</i>	<i>191,9</i>	<i>212,2</i>	<i>238,0</i>
<i>Eksport:</i>					
Sjokolade og sukkervarer	11,9	13,9	12,0	11,7	10,4
Bakervarer, inkludert pizza	12,9	9,2	8,5	9,3	9,9
Sauser og supper og lignende	4,4	4,6	5,2	5,7	5,5
Iskrem	2,7	2,2	3,7	3,9	2,8
Annet ¹⁾	9,0	15,0	7,4	6,6	8,4
<i>Sum</i>	<i>40,9</i>	<i>44,9</i>	<i>36,9</i>	<i>37,3</i>	<i>37,0</i>
<i>Nettoimport</i>	<i>87,8</i>	<i>123,9</i>	<i>155,0</i>	<i>174,9</i>	<i>201,0</i>

* Foreløpige tall

1) Varer som inngår her kan variere noe ut i fra endringer av protokoll 3.

Kilde: Statistisk sentralbyrå, arlig statistikk over utenrikshandelen

Tabell 3.16b viser fordelingen av importen og eksporten av RÅK-varer på de viktigste landene. Sverige og Danmark er våre desidert viktigste handelspartnere på RÅK-varer, både på import- og eksportsiden. Importen av RÅK-produkter fra Danmark oversteg importen fra Sverige for første gang i 2004, mens eksporten til Danmark utgjør om lag 50 prosent av eksporten til Sverige.

Tabell 3.16b Import og eksport av RAK-varer. Millioner kg

	1995	1999	2002	2003	2004*
<i>Import fra:</i>					
Sverige	34,3	43,3	46,5	49,2	52,0
Danmark	29,7	31,9	34,4	42,1	53,4
Nederland	17,9	22,4	25,4	29,5	27,3
Tyskland	9,0	15,0	18,1	20,8	26,5
Frankrike	5,3	10,6	13,8	15,9	16,6
Storbritannia	11,2	12,0	12,7	11,6	12,7
Annet	21,3	31,4	41,0	43,0	49,7
<i>Sum</i>	<i>128,7</i>	<i>168,8</i>	<i>191,9</i>	<i>212,2</i>	<i>238,0</i>
<i>Eksport til:</i>					
Sverige	20,5	22,7	17,7	17,0	16,1
Danmark	5,7	9,3	7,4	7,9	8,3
Finland	3,0	3,2	3,2	2,8	3,1
Tyskland	0,8	1,1	0,8	0,7	0,6
Storbritannia	1,0	1,0	1,1	1,0	1,1
Frankrike	0,3	2,2	0,5	0,4	0,2
Annet	9,7	5,5	6,3	7,4	7,6
<i>Sum</i>	<i>40,9</i>	<i>44,9</i>	<i>36,9</i>	<i>37,3</i>	<i>37,0</i>
<i>Nettoimport</i>	<i>87,8</i>	<i>123,9</i>	<i>151,0</i>	<i>174,9</i>	<i>201,0</i>

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå, arlig statistikk over utenrikshandelen

Tabell 3.17 viser verdien av norsk import av *snittblomster* i perioden 1998 til 2004. Siden 1998 har importen av roser gått noe ned, mens importen av snittblomster gikk ned i begynnelsen av perioden, men er nå tilbake på 1998-nivå. Samlet sett har importverdien på blomstene vært noenlunde uendret når man sammenlikner verdien i 1998 med den foreløpige verdien i 2004.

Tabell 3.17 Import av snittblomster. Verdi, millioner kroner

	1998	1999	2001	2002	2003	2004*
Roser	32,3	32,1	28,4	24,9	28,5	28,0
Snittblomster ellers	209,6	205,5	201,0	182,9	193,2	211,7
<i>Sum</i>	<i>241,9</i>	<i>237,6</i>	<i>229,4</i>	<i>207,8</i>	<i>221,7</i>	<i>239,7</i>

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Manedsstatistikk over utenrikshandelen

3.3 Selvforsyningsgrad

Selvforsyningsgraden er her definert som stor andel av matvareforbruket på engrosnivå, regnet på energibasis, som kommer fra norsk produksjon. Selvforsyningsgraden kan da per definisjon ikke overstige 100 prosent. Selvforsyningsgraden er basert på den faktiske fordeling av forbruket på norske og importerte produkter i det enkelte år. Denne fordelingen vil være påvirket av priser, kvalitetskrav, internasjonale handelsavtaler m.m. Selvforsyningsgraden gir derfor ikke et fullstendig bilde av mulighetene for å dekke matvarebehovet med innenlandsk produksjon. For eksempel kommer eksporten av ost og fisk ikke til uttrykk i selvforsyningsgraden, mens importen kommer med. Muligheten til å legge om produksjon og forbruk mot produkter som kan gi større matvaredekning, kommer heller ikke til uttrykk.

Når evnen til å dekke matvarebehovet med norsk produksjon (selvforsyningsevnen) skal vurderes, må det derfor i tillegg tas hensyn til matvareeksporten og mulighetene for produksjons- og forbruksomlegging. For øvrig vil en krisesituasjon ofte også medføre endringer i produksjonspotensialet på grunn av risikoen for redusert tilgang på maskiner og redskaper, reservedeler, drivstoff, gjødsel og andre driftsmidler.

Tabell 3.18 viser selvforsyningsgraden som norskprodusert andel av matvareforbruket (på engrosnivå) på energibasis, der den norskproduserte andelen er et uttrykk for forbruk fratrukket import av matvarer. Det er også tatt med hvor stor andel som er produsert i norsk jordbruk. Som vi ser av tabellen har selvforsyningsgraden vært forholdsvis stabil de siste årene. Endringer i selvforsyningsgraden skyldes hovedsakelig endringer i norskprodusert andel matkorn som følge av størrelsen på avlingene og kvaliteten på kornet. I 2001 var selvforsyningsgraden 53 %, i 2002 47 % og foreløpige tall for 2003 viser en selvforsyningsgrad på 54 %. Kolonnen til høyre i tabellen viser de ulike matvarenes relative andel av energiforbruket i 2003.

Tabell 3.18 Norskprodusert andel av matvareforbruket på energibasis. Prosent

	1979	1989	1999	2001	2002	2003*	% av energi- forbruk, 2003
Korn, som mel (inklusive ris)	13	23	35	59	35	62	28,7
Poteter, friske	93	99	79	79	78	75	1,9
Potetprodukter	67	93	76	75	76	78	2,3
Potetmel	75	84	80	83	87	84	0,8
Sukker honning sukkervarer	2	3	2	2	3	2	15,2
Grønnsaker	72	73	57	58	56	55	1,3
Frukt og bær	29	27	6	6	8	6	3,3
Kjøtt	92	97	97	96	96	95	11,3
Kjøttbiprodukter	86	96	98	97	99	96	0,7
Egg	100	100	99	99	99	99	1,5
Fisk ¹⁾	94	88	81	80	81	85	1,8
Helmelk	100	100	100	100	100	100	2,1
Lettmelk		100	100	100	100	100	3,1
Skummet melk	100	100	100	100	100	100	0,6
Konserverte melkeprodukter	86	100	100	100	100	100	1,6
Fløte, inklusive rømme	100	100	100	100	100	100	2,5
Ost	97	97	96	95	94	93	5,5
Smør	92	100	98	98	97	98	2,0
Margarin ²⁾	44	40	18	12	12	12	5,5
Annet fett ¹⁾	60	20	20	20	20	20	3,4
Norskprodusert i alt (selvforsyningsgrad)	49	50	48	53	47	54	
Produsert i norsk jordbruk	41	44	46	51	45	51	

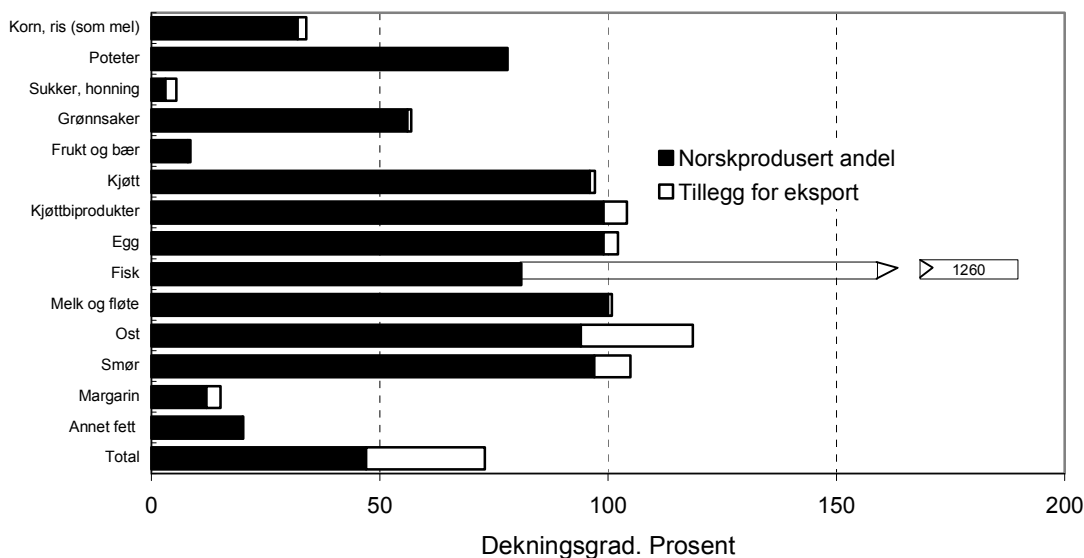
*Foreløpige tall

1) Anslag

2) Beregnet på grunnlag av norskproduserte ravarer. Ca. 100 % av margarinforbruket er produsert i Norge

Kilde: Beregnet av NILF for Statens rad for ernæring og fysisk aktivitet.

Figur 3.1 viser den norskproduserte andelen av matvareforbruket korrigert for eksport av norskproduserte matvarer, dvs. dekningsgraden med matvareeksporten inkludert. Det er hovedsakelig fisk, ost, smør, margarin, kjøtt og egg som har vært eksportert de siste årene. Fisk er den viktigste matvaren Norge eksporterer, inklusiv eksporten er dekningsgraden for fisk nesten 1 300 %. For margarin er bare de norskproduserte råstoffene i produktene (marin olje) regnet som eksport. Eksport av annen marin olje er det ikke tatt hensyn til. De foreløpige tallene for 2002 viser en dekningsgrad på 73 %. Dekningsgraden var i 1985, 1990 og 2001 henholdsvis 70, 72 og 78 %.

1) Ekskl. eksport av uforedlet marin olje, men inkluderer eksport av marin olje i margarin mv.

Figur 3.1 Norskprodusert andel av matvareforbruket på energibasis korrigert for eksport. Dekningsgrad 2002

3.4 Trygg mat

Mat og vann har alltid vært potensielle kilder til sykdom og helseskade. Regelverk og restriksjoner har som målsetting at mat ikke skal bidra til sykdom, skade eller annen ulempe. Trygg mat er ikke et entydig begrep. Det vil i alle fall legge vekt på helseaspektet, men begrepet vil også kunne ha et videre innhold og omfatte svært forskjellige elementer som ernæring, bestråling, emballasje, markedsføring, dyrehelse og -velferd, genmodifisering og handelshindringer². St.meld. nr. 19 (1999–2000) setter trygg mat inn i en vid sammenheng og sier:

«Matsikkerhet eksisterer når alle mennesker til enhver tid har fysisk og økonomisk tilgang til nok og trygg mat for et fullgodt kosthold som møter deres ernæringsmessige behov og preferanser, og som danner grunnlag for et aktivt liv med god helse. Videre må maten kunne skaffes til veie på en økonomisk og miljømessig bærekraftig måte»

Dette kapitlet tar opp deler av problematikken angående sykdommer som er overførbare mellom dyr og mennesker, zoonoser. Norsk zoonosesenter gir en oversikt over tilstanden i 2003, utarbeidet i henhold til EUs zoonosedirektiv og som en del

² Nærmere behandling av ulike tolkninger er gitt i rapporten:

Veggeland F. og S. Berge. 2001. *Trygg mat – begreper, erfaringer og strategier*. NILF-notat 2001-4

av rapporteringssystemet i EU. Antall sykdomstilfeller er registrert av Folkehelse på grunnlag av forekomst uansett smittevei. For alle sykdommene vil pasienter med kjent utenlandsreise ved utbrudd eller høvelig tid før, ansees som smittet i utlandet. Av ikke matbåren smitte i Norge kan nevnes at ubehandlet drikkevann er identifisert som smittekilde for salmonellose, og sølesprut for campylobacteriose. Direkte berøring med hund og katt eller andre dyr, også fugler, anses som en sannsynlig smittevei for flere sykdommer.

Tabell 3.19 nedenfor gir en oversikt over forekomst av zoonoser i Norge.

Tabell 3.19 Forekomst av zoonoser i Norge, 2003

Sykdom	Næringsmidler ¹⁾				Antall registrerte sykdomstilfeller hos mennesker		
	Antall prøver		% positive		Totalt	Per 100 000	Smittet i utlandet
Norske	Import	Norske	Import				
Campylobacteriose	1 093	-	5,0	-	2 270	49,9	50 %
Salmonellose ²⁾	19 545	8 743	0,0	0,3	1 539	33,8	75 %
Toksoplasmose					1	0,0	
Yersiniose					86	1,9	Ca 35 %
Listeriose	2 461	2 567	0,1	0,6	18	0,4	
Infeksjon med <i>E. coli</i>	3 826	60	0,1	0,0	17	0,4	Ca 35 %
Brucellose	Ukjent		0,0		3	0,1	100 %

1) Fisk og skalldyr er ikke med

2) De norske prøvene inkluderer også prøvene av utenlandsk frukt og grønnsaker

Kilde: Norsk zoonosesenter. Zoonoserapporten 2003.

Campylobacter er internasjonalt satt i forbindelse med fjørfe, og det er hovedhypotesen for smittekilder. Det synes ikke å være en like klar sammenheng i Norge. Tuberkulose hos storfe og brucellose hos dyr anses som utryddet i Norge. Trikiner ble i 2003 påvist hos 14 rødrever og 3 grevlinger. På Svalbard ble det påvist ekinokkose hos 30 % av de testede østmarkmus, og i ett slaktet reinsdyr ble det gjort positive funn. Rabies er tidligere sporadisk påvist på Svalbard, men det var ingen positive prøver i 2003.

Kjøttbransjen³ har utarbeidet egne beredskapsplaner for munn- og klauvsjue, miltbrann og salmonella. Kugalskap (BSE) ble første gang påvist hos storfe i Storbritannia i 1986. Den settes i forbindelse med Creutzfeldt-Jacobs sykdom hos menneske. Inkubasjonstiden hos storfe er lang (2–10 år), og testing vil ikke avdekke smitte før etter en tid. Sykdommen er ikke påvist i Norge, og i 2003 ble totalt 24 024 storfe undersøkt. Smitteveiene er ikke helt klarlagt, men overføring

³ Kilde: *Kjøttets tilstand 2000*. Årlig rapport fra Fagsenteret for kjøtt. Utgitt første gang i 2000

av sykdommen settes i forbindelse med nedsatt temperatur ved varmebehandling av animalsk materiale til fôr i Storbritannia⁴.

I Norge har krav til varmebehandling vært på et internasjonalt høyt nivå siden 1959, og vi har ikke hatt registrert import av kjøttbenmel til produksjonsdyr⁵. Begrenset tilgang på kjøttbenmel har tradisjonelt gitt lite bruk til storfe. I 1990 ble pat-
tedyrproteiner (unntatt melk) forbudt i fôr til drøvtyggere. Forbudet ble i desember 2000 midlertidig utvidet til å gjelde alle produksjonsdyr fra 2001. Slakteavfall definerert som risikomateriale, blant annet sentralnervesystemet, er underlagt egne rutiner.

En restriktiv importpolitikk har gitt lite import av levende dyr, og i tillegg gjort det relativt enkelt å spore opp importdyr. Det er forsterkede rutiner for kontroll ved slakt av importerte dyr.

Det er satt inn flere ressurser på å opprettholde forbrukernes tillit til at det er trygt å spise kjøtt omsatt i Norge, og det er lagt spesiell vekt på BSE. EUs vitenskapelige styringskomité (SSC) har vurdert Norge som det landet i Europa med størst sannsynligheten til å oppdage en eventuell BSE-smitte i dyrepopulasjonen

Selv om det i Norge er meget lav risiko for at BSE-smitte er til stede, gjennomfører vi allerede tiltak for å forebygge BSE hos folk og dyr på nivå med de mest infiserte land i Europa. Høsten 2001 innførte EU et nytt regelverk for samordnet forebygging av kugalskap og beslektede sykdommer (TSE) i hele Europa. Dette innebærer enkelte videreføring av allerede innførte tiltak (se Resultatkontrollen 2001), mens det på noen områder iverksetter nye tiltak. Statens dyrehelsetilsyn gir fra 22.08.2001 denne oversikten over det nye regelverkets betydning for Norge.⁶

- *Utvidet overvåkning i dyrebesetninger – Omkring 2 000 syke/døde sauer skal undersøkes for TSE. Overvåkningen av storfe utvides ytterligere til å omfatte ca. 2 000 selvdøde dyr. Se nedenfor om dagens overvåkning.*
- *Siden årsskiftet plikter storfeprodusenter og dyretransportører å melde fra om voksne storfe og sauer som dør på gården eller under transport.*
- *På årsbasis økes prøveuttak på slakteriene fra 3 000 til 15 000 sauer. 10 000 normale slaktedyr av storfe vil sannsynligvis også inngå i testprogrammet⁷.*
- *Midlertidig forbud mot bruk av visse foredlede animalske proteiner i fôr til produksjonsdyr.*
- *Krav om at animalsk fôr til produksjonsdyr skal stamme fra godkjente slakt. Dette er for tiden uaktuelt på grunn av det midlertidige forbudet, se forrige pkt.*
- *Krav om fjerning og destruksjon av spesifisert risikomateriale (SRM) ble innført fra 1. januar 2001. Fra land og regioner i kategori 1 og 2, som Norge vil tilhøre, vil det etter 1. juli 2002 ikke være noe vev som må regnes som SRM.*

⁴ Veterinærinstituttets nettsider: Faktaark 1/2001 02.02. *Bovin Spongiform Encephalopati (BSE)* gir oversikt over utbredelse, diagnose, smitte, kontroll og bekjempelse og zoonotiske aspekter

⁵ Dyrehelsetilsynets nettsider: *Overvåkning og kontroll av BSE (kugalskap)*. Hentet ned 28.02.01 og Kristian Hoel i Statens dyrehelsetilsyn, sentralforvaltningen, pers. med. 02.04.2001

⁶ Dyrehelsetilsynets nettsider: *Nytt regelverk for å hindre kugalskap (BSE)*. Hentet ned 07.04.02

⁷ Fra 12.02.02 er det bestemt ved forskrift at det årlig skal tas prøver av et tilfeldig utvalg på 10 000 storfe over 30 måneder.

- *Alle storfe registreres i en egen database. Dette gir bl.a. mulighet for opprinnelsesmerking av storfekjøtt.*
- *Fortløpende revisjon av beredskapsplanen for BSE.*

I følge Statens dyrehelsetilsyn kommer Norge godt ut i forhold til dette regelverket: Grunnen til dette er at BSE aldri er påvist i Norge og at vi tradisjonelt har hatt liten innførsel av dyr, ingen innførsel av kjøttbenmel til matproduserende dyr, gode systemer for varmebehandling av kjøttbenmel og en hensiktsmessig organisering av veterinærtjenesten og laboratoriesystemene. Norge har heller ikke hatt tradisjoner for å bruke kjøttbenmel til storfe, og hatt forbud mot bruk av kjøttbenmel fra drøvtyggere til storfe siden 1990.

Dyresykdommer generelt er delt i fire grupper etter alvorlighetsgrad, og tiltak og rapporteringssystem er lagt opp etter dette med hjemmel i Husdyrloven (Lov om dyrehelse av 08.06.1962 nr. 4). Mattilsynet er ansvarlig instans. Det er 27 sykdommer i gruppe A. 15 av disse er gruppe A sykdommer på OIEs liste for internasjonal rapportering. Fem av disse sykdommene er rapportert i Norge, mens de 10 øvrige ikke er rapportert i Norge. Av de fem som er registrert i Norge ble tre rapportert i forrige århundre, diagnostisert siste gang i henholdsvis 1952 (munn og klauvsjuka), 1963 (svinepest) og 1997 (Newcastle Disease). De to andre som er registrert i Norge er det over hundre år siden ble rapportert. Heller ikke alle gruppe B sykdommer er registrert i Norge⁸.

Det har vært varierende restriksjoner på import av både levende dyr og planter og av dyre- og planteprodukter blant annet av hensyn til smitterisiko.

Etter epidemisk utbrudd av munn- og klauvsyke på De Britiske øyer og spredning til kontinentet ble det en periode i mars/april 2001 innført midlertidig importforbud fra EU og EFTA-land. Det innebærer i grove trekk at det ikke er tillatt innført klovdyr, kjøtt- og kjøttprodukter, melk- og melkeprodukter og lignende av klovdyr. Det er også restriksjoner for mennesker, dyr og gjenstander som har oppholdt seg i disse områdene. Det gjelder særlig kontakt med klovdyr og krav om vask og desinfeksjon. Munn og klauvsyke har bare i sjeldne tilfeller smittet mennesker.

⁸ Kilde: *The animal Health and Disease control Position in Norway 1999*. Dyrehelsetilsynet

4 Distriktpolitikk og sysselsetting

I St.meld. nr. 19 (1999–2000) heter det blant annet at «...landbruket fortsatt skal ha en sentral rolle i distriktpolitikken framover. Målet om et aktivt landbruk i alle deler av landet er en del av den brede distriktpolitikken, der siktemålet er å opprettholde hovedtrekkene i bosetningsmønsteret.» Dette kapitlet tar opp utviklingen i antall jordbruksbedrifter, arbeidsforbruket, rekruttering til jordbruket og bygdeutvikling.

4.1 Utviklingen i antall jordbruksbedrifter

I dette kapitlet er det sett på utviklingen i antall jordbruksbedrifter. Utviklingen på landsbasis er behandlet i tabell 2.4 hvor også den relative andelen jordbruksbedrifter i de forskjellige størrelsesgruppene er tatt med, i tillegg til utviklingen i leid areal. Her ser en på landsdelsnivå og på gruppering etter kommuneklasser og virkeområdene til de distriktpolitiske virkemidlene. En jordbruksbedrift er en eller flere eiendommer som drives sammen som én enhet, og er tilpasset definisjonen gitt for produksjonstilskudd i jordbruket. Antall jordbruksbedrifter er derfor mindre enn antall landbrukseiendommer (som framgår av tabell 4.14). Samdrifter og hagebruksenheter og andre jordbruksbedrifter under 5 dekar er holdt utenom til og med 1999, men er tatt med i årene etterpå. Jorda på jordbruksbedrifter som legges ned som selvstendige enheter, kan enten gå ut av bruk eller overtas av en annen jordbruksbedrift ved salg eller leie.

4.1.1 Landsdeler

Utviklingen i antall jordbruksbedrifter og den relative andelen av størrelsesgruppene er vist på landsbasis i tabell 2.4. Tabell 4.1 viser utviklingen på landsdelsnivå.

Tabell 4.1 Antall jordbruksbedrifter fordelt på landsdeler, og arlig prosentvis endring

Bruksstørrelse, dekar		1979	1989	1999	2003	2004*	Arlig %-vis endring		
							79-89	89-99	99-04
Østlandet	0-50 ¹⁾	21 406	14 810	5 055	2 845	2 573	-3,6	-10,2	-12,6
	50-100	12 063	9 788	6 504	4 841	4 435	-2,1	-4,0	-7,4
	100-200	9 861	10 425	8 665	7 345	7 038	0,6	-1,8	-4,1
	200-300	3 372	4 066	4 349	4 140	4 054	1,9	0,7	-1,4
	300-500	1 900	2 266	2 915	3 092	3 111	1,8	2,6	1,3
	> 500	621	729	1 285	1 661	1 726	1,7	5,8	6,1
	Alle bruk	49 223	42 084	28 773	23 924	22 937	-1,6	-3,7	-4,4
Agder og Rogaland	0-50 ¹⁾	8 296	5 229	2 041	1 384	1 320	-4,5	-9,0	-8,3
	50-100	4 189	3 195	2 089	1 585	1 467	-2,7	-4,2	-6,8
	100-200	2 662	3 346	2 996	2 593	2 450	2,3	-1,1	-3,9
	200-300	520	890	1 490	1 534	1 532	5,5	5,3	0,6
	300-500	162	260	643	826	849	5,1	9,5	5,7
	> 500	13	33	78	172	203	14,1	9,0	21,1
	Alle bruk	15 842	12 953	9 337	8 094	7 821	-2,0	-3,2	-3,5
Vestlandet	0-50 ¹⁾	17 223	10 119	4 460	2 657	2 409	-5,2	-7,9	-11,6
	50-100	8 744	6 964	4 855	3 739	3 391	-2,2	-3,5	-6,9
	100-200	2 901	4 529	4 967	4 273	4 110	4,5	0,9	-3,7
	200-300	244	536	1 165	1 510	1 585	8,5	8,1	6,4
	300-500	49	68	254	472	506	3,3	14,1	14,8
	> 500	6	9	22	63	79		9,3	29,1
	Alle bruk	29 167	22 225	15 723	12 714	12 080	-2,7	-3,4	-5,1
Trøndelag	0-50 ¹⁾	5 152	2 865	1 085	690	623	-5,7	-9,3	-10,5
	50-100	4 280	2 795	1 773	1 197	1 105	-4,2	-4,4	-9,0
	100-200	4 119	4 599	3 622	2 798	2 606	1,1	-2,4	-6,4
	200-300	1 146	1 601	2 136	2 071	1 980	3,4	2,9	-1,5
	300-500	412	534	939	1 256	1 329	2,6	5,8	7,2
	> 500	62	73	142	270	315	0,8	6,9	17,3
	Alle bruk	15 171	12 467	9 697	8 282	7 958	-1,9	-2,5	-3,9
Nord-Norge	0-50 ¹⁾	9 940	4 008	1 147	635	536	-8,7	-11,8	-14,1
	50-100	3 440	2 227	1 499	868	765	-4,3	-3,9	-12,6
	100-200	2 089	2 431	2 036	1 660	1 501	1,5	-1,8	-5,9
	200-300	370	835	1 227	1 149	1 131	8,6	3,9	-1,6
	300-500	53	138	522	778	823	10,1	14,2	9,5
	> 500	7	14	50	127	145	2,9	13,6	23,7
	Alle bruk	15 899	9 653	6 481	5 217	4 901	-4,9	-3,9	-5,4
Landet	0-50 ¹⁾	62 017	37 031	13 788	8 211	7 461	-5,0	-9,4	-11,6
	50-100	32 716	24 969	16 720	12 230	11 163	-2,7	-3,9	-7,8
	100-200	21 632	25 330	22 286	18 669	17 705	1,6	-1,3	-4,5
	200-300	5 652	7 928	10 367	10 404	10 282	3,5	2,7	-0,2
	300-500	2 576	3 266	5 273	6 424	6 618	2,4	4,9	4,6
	> 500	709	858	1 577	2 293	2 468	2,0	6,3	9,4
	Alle bruk	125 302	99 382	70 011	58 231	55 697	-2,3	-3,4	-4,5

* Foreløpige tall

1) Til og med 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5–50 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. De fullstendige jordbrukstellingene 1979, 1989 og 1999, og beregna totalpopulasjon i 2003 og 2004.

For fylkesvis fordeling se del II tabell 5.

Det er en klar nedgang over hele landet både i tiårsperioden fra 1979 til 1989 og i perioden 1989 til 1999. Den årlige relative nedgangen i antall jordbruksbedrifter er størst i den siste perioden i alle landsdeler med unntak av Nord-Norge. Fra 1989 til 1999 er den prosentvise årlige nedgangen minst i Trøndelag og størst i Nord-Norge og på Østlandet.

De minste jordbruksbedriftene har den største relative nedgangen i antall. I alle landsdeler var det en økning i antall jordbruksbedrifter med 100 til 200 dekar i den første perioden, men størrelsesgruppen hadde nedgang i alle landsdeler unntatt på Vestlandet i den siste perioden.

4.1.2 Kommuneklasser

SSB har en inndeling i sju kommuneklasser bygd på Standard for kommune-klassifisering 1994, Norges offisielle statistikk. Målsettingen er å dekke behovet for en allmenn kommunegruppering. Den bygger på forholdet mellom sysselsetting i ulike næringer og har følgende hovedinndeling:

Kommuneklasse	
1	Primærnæringskommuner
2	Blandede landbruks- og industrikommuner
3	Industrikommuner
4	Mindre sentrale blandede tjenesteytings- og industrikommuner
5	Sentrale blandede tjenesteytings- og industrikommuner
6	Mindre sentrale tjenesteytingskommuner
7	Sentrale tjenesteytingskommuner

Inndeling i kommuneklasser er ikke en inndeling etter geografiske områder, men en inndeling på kommunenivå etter type av næringsliv og sentralitet. Del II tabell 6 viser fordelingen av kommuneklasser på fylkene. Tabell 4.2 viser utviklingen i antall jordbruksbedrifter for hver kommuneklasse.

Nedgangen er størst for de minste jordbruksbedriftene, og størrelsesgruppene inntil 200 dekar hadde en nedgang i alle kommuneklassene i perioden fra 1989 til 1999. I tiåret før var det en nedgang for antall jordbruksbedrifter under 100 dekar i alle kommuneklassene. I de sentrale tjenesteytingskommunene, kommuneklasse 7, hadde også størrelsesgruppa fra 100–200 dekar nedgang i antall i begge tiårene og størrelsesgruppa fra 200–300 i den siste perioden.

I den første tiårsperioden var den prosentvise årlige nedgangen i totalt antall jordbruksbedrifter lavt i blandede landbruks- og industrikommuner, klasse 2, og sentrale kommuner i klasse 5 og 7. I den siste perioden var nedgangen under gjennomsnittet i primærnæringskommuner og kommuner med landbruk og industri, klasse 1 og 2. Størst prosentvis årlig nedgang hadde de mindre sentrale tjenesteytingskommunene, klasse 6, i perioden fra 1979 til 1989 og alle kommuneklasser med tjenesteyting, klasse 4–7, i siste tiårsperiode.

Tabell 4.2 Antall jordbruksbedrifter fordelt på kommuneklasser, og arlig prosentvis endring

Brukstørrelse, dekar		1979	1989	1999	2003	2004*	Arlig %-vis endring		
							79-89	89-99	99-04
Klasse 1	0-50 ¹⁾	10 435	5 284	2 015	1273	1138	-6,6	-9,2	-10,8
	50-100	5 626	4 067	2 711	1865	1741	-3,2	-4,0	-8,5
	100-200	3 211	4 309	4 071	3354	3168	3,0	-0,6	-4,9
	200-300	520	960	1 703	1868	1840	6,3	5,9	1,6
	300-500	117	194	474	805	879	5,2	9,3	13,1
	> 500	12	17	36	91	107	3,5	7,8	24,3
	Alle bruk	19 921	14 831	11 010	9256	8873	-2,9	-2,9	-4,2
Klasse 2	0-50 ¹⁾	8 247	4 943	2 163	1446	1372	-5,0	-7,9	-8,7
	50-100	6 548	4 611	3 004	2227	2016	-3,4	-4,2	-7,7
	100-200	4 256	5 335	4 814	3971	3753	2,3	-1,0	-4,9
	200-300	842	1 411	2 167	2281	2304	5,3	4,4	1,2
	300-500	297	392	767	1079	1140	2,8	6,9	8,2
	> 500	56	76	161	276	300	3,1	7,8	13,3
	Alle bruk	20 246	16 768	13 076	11 280	10 885	-1,9	-2,5	-3,6
Klasse 3	0-50 ¹⁾	10 410	6 477	2 521	1483	1350	-4,6	-9,0	-11,7
	50-100	5 232	4 093	2 870	2237	2011	-2,4	-3,5	-6,9
	100-200	2 615	3 403	3 244	2770	2676	2,7	-0,5	-3,8
	200-300	610	887	1 341	1382	1372	3,8	4,2	0,5
	300-500	261	364	629	844	871	3,4	5,6	6,7
	> 500	96	117	183	252	278	2,0	4,6	8,7
	Alle bruk	19 224	15 341	10 788	8968	8558	-2,2	-3,5	-4,5
Klasse 4	0-50 ¹⁾	12 354	7 147	2 545	1411	1211	-5,3	-9,8	-13,8
	50-100	5 252	4 203	2 880	2014	1819	-2,2	-3,7	-8,8
	100-200	2 585	3 259	3 159	2695	2564	2,3	-0,3	-4,1
	200-300	590	942	1 360	1435	1417	4,8	3,7	0,8
	300-500	217	317	609	830	867	3,9	6,7	7,3
	> 500	61	72	150	235	263	1,7	7,6	11,9
	Alle bruk	21 059	15 940	10 703	8620	8141	-2,7	-3,9	-5,3
Klasse 5	0-50 ¹⁾	13 626	9 425	3 302	1870	1723	-3,6	-10,0	-12,2
	50-100	7 168	5 817	3 836	2917	2682	-2,1	-4,1	-6,9
	100-200	6 514	6 552	5 117	4268	4023	0,1	-2,4	-4,7
	200-300	2 212	2 583	2 660	2412	2352	1,6	0,3	-2,4
	300-500	1 190	1 414	1 920	1963	1950	1,7	3,1	0,3
	> 500	333	395	738	1034	1091	1,7	6,5	8,1
	Alle bruk	31 043	26 186	17 573	14464	13821	-1,7	-3,9	-4,7
Klasse 6	0-50 ¹⁾	3 583	1 647	527	319	283	-7,5	-10,8	-11,7
	50-100	1 448	976	643	386	359	-3,9	-4,1	-11,0
	100-200	924	1 028	842	660	606	1,1	-2,0	-6,4
	200-300	185	383	490	476	460	7,5	2,5	-1,3
	300-500	40	68	264	337	353	5,4	14,5	6,0
	> 500	9	17	36	77	90	6,6	7,8	20,1
	Alle bruk	6 189	4 119	2 802	2255	2151	-4,0	-3,8	-5,2
Klasse 7	0-50 ¹⁾	3 362	2 108	715	409	384	-4,6	-10,2	-11,7
	50-100	1 442	1 202	776	584	535	-1,8	-4,3	-7,2
	100-200	1 527	1 444	1 039	951	915	-0,6	-3,2	-2,5
	200-300	693	762	646	550	537	1,0	-1,6	-3,6
	300-500	454	517	610	566	558	1,3	1,7	-1,8
	> 500	142	164	273	328	339	1,5	5,2	4,4
	Alle bruk	7 620	6 197	4 059	3 388	3 268	-2,0	-4,1	-4,2
Hele landet	0-50 ¹⁾	62 017	37 031	13 788	8 211	7 461	-5,0	-9,4	-11,6
	50-100	32 716	24 969	16 720	12 230	11 163	-2,7	-3,9	-7,8
	100-200	21 632	25 330	22 286	18 669	17 705	1,6	-1,3	-4,5
	200-300	5 652	7 928	10 367	10 404	10 282	3,4	2,7	-0,2
	300-500	2 576	3 266	5 273	6 424	6 618	2,4	4,9	4,6
	> 500	709	858	1 577	2 293	2 468	1,9	6,3	9,4
	Alle bruk	125 302	99 382	70 011	58 231	55 697	-2,3	-3,4	-4,5

* Foreløpige tall

1) Til og med 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5–50 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. De fullstendige jordbrukstellingene 1979, 1989 og 1999, og beregna totalpopulasjon i 2002 og 2003.

4.1.3 Virkeomradene for distriktpolitiske virkemidler

Landet er delt i fem områder etter «Forskrift om avgrensning av geografisk verkeområde for distriktpolitiske verkemidler», revidert 30.04.1998. Områdene er vist nedenfor. Område E er utenfor virkeområdene og det er ingen virkemidler i dette området. Virkemiddelbruken er kummulativ, og det kan brukes økende grad av virkemidler fra tiltaksområde D til tiltaksområde A.

Virkeområde	Hovedsakelig omfang av området
A	Finnmark, Nord-Troms unntatt Tromsø
B	Resten av Troms unntatt Tromsø, Nordland unntatt Bodø, utkantkommuner i Trøndelag, nordlige deler av Møre og Romsdal, Oppland, Hedmark, vestlige deler av Telemark
C	Tromsø, Bodø, kystkommuner i Trøndelag, indre deler av Møre og Romsdal, Sogn og Fjordane, Midt-Oppland indre deler av Hordaland, Agder og Buskerud, deler av Hedmark, Telemark og Rogaland
D	Deler av Trøndelag ytre deler av Møre og Romsdal deler av Hordaland og Vest-Agder og noen andre kommuner
E	Oslofjord- og Mjøsregionen, Kristiansand-, Bergens- og Trondheimsregionen

Virkeområdene er en inndeling på kommunalt nivå som bygger på en analyse av enkeltkommuners mulighet for arbeidsplassutvikling og sysselsetting. Den er ingen aggregering og områdebeskrivelse. SSB publiserer heller ikke løpende statistikk for distriktpolitiske virkeområder. Inndelingen er ikke statisk og ble sist revidert i 1998 og senere endret i 1999.

Tabell 4.3 nedenfor viser utviklingen i antall bruk for virkeområdene for distriktpolitiske virkemidler. Det er kommuner med størst støttebehov, område A, hvor det også er størst prosentvis årlige nedgangen i antall jordbruksbedrifter i begge tiårsperiodene. Det er også denne gruppa som har sterkest nedgang i antall små jordbruksbedrifter. Det er kommunene i område C som har lavest nedgang i antall jordbruksbedrifter i tidsrommet 1979 til 1989, og område C og B som har nedgang under gjennomsnittet i tiåret etter. Kommuner utenfor virkeområdene, i område E, har samlet en nedgang fra 1979 til 1989 under landsgjennomsnittet og noe høyere i tiåret etter.

Forskjellene mellom områdene i utviklingen i antall bruk, vil påvirkes av endringer i sammensetningen av virkemiddelområdene.

Tabell 4.3 Antall jordbruksbedrifter fordelt på virkeomradene for distriktspolitiske virkemidler, og arlig prosentvis endring

Bruksstørrelse, dekar		1979	1989	1999	2003	2004*	Arlig %-vis endring		
							79-89	89-99	99-04
Omrade A	0-50 ¹⁾	1 585	682	191	80	64	-8,1	-12,0	-19,6
	50-100	446	303	229	109	90	-3,8	-2,8	-17,0
	100-200	272	267	259	199	175	-0,2	-0,3	-7,5
	200-300	55	137	164	155	159	9,6	1,8	-0,6
	300-500	8	36	81	123	125	16,2	8,4	9,1
	> 500		3	16	21	23		18,2	7,5
	Alle bruk	2 366	1 428	940	687	636	-4,9	-4,1	-7,5
Omrade B	0-50 ¹⁾	14 231	6 488	2 127	1 315	1 130	-7,6	-10,6	-11,9
	50-100	7 233	4 805	3 135	2 007	1 809	-4,0	-4,2	-10,4
	100-200	5 070	6 128	5 268	4 219	3 904	1,9	-1,5	-5,8
	200-300	969	1 824	2 810	2 791	2 751	6,5	4,4	-0,4
	300-500	217	355	958	1 524	1 642	5,0	10,4	11,4
	> 500	27	42	89	220	254	4,5	7,8	23,3
	Alle bruk	27 747	19 642	14 387	12 076	11 490	-3,4	-3,1	-4,4
Omrade C	0-50 ¹⁾	19 016	12 103	4 952	2 977	2 674	-4,4	-8,5	-11,6
	50-100	11 395	9 002	6 222	4 640	4 303	-2,3	-3,6	-7,1
	100-200	5 170	6 969	7 013	6 139	5 888	3,0	0,1	-3,4
	200-300	993	1 486	2 384	2 760	2 748	4,1	4,8	2,9
	300-500	400	519	919	1 241	1 321	2,6	5,9	7,5
	> 500	95	114	241	362	397	1,8	7,8	10,5
	Alle bruk	37 069	30 193	21 731	18 119	17 331	-2,0	-3,2	-4,4
Omrade D	0-50 ¹⁾	7 645	4 642	1 737	1 005	914	-4,9	-9,4	-12,1
	50-100	3 276	2 551	1 768	1 329	1 169	-2,5	-3,6	-7,9
	100-200	1 643	2 227	2 178	1 783	1 715	3,1	-0,2	-4,7
	200-300	322	515	812	876	908	4,8	4,7	2,3
	300-500	107	159	349	503	505	4,0	8,2	7,7
	> 500	24	26	54	104	127	0,8	7,6	18,7
	Alle bruk	13 017	10 120	6 898	5 600	5 338	-2,5	-3,8	-5,0
Omrade E (uten virkemidler)	0-50 ¹⁾	19 540	13 116	4 781	2 834	2 679	-3,9	-9,6	-10,9
	50-100	10 366	8 308	5 366	4 145	3 792	-2,2	-4,3	-6,7
	100-200	9 477	9 739	7 568	6 329	6 023	0,3	-2,5	-4,5
	200-300	3 313	3 966	4 197	3 822	3 716	1,8	0,6	-2,4
	300-500	1 845	2 197	2 966	3 033	3 025	1,8	3,0	0,4
	> 500	562	673	1 177	1 586	1 667	1,8	5,7	7,2
	Alle bruk	45 103	37 999	26 055	21 749	20 902	-1,7	-3,7	-4,3
Hele landet	0-50 ¹⁾	62 017	37 031	13 788	8 211	7 461	-5,0	-9,4	-11,6
	50-100	32 716	24 969	16 720	12 230	11 163	-2,7	-3,9	-7,8
	100-200	21 632	25 330	22 286	18 669	17 705	1,6	-1,3	-4,5
	200-300	5 652	7 928	10 367	10 404	10 282	3,4	2,7	-0,2
	300-500	2 577	3 266	5 273	6 424	6 618	2,4	4,9	4,6
	> 500	708	858	1 577	2 293	2 468	1,9	6,3	9,4
	Alle bruk	125 302	99 382	70 011	58 231	55 697	-2,3	-3,4	-4,5

* Foreløpige tall 1) Til og med 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5–50 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. De fullstendige jordbrukstillingene 1979, 1989 og 1999, og beregna totalpopulasjon i 2003 og 2004.

4.2 Utviklingen i noen produksjoner

Tabellene nedenfor viser fordelingen på landsdeler for ulike produksjoner og utviklingen de siste årene. I St. meld nr. 19 (1999–2000) heter det «*Kanaliseringspolitikken har gjort det mulig å bruke et stort jordbruksareal og ha landbruk i alle deler av landet.*» og videre at «*det fortsatt skal være en geografisk arbeidsdeling i landbruket slik vi har i dag.*» Tabell 4.4a til c nedenfor viser utviklingen i antall jordbruksbedrifter med planteproduksjon, dvs. korn og oljevekster, poteter og grønnsaker på friland. Samme jordbruksbedrift kan ha mer enn én produksjon og antallet jordbruksbedrifter med ulike produksjoner kan ikke summeres til totaltall.

Tabell 4.4a Antall jordbruksbedrifter med korn og oljevekster i landsdelene og andel i prosent

	1979		1989		1999		2003		2004*	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Østlandet	30 219	76	25 508	77	17 112	78	13 849	76	13 284	76
Agder og Rogaland	2 538	6	1 919	6	1 024	5	919	5	824	5
Vestlandet	522	1	572	2	273	1	251	1	223	1
Trøndelag	6 099	15	5 008	15	3 455	16	3 210	18	3 192	18
Nord-Norge	154	0	96	0	45	0	48	0	56	0
<i>Hele landet</i>	<i>39 532</i>		<i>33 103</i>		<i>21 909</i>		<i>18 277</i>		<i>17 579</i>	

* Foreløpige tall

Antall jordbruksbedrifter totalt har gått ned for alle tre planteproduksjonene. For korn har det vært nokså stabil fordeling mellom landsdelene. Nord-Norge har fått en relativt større andel av potetdyrkinga, mens reduksjonen har vært størst for Vestlandet. Det totale antall som dyrker potet er redusert til om lag 7 % av hva det var i 1979 og 15 % av antallet i 1989.

Tabell 4.4b Antall jordbruksbedrifter med poteter i landsdelene og andel i prosent

	1979		1989		1999		2003		2004*	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Østlandet	31 154	36	13 494	36	3 961	39	2 492	38	2 235	39
Agder og Rogaland	11 301	13	5 211	14	1 224	12	769	12	653	11
Vestlandet	21 816	25	8 033	22	1 445	14	900	14	748	13
Trøndelag	11 039	13	4 590	12	1 442	14	885	13	774	13
Nord-Norge	12 086	14	5 773	16	2 185	21	1 558	24	1 328	23
<i>Hele landet</i>	<i>87 396</i>		<i>37 101</i>		<i>10 257</i>		<i>6 604</i>		<i>5 738</i>	

* Foreløpige tall

For grønnsaker er det særlig Østlandet som har økt sin andel av antall jordbruksbedrifter. Antall produsenter er gått sterkt ned, og var i 1999 på 9 % av antallet i 1979. Reduksjonen fortsatte etter 1999, og i 2004 utgjorde antall jordbruksbedrifter 75 % av antallet i 1999. Den relative andelen jordbruksbedrifter med grønnsaker går sterkest ned på Vestlandet. Det totale antallet har omtrent samme utvikling som for potet og er redusert til om lag 7 % av 1979 antallet og 24 % av antallet i 1989.

Tabell 4.4c Antall jordbruksbedrifter med grønnsaker på friland i landsdelene og andel i prosent

	1979		1989		1999		2003		2004*	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Østlandet	9 451	41	2 367	36	1 084	51	929	53	849	53
Agder og Rogaland	4 041	17	1 344	21	419	20	291	17	266	17
Vestlandet	5 510	24	1 358	21	200	9	162	9	154	10
Trøndelag	2 318	10	626	10	269	13	223	13	196	12
Nord-Norge	1 979	8	821	13	151	7	134	8	122	8
<i>Hele landet</i>	<i>23 299</i>		<i>6 516</i>		<i>2 123</i>		<i>1 739</i>		<i>1 587</i>	

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. De fullstendige jordbrukstellingene 1979, 1989 og 1999, og beregna totalpopulasjon i 2003 og 2004.

For fordeling etter størrelsesgrupper se kapittel 2.2, og fylkesvis fordeling se del II tabell 3a–c.

Tabellene 4.5a–e nedenfor viser utviklingen i landsdelene for husdyrproduksjonene, dvs. for melkeproduksjon, ammeku, sau, smågris- og eggproduksjon. Antall besetninger går ned for alle produksjonene. Den relative fordelingen mellom landsdelene varierer litt, men sett under ett er fordelingen svært stabil for disse husdyrproduksjonene.

Tabell 4.5a Antall jordbruksbedrifter med melkekyr i landsdelene og andel i prosent

	1979 ¹⁾		1989		1999		2003		2004*	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Østlandet	11 081	28	7 507	26	5 688	25	4 322	25	4 089	25
Agder og Rogaland	5 903	15	4 941	17	4 007	18	3 239	19	3 095	19
Vestlandet	10 837	28	8 148	28	6 033	27	4 569	26	4 368	26
Trøndelag	6 583	17	5 365	18	4 472	20	3 466	20	3 288	20
Nord-Norge	4 502	12	3 182	11	2 459	11	1 875	11	1 778	11
<i>Hele landet</i>	<i>38 906</i>		<i>29 143</i>		<i>22 659</i>		<i>17 471</i>		<i>16 618</i>	

* Foreløpige tall

1) Tallene inkluderer også eventuelle ammekyr

Tabell 4.5b Antall jordbruksbedrifter med ammekyr i landsdelene og andel i prosent

	1998		1999		2000		2003		2004*	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Østlandet	2 000	40	2 114	39	2 188	36	1 967	35	1 910	36
Agder og Rogaland	894	18	938	17	1 085	18	975	17	918	17
Vestlandet	975	19	1 111	20	1 294	21	1 250	22	1 167	22
Trøndelag	826	16	906	17	1 061	17	928	17	886	17
Nord-Norge	349	7	395	7	480	8	464	8	477	9
<i>Hele landet</i>	<i>5 044</i>		<i>5 464</i>		<i>6 108</i>		<i>5 584</i>		<i>5 358</i>	

* Foreløpige tall

Tabell 4.5c Antall jordbruksbedrifter med sau i landsdelene og andel i prosent

	1979		1989		1999		2003		2004*	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Østlandet	7 532	17	5 649	20	5 335	23	4 748	24	4 519	24
Agder og Rogaland	6 324	14	5 267	18	4 491	20	4 281	22	4 091	22
Vestlandet	16 916	38	10 786	37	8 024	35	6 727	34	6 312	34
Trøndelag	3 428	8	2 084	7	1 836	8	1 644	8	1 549	8
Nord-Norge	10 314	23	5 101	18	3 023	13	2 509	13	2 312	12
<i>Hele landet</i>	<i>44 514</i>		<i>28 887</i>		<i>22 709</i>		<i>19 907</i>		<i>18 783</i>	

* Foreløpige tall

Antall jordbruksbedrifter med sau har relativt sett gått tilbake i Nord-Norge og økt på Østlandet og Agder/Rogaland etter 1979. En stor del av sommerbeitet til sau er i utmarksbeite. Seterdrift er nærmere behandlet i kapittel 5.5 og Resultatkontrollen 2001.

Tabell 4.5d viser antall jordbruksbedrifter med purker (inkludert ungpurker). Relativt sett har antallet økt i Nord-Norge og i Agder/Rogaland, samtidig som det har blitt redusert på Østlandet. Denne samme trenden for Agder/Rogaland og Østlandet gjelder også for verpehøns. Tabell 4.5e viser at totalt antall driftenheter med verpehøns har vært nedadgående i hele perioden fra 1979 til 2004.

Tabell 4.5d Antall jordbruksbedrifter med purker i landsdelene og andel i prosent

	1979		1989		1999		2003		2004*	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Østlandet	4 742	53	2 338	45	1 571	43	989	41	926	40
Agder og Rogaland	1 452	16	1 055	20	786	21	547	22	520	23
Vestlandet	912	10	622	12	390	11	241	10	227	10
Trøndelag	1 661	19	1 021	20	692	19	491	20	472	21
Nord-Norge	147	2	193	4	237	6	166	7	155	7
<i>Hele landet</i>	<i>8 914</i>		<i>5 229</i>		<i>3 676</i>		<i>2 434</i>		<i>2 300</i>	

* Foreløpige tall

Tabell 4.5e Antall jordbruksbedrifter med vernehøns i landsdelene og andel i prosent

	1979		1989		1999		2003		2004*	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Østlandet	5 894	40	2 055	35	1 465	36	1 074	36	971	35
Agder og Rogaland	2 941	20	1 476	25	903	22	722	24	653	24
Vestlandet	2 825	19	1 146	19	828	20	614	20	603	22
Trøndelag	1 945	13	767	13	442	11	294	10	254	9
Nord-Norge	1 034	7	486	8	426	10	311	10	287	10
<i>Hele landet</i>	<i>14 655</i>		<i>5 930</i>		<i>4 064</i>		<i>3 015</i>		<i>2 768</i>	

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. De fullstendige jordbrukstellingene i 1979, 1989 og 1999, og beregna totalpopulasjon i 2003 og 2004.

For fordeling etter størrelsesgrupper se kapittel 2.2, og fylkesvis fordeling se del II tabell 3d-h.

4.3 Sysselsetting og ledighet

Tabell 4.6 viser utviklingen i folkemengde, antall sysselsatte i alt⁹, antall sysselsatte normalårsverk i alt¹⁰ og antall årsverk i jordbruket på landsbasis. Folketallet har økt gjennom hele perioden. Den totale sysselsettingen gikk tilbake fra 1990 til 1992. I 1993 stanset imidlertid nedgangen i sysselsettingen opp, og det er registrert en sammenhengende økning i antall sysselsatte fra 1993 til 1999. Arbeidsforbruket i jordbruket har en sammenhengende nedgangstrend etter 2. verdenskrig.

Tabell 4.7 viser arbeidsledige og personer på sysselsettingstiltak slik som for eksempel attføring. Antall helt arbeidsledige og antall personer på tiltak, hadde en sterk økning i årene fram til 1994, for så å avta hele tiden fram til 1999. Ledigheten har vært avtagende i flere år, men økte fra og med 2002.

⁹ Nasjonalregnskapets tall for sysselsetting ligger noe høyere enn Arbeidskraftundersøkelsens tall, fordi nasjonalregnskapstall også inkluderer utenlandske arbeidstakere på norske skip i utenriksfart. Deltidsansatte er inkludert i antall sysselsatte.

¹⁰ Antall sysselsatte normalårsverk er definert som antall heltidsregnede inntektsmottakere i produktiv virksomhet (dvs. at deltidsansatte er omregnet til heltids ved å bruke del av full post eller dellønnsbrøk som vekt).

Tabell 4.6 Folkemengde, sysselsatte i alt og arsverk i alt i jordbruket. 1000 stk.

	1985	1990	1999	2000	2003	2004
Folkemengde per 1.1. ¹⁾	4 146	4 233	4 445	4 478	4 552	4 577
Personer 16-74 ar ²⁾	3 004	3 094	3 183	3 201	3 257	3 281
Sysselsatte i alt ²⁾	2 014	2 030	2 258	2 269	2 267	2 277
Sysselsatte per pers. 16-74 ar, %	67,0	65,6	71,0	70,9	69,6	69,3
Sysselsatte normalarsverk ³⁾	1 757	1 779	1 967	1 974	1 960	1 961
Arsverk i jordbruket ⁴⁾	114,6	98,7	81,6	79,0	71,2	69,2 ⁵⁾

Kilde: 1) Statistisk sentralbyra. Befolkningsstatistikk
 2) Statistisk sentralbyra. Arbeidskraftundersøkelsen
 3) Statistisk sentralbyra. Nasjonalregnskapet
 4) Statistisk sentralbyra. Utvalgstillingene
 5) BFJ. Foreløpige tall

For fylkesvis fordeling og fordeling på landsdeler se del II, tabell 7a og b for folkemengde, tabell 8a og b for sysselsatte og tabell 9 for arbeidsforbruk i jordbruket.

Tabell 4.7 Antall helt arbeidsledige og antall på sysselsettingstiltak i gjennomsnitt for året. 1000 stk. Andel ledige. Prosent

	1985	1990	1999	2003	2004*
Helt arbeidsledige	51	93	60	93	92
Pa sysselsettingstiltak	24	40	8	14	17
Sum	75	133	68	107	109
Ledige i % av arbeidsstyrken	2,6	5,2	3,2	4,5	4,5

*Foreløpige tall

Kilde: SSB. Arbeidskraftundersøkelsen.

4.4 Utviklingen i arbeidsforbruket i jordbruket

Utviklingen i arbeidsforbruket henger sammen med utviklingen i antall jordbruksbedrifter som er tatt opp i kapittel 4.1. I dette kapitlet ser en på utviklingen i arbeidsforbruk for de samme kategoriene som er brukt for utviklingen i jordbruksbedrifter.

4.4.1 Landsdelsniva

Tabell 4.8 viser registrert arbeidsforbruk for menn og kvinner i jordbruket med årlig prosentvis endring i perioden 1986 til 2001. Arbeidsforbruket blir stort sett registrert annethvert år. Registreringene følger ikke kalenderåret, og oppgaver for 1999 er derfor fra første halvår dette året og annet halvår i året før. I 1989 gikk tallet på timer i et årsverk ned fra 1975 til 1 875 timer. Fra 2001 er et årsverk satt til 1 860 timer.

Nedgangen i arbeidsforbruk fra 1986 til 1990 inkluderer også nedgangen i timer per årsverk. Målt i timeverk blir gjennomsnittlig årlig nedgang 0,6 % høyere.

På landsbasis er nedgangen i arbeidsforbruket mindre for siste periode enn i perioden 1986 til 1990. Kvinner reduserte sitt arbeidsforbruk mer enn menn i begge periodene, men forskjellen var mindre i siste periode. Relativt sett har menns andel av den totale arbeidsinnsatsen økt og kvinners avtatt.

Nedgangen i arbeidsforbruk målt i %, er størst i Trøndelag i den første perioden, mens nedgangen i antall driftsenheter lå nær landsgjennomsnittet. I perioden fra 1995 til 1999 hadde Vestlandet størst nedgang i arbeidsforbruk og størst nedgang i antall driftsenheter. Trøndelag er i den samme perioden den landsdelen med både lavest nedgang i antall driftsenheter og i arbeidsforbruk. (Tabell 4.1 viser nedgang i antall driftsenheter.)

I 2001 og 2003 er det registrert henholdsvis 1 170 og 1 146 årsverk utført av selvstendige næringsdrivende som ikke er fordelt etter kjønn. Disse timene er i tabellene 4.8, 4.10 og 4.11 nedenfor fordelt på mann/kvinne med samme forhold som de kjønnsfordelte timene.

Tabell 4.8 Registrert arbeidsforbruk for menn og kvinner i jordbruket fordelt på landsdeler. 1000 arsverk¹⁾

		1986	1990	1993	1997	1999	2001	2003	Arlig %-vis endring		
									86-90	90-99	99-03
Østlandet	Menn	28,2	25,5	24,2	22,2	20,8	19,7	19,2	-2,5	-2,2	-2,4
	Kvinner	10,1	8,2	7,5	7,1	6,7	6,7	5,9	-5,0	-2,2	-3,5
	Sum	38,3	33,8	31,7	29,3	27,6	26,4	25,1	-3,1	-2,2	-2,7
Agder/Rogaland	Menn	12,5	11,3	10,5	9,7	9,2	8,8	8,7	-2,5	-2,3	-1,6
	Kvinner	4,3	3,6	3,1	3,1	3,0	2,8	2,7	-4,5	-2,0	-2,9
	Sum	16,8	14,9	13,6	12,8	12,1	11,6	11,4	-3,0	-2,2	-1,9
Vestlandet	Menn	19,0	17,7	16,7	15,7	13,9	13,1	12,1	-1,8	-2,6	-3,8
	Kvinner	7,7	6,9	6,1	5,8	4,8	4,6	3,8	-2,7	-3,9	-5,3
	Sum	26,5	24,6	22,9	21,5	18,5	17,7	15,9	-1,8	-3,1	-4,1
Trøndelag	Menn	12,8	11,3	10,7	10,1	9,8	9,1	8,9	-3,2	-1,6	-2,6
	Kvinner	4,6	3,8	3,2	3,2	3,0	2,7	2,4	-4,6	-2,7	-4,4
	Sum	17,3	15,1	13,9	13,3	12,5	11,8	11,3	-3,4	-2,0	-3,0
Nord-Norge	Menn	7,9	7,4	7,0	6,6	6,1	5,8	5,7	-1,6	-2,1	-2,2
	Kvinner	3,4	2,8	2,5	2,3	2,2	1,9	1,8	-4,4	-2,9	-5,0
	Sum	11,2	10,2	9,6	8,9	8,3	7,8	7,5	-2,2	-2,3	-2,9
Landet	Menn	80,4	73,2	69,1	64,3	59,8	56,6	54,6	-2,3	-2,2	-2,6
	%	73	74	75	75	75	75	77			
	Kvinner	30,1	25,4	22,5	21,5	19,7	18,7	16,6	-4,2	-2,8	-4,1
	%	27	26	25	25	25	25	23			
	Sum	110,5	98,5	91,6	85,7	79,5	75,3	71,2	-2,8	-2,4	-3,0

1) 1975 timer per arsverk til 01.07.1989 og 1875 timer per arsverk til 1999. 1860 timer for 2001 og 1845 timer fra 2003.

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Utvalgstillingene og den fullstendige Jordbrukstillingen for 1999.

For fylkesvis fordeling se del II tabell 9.

Tabell 4.9 skal vise utviklingen i jordbrukets andel av sysselsettingen i regionene. Det er gjort ved at jordbrukets arbeidsforbruk målt i årsverk er relatert til antall sysselsatte i alt i regionen. Størrelsene er derved ikke helt sammenlignbare. I antall sysselsatte inngår også deltidsansatte med mindre enn et årsverk. Et årsverk i jordbruket er ikke synonymt med en sysselsatt. Dels vil en del brukere arbeide utover ett årsverk, og dels vil det være deltidsarbeidsplasser i jordbruket som i det øvrige næringsliv. Det er også vanlig med yrkeskombinasjoner blant brukere. Med dette utgangspunktet vil ikke de absolutte tallene gi et reelt bilde, men gi mulighet for å sammenholde utviklingen mellom områder og i tid.

Tabell 4.9 Jordbrukets andel av sysselsettingen malt ved registrert arbeidsforbruk i arsverk i jordbruket relativt til antall sysselsatte i regionen totalt¹⁾. Prosent

		1990	1997	1999	2001	2003
Østlandet	Menn	4,6	4,0	3,5	3,3	3,2
	Kvinner	1,8	1,5	1,3	1,2	1,1
	I alt	3,3	2,8	2,4	2,3	2,2
Agder og Rogaland	Menn	7,4	6,2	5,4	5,2	5,1
	Kvinner	3,0	2,4	2,1	1,9	1,8
	I alt	5,5	4,3	3,9	3,7	3,6
Vestlandet	Menn	8,9	7,7	6,5	6,2	5,7
	Kvinner	4,4	3,6	2,5	2,5	2,0
	I alt	6,9	5,7	4,7	4,5	4,0
Trøndelag	Menn	11,5	10,5	9,6	8,6	8,5
	Kvinner	4,5	3,8	3,2	2,9	2,6
	I alt	8,3	7,0	6,6	6,0	5,7
Nord-Norge	Menn	6,4	5,6	5,0	4,9	4,8
	Kvinner	3,1	2,3	2,1	1,8	1,7
	I alt	4,9	3,9	3,7	3,4	3,3
<i>Hele landet</i>	<i>Menn</i>	<i>6,6</i>	<i>5,4</i>	<i>4,9</i>	<i>4,7</i>	<i>4,5</i>
	<i>Kvinner</i>	<i>2,8</i>	<i>2,1</i>	<i>1,8</i>	<i>1,8</i>	<i>1,5</i>
	<i>I alt</i>	<i>4,9</i>	<i>3,9</i>	<i>3,5</i>	<i>3,3</i>	<i>3,1</i>

1) Sammenligningen avviker noe fra faktiske forhold, da en sysselsatt i gjennomsnitt arbeider mindre enn ett arsverk

Kilde: Tabell 4.8 relativ til tabell 8b i del II.

Det framgår av tabell 4.9 at jordbruket har større betydning for sysselsetting for menn enn for kvinner. Målt på denne måten er jordbrukets betydning for sysselsettingen avtagende i alle regioner. Sysselsettingsvirkningen er relativt størst i Trøndelag og minst på Østlandet.

4.4.2 Kommuneklasser

Tabell 4.10 viser utviklingen i arbeidsforbruket etter kommuneklasser for årene 1990, 1995, 1999 og 2001. Kommuneklassene er beskrevet nærmere i kapittel 4.1.2.

Perioden 1990 til 1995 hadde den største årlige prosentvise nedgangen for primærnæringskommunene, klasse 1, og industrikommunene, klasse 3. For kvinner er det størst nedgang i de mindre sentrale tjenesteytingskommunene, klasse 6, mens det for menn er i industrikommunene, klasse 3, og de sentrale tjenesteytingskommunene, klasse 7.

Tabell 4.10 Registrert arbeidsforbruk for menn og kvinner i jordbruket fordelt på kommune-
klasser. 1000 arsverk

		1990	1995	1999	2001	2003	Arlig %-vis endring	
							1990-99	1999-03
Klasse 1	Menn	12,5	11,6	10,5	9,9	9,6	-2,6	-2,3
	Kvinner	4,9	4,1	3,7	3,7	3,1	-5,0	-4,7
	Sum	17,4	15,7	14,3	13,6	12,7	-3,3	-2,9
Klasse 2	Menn	15,8	14,7	13,3	12,7	12,3	-1,7	-1,9
	Kvinner	5,6	4,9	4,3	3,9	3,7	-2,7	-4,0
	Sum	21,3	19,6	17,6	16,7	15,9	-2,0	-2,4
Klasse 3	Menn	11,1	10,0	9,0	8,5	8,0	-2,3	-2,8
	Kvinner	3,7	3,4	2,9	2,8	2,5	-3,4	-3,8
	Sum	14,9	13,4	11,9	11,3	10,5	-2,6	-3,0
Klasse 4	Menn	10,4	9,8	8,3	7,6	7,5	-2,4	-2,5
	Kvinner	3,9	3,6	2,8	2,6	2,1	-3,3	-6,7
	Sum	14,3	13,4	11,2	10,2	9,7	-2,6	-3,5
Klasse 5	Menn	16,0	15,0	12,8	12,2	11,6	-2,4	-2,4
	Kvinner	4,9	4,6	4,0	3,9	3,6	-1,9	-2,3
	Sum	20,8	19,6	16,8	16,1	15,3	-2,3	-2,4
Klasse 6	Menn	3,3	3,1	2,7	2,7	2,8	-2,2	1,4
	Kvinner	1,2	1,0	0,9	0,8	0,8	-2,8	-2,8
	Sum	4,5	4,1	3,6	3,5	3,6	-2,4	0,4
Klasse 7	Menn	4,1	3,7	3,1	2,9	2,7	-2,6	-3,5
	Kvinner	1,2	1,2	1,0	0,9	0,8	-5,0	-6,6
	Sum	5,3	4,8	4,1	3,8	3,5	-3,3	-4,2
<i>Hele landet</i>	<i>Menn</i>	<i>73,2</i>	<i>67,9</i>	<i>59,8</i>	<i>56,6</i>	<i>54,6</i>	-1,7	-2,2
	<i>Kvinner</i>	<i>25,4</i>	<i>22,7</i>	<i>19,7</i>	<i>18,7</i>	<i>16,6</i>	-2,7	-4,2
	<i>Sum</i>	<i>98,5</i>	<i>90,6</i>	<i>79,5</i>	<i>75,3</i>	<i>71,2</i>	-2,0	-2,7

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Utvalgstillingene og de fullstendige jordbrukstillingene i 1999.

For årene 1995 til 2001 er nedgangen størst i kommuner preget av industri og tjenesteyting med unntak av mindre rene industrikommuner, klasse 4, 5, 6 og 7.

De rene primærnæringskommunene, klasse 1, ligger under gjennomsnittet både for nedgang i antall driftsenheter og i arbeidsforbruk i årene fra 1995.

4.4.3 Virkeområder for distriktspolitiske virkemidler

Tabell 4.11 nedenfor viser utviklingen for virkeområdene for distriktspolitiske virkemidler. Virkeområdene er nærmere omtalt i kapittel 4.1.3. Virkemidlene trappes opp i rekken fra D til A. Område A har de mest omfattende distriktspolitiske virkemidlene. Område E ligger utenfor virkeområdet, og det er ikke distriktspolitiske virkemidler til bruk i dette området.

Tabell 4.11 Registrert arbeidsforbruk for menn og kvinner i jordbruket fordelt på virkeområder for distriktpolitiske virkemidler. 1000 arsverk

		1990	1995	1999	2001	2003	Årlig %-vis endring	
							1990-99	1999-03
Omrade A	Menn	1,0	0,9	0,8	0,7	0,7	-1,2	-2,2
	Kvinner	0,4	0,4	0,3	0,3	0,2	-2,8	-7,1
	Sum	1,4	1,3	1,1	1,0	0,9	-1,7	-3,4
Omrade B	Menn	16,6	15,6	14,1	13,3	13,1	-1,2	-1,8
	Kvinner	6,2	5,3	4,8	4,4	4,0	-3,1	-4,2
	Sum	22,7	20,9	19,0	17,7	17,2	-1,7	-2,4
Omrade C	Menn	22,4	20,7	18,1	17,2	16,4	-1,5	-2,4
	Kvinner	8,5	7,4	6,2	5,9	4,9	-2,6	-5,6
	Sum	30,8	28,1	24,2	23,1	21,3	-1,8	-3,2
Omrade D	Menn	7,4	6,7	6,0	5,7	5,4	-2,1	-2,5
	Kvinner	2,7	2,4	2,0	1,7	1,7	-2,3	-4,1
	Sum	10,1	9,0	7,9	7,4	7,0	-2,1	-2,9
Omrade E	Menn	25,8	24,0	20,8	19,7	19,0	-1,5	-2,2
	Kvinner	7,7	7,3	6,4	6,4	5,7	-1,0	-2,8
	Sum	33,5	31,2	27,3	26,1	24,8	-1,4	-2,4
Hele landet	Menn	73,2	67,9	59,8	56,6	54,6	-1,5	-2,2
	Kvinner	25,4	22,7	19,7	18,7	16,6	-2,2	-4,2
	Sum	98,5	90,6	79,5	75,3	71,2	-1,7	-2,7

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Utvalgstillingene og de fullstendige jordbrukstillingene for 1999.

Variasjonen i årlig prosentvis endring i arbeidsforbruket er større fra 1995 til 2001 enn i perioden fra 1990 til 1995. Det ser ikke ut til å være noen sammenheng mellom nedgangen i arbeidsforbruk og soner for distriktpolitiske virkemidler.

Virkemiddelområdene er ikke statiske og endringer vil påvirke sammenlignbarheten over tid.

4.5 Alder på bruker

Det er registrert bare små endringer i alderssammensetningen for brukere for perioden 1989 til 2004. Tabell 4.12 gir en oversikt over aldersfordelingen, og tabell 4.13 viser gjennomsnittsalderen på personlige brukere etter størrelsen på driftsenhetene.

Tabell 4.12 Personlig brukere etter alder. Antall og prosent

Aldersgruppe	1979	1989	1999	2003	2004*
-39	27 753	26 233	17 923	12 950	11 833
%	22	27	26	23	22
40-49	24 092	26 155	20 447	16 605	15 909
%	19	27	29	29	30
50-59	31 914	20 975	19 276	16 734	16 008
%	26	21	28	30	30
60-65	28 053	17 796	7 074	6 435	6 347
%	23	18	10	11	12
66-69			2 907	1 999	1 986
%			4	4	4
over 70	12 553	7 430	2 332	1 585	1 487
%	10	8	3	3	3
Totalt	124 365	98 589	69 959	56 308	53 570

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. De fullstendige jordbrukstellingene 1979, 1989 og 1999 og beregna totalpopulasjon i 2003 og 2004.

For fylkesvis fordeling se del II tabell 10a.

Antall brukere har gått ned i hele perioden. Brukere mellom 40 og 60 år utgjør en større andel i 2004 enn i 1979, mens det har blitt færre over 60 år. Gjennomsnittsalderen er stabil, men har gått litt opp de siste årene.

En NILF-rapport om generasjonsskifte i landbruket¹¹ bygd på materiale fra Driftsgranskingene viser at 40 % av personene over 55 år i denne undersøkelsen planlegger å søke om tidligpensjon og for 48 % av disse vil det framskynde eien-
domsoverdragelsen.

I perioden fra 1979 til 1989 gikk gjennomsnittsalderen ned for brukere i alle bruksstørrelser (tabell 4.13). Gjennomsnittsalderen gikk ned for driftsenheter over 300 dekar og for den minste arealgruppen i perioden fra 1989 til 1999. Fra 1999 til 2004 har gjennomsnittsalderen gått opp for alle bruksstørrelser. Gjennomsnittsalderen på bruker avtar med økende bruksstørrelse gjennom hele perioden unntatt for den største arealgruppen enkelte år.

¹¹Vangsgraven Stubberud K. og K. Samseth 2000. *Slekter kommer, slekter går – om generasjonsskiftet i jordbruket*. NILF-rapport 2000:4

Tabell 4.13 Gjennomsnittlig alder på brukere etter arealgrupper

Størrelsesgruppe, dekar	1979	1989	1995	1999	2003	2004*
0–50 ¹⁾	55,5	53,0	52,3	51,4	52,5	52,9
50–100	51,2	48,9	49,2	49,4	50,4	50,6
100–200	47,8	46,0	46,4	46,9	48,3	48,7
200–300	46,7	45,2	45,6	45,4	46,6	46,9
300–500	46,6	45,6	44,8	45,2	46,1	46,4
> 500	46,6	45,5	46,2	45,4	46,1	46,3
Alle driftsenheter	52,4	49,3	48,6	48,0	48,7	48,9

* Foreløpige tall

1) Til og med 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5–50 dekar

Kilde: Statistisk sentralbyrå. De fullstendige jordbruksstillingene 1979, 1989 og 1999 og beregna totalpopulasjon i 2003 og 2004.

For fylkesvis fordeling se del II tabell 10b.

4.6 Eiendomsoverdragelse og rekruttering

Landbruksregisteret registrerer antall landbrukseiendommer. Det er omlag 192 000 landbrukseiendommer med minst 5 daa eid jordbruksareal og/eller minst 25 daa produktivt skogareal. Ca. 180 000 av disse har minst 5 daa eid jordbruksareal, og dette antallet har vært stabilt siden 1999. Tabell 4.14 gir en oversikt over antall eiendommer med minst 5 dekar eid jordbruksareal og antall eiere. Samme eier kan ha hjemmel til flere eiendommer og flere eiendommer kan registreres som én brukseenhet, for eksempel dersom de drives av samme bruker. Antall landbrukseiendommer er derfor langt høyere enn antall jordbruksbedrifter.

Tabell 4.14 Antall landbrukseiendommer med minst 5 daa eid jordbruksareal januar 1999 og 2004, eiere i 2004 og antall jordbruksbedrifter og personlige brukere i 2004

Eiendoms- størrelse	Eiendommer i alt		Eiere, 2004			Bruk	Brukere	
	1999	2004	Mann	Kvinne	Upers. o.a.	Antall	Mann	Kvinne
5–49 daa	105 435	104 227	70 713	29 538	3 976	7 461 ¹⁾	5 784 ¹⁾	853 ¹⁾
%	59	58	68	28	4	13	78	11
50– 99 daa	37 782	36 878	28 090	7 743	1 045	11 163	9 402	1 628
%	21	21	76	21	3	20	84	15
100–199 daa	25 557	26 192	21 177	4 221	794	17 705	15 114	2 306
%	14	15	81	16	3	32	85	13
200–299 daa	6 972	7 769	6 289	1 100	380	10 282	8 928	1 090
%	4	4	81	14	5	18	87	11
300–499 daa	3 058	3 633	2 900	492	241	6 618	5 721	557
%	2	2	80	14	7	12	86	8
> 500 daa	850	922	676	112	134	2 468	2 048	140
%	0	1	73	12	15	4	83	6
<i>Landet</i>	<i>179 654</i>	<i>179 621</i>	<i>129 845</i>	<i>43 206</i>	<i>6 570</i>	<i>55 697</i>	<i>46 997</i>	<i>6 574</i>
<i>%</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>72</i>	<i>24</i>	<i>4</i>	<i>100</i>	<i>84</i>	<i>12</i>

1) Omfatter jordbruksbedrifter under 5 daa også

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Landbruksregisteret for eiendommer og eiere. Den beregnede totalpopulasjon for antall driftsenheter og brukere i 2004.

I tillegg er det ca. 12 000 rene skogeiendommer med minst 25 dekar produktivt skogareal. I 1997 var det i alt 8 761 og i 1998 var det 8 548 hjemmelsoverdragelser av landbrukseiendommer. Samtidig var det registrert 2 443 endringer i brukere i produksjonstilleggsstatistikken fra søknaden 31.07.97 til søknaden 31.07.98.

Fra og med 1. september 2001 økte konsesjonsgrensen for bebygd eiendom fra 5 til 20 dekar¹² totalareal. Dette medførte at 16 % av landbrukseiendommene hadde mindre areal enn konsesjonsgrensen. Fra 1. januar 2004 fikk vi ny konsesjonslov¹³ som hevet konsesjonsgrensen ytterligere. Arealgrensen er 100 dekar totalareal, så lenge det er under 20 dekar dyrket jord på eiendommen. Antall eiendommer med under 100 dekar totalareal og mindre enn 20 dekar landbruksareal i 2004 er vist i tabell 4.15 nedenfor. Videre viser tabellen antall landbrukseiendommer med produktivt jordbruksareal over 5 dekar i de ulike fylker i 2004, og andelen i ulike størrelsesgrupper. Andelen eiendommer som har «annet areal» enn. «Annet areal» er areal som vei, hustomt, myr og fjellvidde, det vil si alt som ikke er jordbruksareal eller produktivt skogareal.

¹² Innst. S. nr. 167 (1999-2000)

¹³ Lov 2003-11.28 nr 98: Lov om konsesjon ved erverv av fast eiendom (konsesjonsloven) mv.

Tabell 4.15 Antall landbrukseiendommer med minst 5 daa eid jordbruksareal og antall under konsesjonsgrensen 2004, fordelt etter eiendommenes totalareal. Andel med «annet areal» i 2004.

	Antall landbrukseiendommer		Andel, prosent				Med «annet areal»
	Totalt	Konsesjonsfrie	< 20 daa	20-50 daa	50-100 daa	> 100 daa	
Østfold	6 679	1 127	7	9	12	71	32
Akershus	7 590	1 997	13	14	13	59	37
Hedmark	15 704	4 813	16	17	15	51	18
Oppland	14 336	3 227	12	12	13	62	30
Buskerud	8 766	2 161	12	12	10	66	38
Vestfold	4 680	944	9	11	12	68	33
Telemark	7 212	1 636	8	13	11	68	51
Aust-Agder	5 047	1 632	15	11	10	65	43
Vest-Agder	7 023	1 766	15	16	9	60	24
Rogaland	11 047	1 897	11	14	17	59	41
Hordaland	13 359	3 563	14	18	15	53	34
Sogn og Fjordane	10 403	2 173	13	19	15	52	17
Møre og Romsdal	14 254	3 834	15	21	15	49	22
Sør-Trøndelag	11 246	2 335	13	13	11	64	28
Nord-Trøndelag	9 946	1 970	12	15	12	61	27
Nordland	17 827	5 094	15	21	14	50	20
Troms	10 620	2 425	11	16	13	60	19
Finmark	3 882	1 460	26	37	18	19	22
<i>Landet</i>	<i>179 621</i>	<i>44 054</i>	<i>13</i>	<i>16</i>	<i>13</i>	<i>57</i>	<i>28</i>

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Landbruksregisteret, desember 2003, alle aktive enheter i eiendomstabellen.

Resultatkontrollen for 2000 så på forholdet mellom gammel og ny bruker der det var registrert endringer i søknad om produksjonstillegg fra 1997 til 1998. Kvinner var gjennomgående eldre enn menn når de overtok gardsdrift. Gjennomsnittsalderen på kvinner som overtok gardsdrift, var for landet 7 år høyere enn for menn som overtok drifta. Variasjonene fylkene i mellom var fra 1 til 11 år.

Omtrent like mange kvinner som menn overtok de minste driftsenhetene, og forskjellen mellom menn og kvinner i antall overdragelser økte med størrelsen på driftsenheten. De største driftsenhetene ble bare i 15 % av tilfellene overtatt av kvinner. Totalt for landet overtok kvinner 40 % av driftsenhetene som endret bruker fra 1997 til 1998. Overdragelsene drøydde lengst for driftsenheter under 100 daa, og gjennomsnittsalderen på bruker var også relativt høy.

Tabell 4.16 Antall jordbruksbedrifter med odelsrett totalt og i prosent av antall eiendommer med personlige eiere. Andelen odelsoverdragelser i prosent

	1999			Andel odelsoverdragelser, %				
	Med pers. brukere	Med odelsrett Antall	%	-1969	1970-79	1980-89	1990-94	1995-99
Østfold	3 576	2 625	73	80	89	82	83	83
Akershus	3 448	2 590	75	82	89	83	82	80
Hedmark	5 917	4 224	71	77	86	78	77	67
Oppland	6 943	5 419	78	86	90	86	84	81
Buskerud	3 799	2 987	79	84	91	86	82	79
Vestfold	2 440	1 920	79	82	89	88	86	84
Telemark	2 594	1 991	77	86	89	84	83	80
Aust-Agder	1 245	984	79	88	92	87	78	80
Vest-Agder	1 979	1 438	73	72	85	81	82	80
Rogaland	6 108	4 796	79	83	89	84	86	83
Hordaland	5 535	4 415	80	85	91	87	85	83
Sogn og Fjordane	5 246	4 511	86	91	94	91	92	86
Møre og Romsdal	4 961	4 086	82	89	92	88	87	79
Sør-Trøndelag	4 744	3 751	79	87	88	87	83	82
Nord-Trøndelag	4 942	3 959	80	87	89	85	82	80
Nordland	3 796	2 527	67	72	80	74	69	66
Troms	2 036	1 345	66	71	76	73	67	66
Finmark	650	256	39	43	49	44	43	40
<i>Landet</i>	<i>69 959</i>	<i>53 824</i>	<i>77</i>	<i>83</i>	<i>88</i>	<i>84</i>	<i>82</i>	<i>78</i>

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Jordbrukstillingen 1999.

For odelsoverdragelser til kvinner se kapittel 9.

De fleste gardsoverdragelser skjer innen familien. Tabell 4.16 over og tabell 4.17 nedenfor viser antall driftsenheter med personlige eiere hvor det er knyttet odelsrett til eiendommen. Odelsrett innebærer grovt sett at eiendommen er over 5 dekar med ressurser tilsvarende minimum 10 dekar dyrket jord og at odelsretten er opparbeidet gjennom samme families eierskap i minst 20 år. Odelsretten er en slektsrettighet som krever personlig eierskap. Andelen jordbruksbedrifter med odelsrett var i 1999 på 77 % av antall jordbruksbedrifter med personlig eier. Andelen varierer fra 71 i Hedmark til 86 % i Sogn og Fjordane med unntak av Nord-Norge der den er 67 og 66 % i Nordland og Troms og 39 % i Finnmark.

Også odelseiendommer selges til andre enn odelsberettigede, men slik det framgår av tabell 4.16 og tabell 4.17 er det langt vanligere med salg innenfor odelskretsen. Tallene er hentet fra jordbrukstillingene i 1999 og gjelder derfor driftsenheter som var oppgavepliktige i 1999. I 1995 til 1999 utgjorde andelen salg til odelsberettigede 78 % av antall overdragelser på landsbasis. Den høyeste andelen for overdragelsene var i perioden 1970 til 1979 og andelen har siden gått ned i alle

landsdeler. Det er i Nord-Norge overdragelser utenom odelskretsen er hyppigst med 40 % i Finnmark. Dette fylket har også flest eiendommer uten odel. Sogn og Fjordane er det fylket som har relativt flest overdragelser til odelshavere. Tallene viser ikke hvor mange gardsbruk med personlige eiere, men hvor det ikke er opparbeidet odel, som overdras til barn eller andre nære slektninger.

Tabell 4.17 Antall eiendommer med odelsrett¹⁾ totalt og i prosent av antall eiendommer med personlige eiere. Andelen odelsoverdragelser i prosent. Størrelsesgrupper

Jordbruksbedrifter med over 5 daa jordbruksareal	1999			Andel odelsoverdragelser, %				
	Eid av personlig bruker	Med odelsrett Antall	%	-1969	1970-79	1980-89	1990-94	1995-99
Jordbruksareal i drift								
5 – 50 daa	13 697	9 830	72	78	86	79	76	68
50–100 daa	16 672	12 796	77	83	88	84	82	77
100–200 daa	22 228	17 613	79	86	90	86	84	82
200–300 daa	10 331	8 129	79	87	88	85	84	85
300–500 daa	5 227	4 139	79	89	90	84	87	84
> 500 daa	1 532	1 195	78	90	92	87	87	82

1) Jordbruksbedrifter der referansebruker eller ektefelle/samboer hadde odelsrett til hovedbruket ved overtaking

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Jordbruksstillingen 1999.

For odelsoverdragelser til kvinner se kapittel 9.

Ser en på gardsbruk etter størrelse og produksjon som i tabell 4.19, framgår det at tidsrommet 1970 til 1979 har høyest andel av overdragelser til odelsberettigede for alle grupperinger i tabellen. I tiden etter 1980 er bildet langt mer blandet, men for de minste og de største brukene går antallet ned.

NILF har gjennomført en undersøkelse om generasjonsskifte i landbruket¹⁴ bygd på materiale fra Driftsgranskingene. Den viser at for yngre brukere som nylig har overtatt, er det snarere normalsituasjon enn unntaket at de kombinerer lønnsarbeid med gardsdrifta. Det gjelder 38 % av mennene og 45 % av kvinnene.

Arbeidsmengden som legges ned på driftsenheten etter eierskifte er lavere i denne undersøkelsen enn i en tilsvarende undersøkelse fra 1972–81¹⁵. Den eldre generasjonen har også høyere driftsoverskudd fra jordbruket enn den yngre, men den yngre generasjonen henter mer fra arbeid utenom bruket.

¹⁴Vangsgraven Stubberud K. og K. Samseth 2000. *Slekter kommer, slekter går – om generasjonsskiftet i jordbruket*. NILF-rapport 2000:4

¹⁵Knapskog K. 1986. *Økonomiske forhold rundt generasjonsskifte i landbruket*. NILF I-202-86.

4.7 Bygdeutvikling

Yrkeskombinasjoner er vanlig i landbrukshusholdene og flere henter inntekt utenom garden og jordbruket. Den vanligste inntektskombinasjonen er lønnsarbeid i tillegg til jordbruket. Offentlig og privat tjenesteyting er viktig både for menn og kvinner, men dominerende for kvinners inntekter utenfor bruket. Jordbruk i kombinasjon med annen selvstendig næring er mindre vanlig. Inntektskombinasjoner kan være stabile tilpasninger og gjør at små bruk ikke nødvendigvis er marginale og på vei mot nedleggelse eller fraflytting. Jordbrukseiendommene kan være en avgjørende bosettingsfaktor i kommunene og ha positive ringvirkninger på det øvrige næringsliv. Dette framgår av en undersøkelse fra fem kommuner i fire fylker gjennom årene 1994–1997¹⁶.

Fra og med 1988 er det bevilget betydelige BU-midler med formål å skape grunnlag for ny og lønnsom næringsutvikling på bygdene både innen landbruket og i tilknytning til landbruket. I forskrift fastsatt av Landbruksdepartementet 3. februar 2004, fastslås det at formålet med BU-midlene er å:

- a) Medvirke til etablering og utvikling av småskalapregede virksomheter (tiltak)
- b) Fremme lokalsamfunnstiltak som legger forholdene til rette for næringsutvikling
- c) Stimulere til rekruttering av begge kjønn til landbruket

BU-midlene ble fra og med 1993 gjort landsdekkende og omfatter fra 1994 både midler rettet mot nye næringer og midler knyttet til investeringer i tradisjonelt jord- og hagebruk. Fra og med 1998 ble det gitt egne midler til grøfting, første året i Nord-Norge og Namdalen og de to neste årene til alle fylkene. Midlene til fylkene fordeler seg slik som vist i tabell 4.18. Midlene gis på to nivåer, et som forvaltes av Innovasjon Norge (fom 1. januar 2004 tok de over oppgavene til Statens nærings- og distriktsutviklingsfond (SND)), og et som forvaltes på fylkesplan av fylkesmannens landbruksavdeling (FMLA). Det siste nivået fordeles til utredning og tilrettelegging som er den største potten, til praktikantordningen, onnebarnehager og andre tiltak. Ved jordbruksforhandlingene våren 2002 ble det vedtatt at ordningen med BU-lån (investeringsslån) skulle avvikles fra 2003 og erstattes med en ny ordning med rentestøtte.

Tabell 4.18 viser en oversikt over tildeling av BU-midlene. Fra 1999 har bevilgningene til tiltak innenfor tradisjonell jord- og hagebruk økt, mens andre BU-tiltak er tildelt mindre. I 2003 fikk imidlertid andre BU-tiltak økt bevilgning, men disse ble redusert igjen til 2004. Antall søknader har gått ned de siste årene, samtidig som andelen innvilgede er redusert.

¹⁶ Vangsgraven K., A. M. Jervell og H. Romarheim 1997. *Utprøving og evaluering av forhold som fremmer bygdeutvikling*. NILF-rapport 1997:6

Tabell 4.18 Tildeling av BU-midler, millioner kroner

	1995	1999	2003	2004
Tradisjonelt jord- og hagebruk	115	220	459 ¹⁾	531 ³⁾
Grøfting		32		
Andre BU-tiltak	313	343	205 ²⁾	202 ⁴⁾
Forvaltet av fylkesmannen i tillegg til grøfting			68	68
Sum	428	595	732	801
Antall søknader	4 027	9 315	2 549	2 373
Antall innvilgede søknader	3 357	8 527	2 161	2 047
Andel innvilget, i %	83	91	85	86

1) Herav 133 mill i BU-tilskudd og 325 mill i lan m/rentestøtte

2) Herav 102 mill i BU-tilskudd og 103 mill i lan m/rentestøtte

3) Herav 147 mill i BU-tilskudd og 384 mill i lan m/rentestøtte

4) Herav 93 mill i BU-tilskudd og 109 mill i lan m/rentestøtte

Kilde: Statens Landbruksbank og Innovasjon Norge/SND.

Tabell 4.19 viser den fylkesvise fordelingen av midlene i 1999, 2003 og 2004. For tiltak utenom tradisjonelt jord- og hagebruk, inkludert grøfting (såkalte «andre tiltak») fikk alle fylkene (bortsett fra Sogn og Fjordane) reduserte bevilgninger i 2003 og 2004 sammenlignet med 1999. Når det gjelder tiltak innenfor jord- og hagebruk i den samme perioden, så fikk alle fylkene økte bevilgninger i forhold til 1999. Enkelte fylker fikk imidlertid redusert disse bevilgningene fra 2003 til 2004. Fra 2003 til 2004 ble de totale bevilgningene til «andre tiltak» redusert med 3,1 mill. kroner, mens de totale bevilgninger til jord- og hagebruk økte med 71,7 mill. kroner. Størst økning i totalbevilgningene fra 2003 til 2004 var det i Troms, på hele 65 %. Deretter kommer Sogn og Fjordane med 39 % økning, og Akershus med 38 % økning. Det var Finnmark og Oppland som fikk mest redusert tildeling det siste året, på 28 %.

Tabell 4.19 Fylkesvis tildeling av BU-midler. Millioner kroner

	1999			2003			2004		
	Jord- og hagebruk	Andre tiltak	Sum	Jord- og hagebr.	Andre tiltak	Sum	Jord- og hagebr.	Andre tiltak	Sum
Østfold	8,2	15,6	25,5	16,5	10,9	27,4	18,8	9,2	28,0
Akershus	6,6	13,9	22,3	14,0	4,3	18,3	19,6	5,6	27,7
Hedmark	16,9	22,4	42,4	37,5	12,8	50,2	55,7	7,9	64,5
Oppland	18,8	24,6	46,2	46,6	15,3	61,9	35,5	9,0	45,0
Buskerud	9,6	17,7	28,4	21,9	9,2	31,1	27,1	8,4	34,7
Vestfold	6,7	11,8	19,5	14,9	6,4	21,3	17,3	6,5	23,9
Telemark	7,1	16,5	24,2	16,1	10,4	26,5	18,1	7,6	27,5
Aust-Agder	5,3	12,1	17,7	12,9	4,4	17,2	10,2	8,9	20,2
Vest-Agder	6,2	13,3	19,9	13,4	7,2	20,5	12,4	10,1	26,1
Rogaland	14,9	23,5	40,3	30,4	19,2	49,6	33,8	16,4	45,3
Hordaland	12,7	22,5	36,8	30,0	13,7	43,8	28,8	10,8	58,8
Sogn og Fjordane	17,8	27,6	47,0	24,7	23,8	48,5	36,7	30,7	55,1
Møre og Romsdal	16,8	24,7	43,6	38,9	9,6	48,5	40,1	18,9	53,9
Sør-Trøndelag	15,1	23,2	40,9	30,7	11,8	42,4	44,9	12,9	53,1
Nord-Trøndelag	21,0	25,7	49,7	55,4	15,9	71,3	62,9	6,2	77,1
Nordland	15,9	20,4	40,1	39,2	11,4	50,6	43,4	15,6	55,7
Troms	12,0	15,9	29,8	8,0	11,8	19,8	19,6	13,0	26,8
Finmark	8,4	11,6	20,7	7,7	5,5	13,2	5,6	3,9	14,0
FMLA						68,4			67,8
Fellesprosjekt					1,4			0,1	
Sum	220,0	343,0	595,0	458,8	204,9	730,7	530,5	201,8	805,2

Kilde: Statens Landbruksbank og Innovasjon Norge/SND

Til sammen forventet søkerne i 2004 en sysselsettingsvekst på 753 årsverk, hvorav 381 årsverk var kvinner. Tabell 4.20 viser forventet økning i sysselsetting, målt i antall årsverk, ut i fra søkerens vurdering på søknadstidspunktet. Antall arbeidsplasser er større enn antall årsverk fordi det også er en del deltidsarbeidsplasser. Det er for søknader om tilskudd til etablering, bedriftsutvikling og investering i tilleggsnæringer en registrerte forventet effekt på sysselsetting tidligere. Men i 2002 gikk SND over til nytt datasystem, så fra og med 2002 er ikke opplysningene splittet på hhv etableringsstipend, bedriftsutvikling og investeringer til tilleggsnæringer.

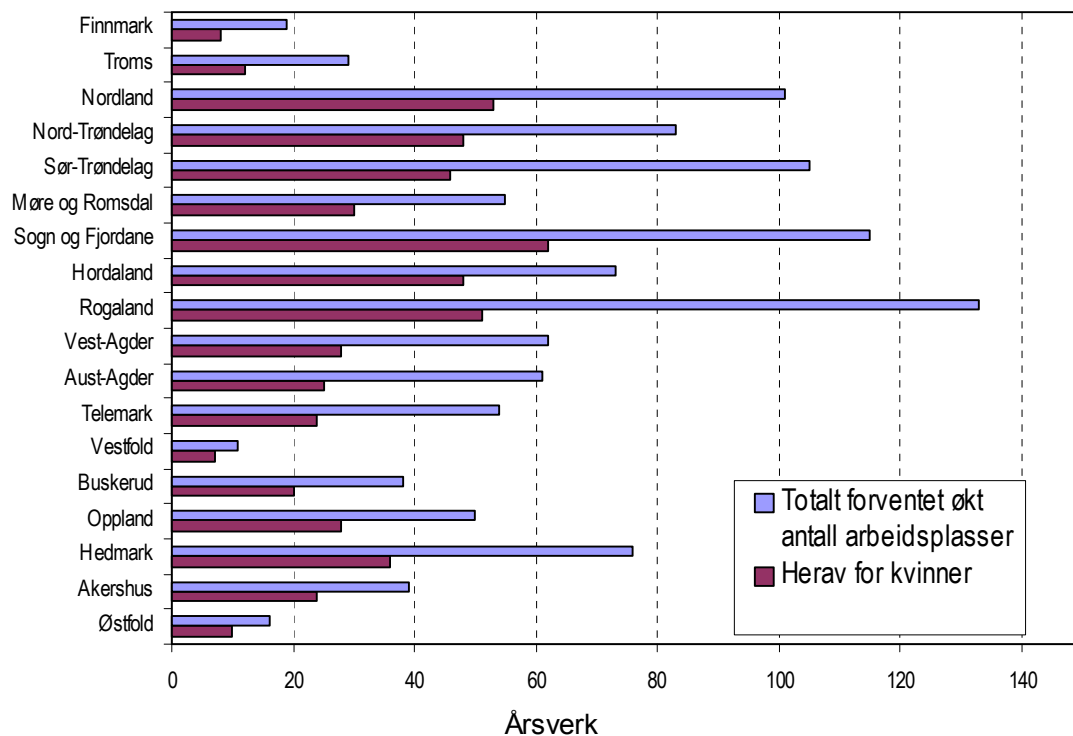
Tabell 4.20 Søkernes forventninger om sysselsettingsvekst på søknadstidspunktet. Arsverk

	1995	1999	2000	2001	2002	2003 ¹⁾	2004 ¹⁾
Etableringsstipend	299	241	238	132			
% kvinner	59	60	58	52			
Bedriftsutvikling	270	174	172	131			
% kvinner	48	48	52	51			
Investering tilleggsnæring	429	499	506	424			
% kvinner	48	48	51	46			
Sum	998	914	916	687	1007	750	753
% kvinner	51	51	53	48	48	48	51

1) Rentestøttelanene er utelatt her, så tallene er ikke direkte sammenlignbare med arene før

Kilde: Innovasjon Norge/SND.

Midlene tildeles for å øke sysselsettingen i tilknytning til landbruket, og kvinner er prioritert innenfor målgruppen. Figur 4.1 viser søkerens forventninger på søknadstidspunktet til økt sysselsetting målt i antall årsverk og hvilken andel som vil være for kvinner.

Figur 4.1 Søkernes forventninger om økt sysselsetting (antall årsverk), totalt og kvinneandelen, på søknadstidspunktet for tilskudd til etablering, bedriftsutvikling og tilleggsnæringer i 2004

Kilde: Innovasjon Norge/SND.

4.8 Tilleggsnæringer

Det er gjennom en årrekke satset på å utvide næringsgrunnlaget med basis i gardsbruk blant annet gjennom bygdeutviklingsmidlene (kapittel 4.7) som et middel for å styrke og opprettholde bosetting og sysselsetting. Resultatkontrollen har tidligere gitt forholdsvis fyldig omtale av en del tilleggsnæringer¹⁷

Både jordbrukstillingen i 1999 og Landbruksundersøkelsen 2001 fra SSB hadde spørsmål om tilleggsnæringer. I tabell 4.21 er antall enheter vist sammen med en prosentvis fordeling av noen sentrale aktiviteter og arbeidsforbruket. Bearbeiding av eget skogsvirke, bortfeste av tomter og utleie av jordbruksareal er aktiviteter med relativt stort omfang som ikke er spesifisert i tabellen. I Statistisk sentralbyrås materiale regnes pelsdyrnæringen som en tilleggsnæring, mens i Totalkalkylen for jordbruket inngår pelsdyrproduksjonen i jordbruket.

Antallet som driver med tilleggsnæringer har gått ned med 8 % fra 1999 til 2001 i følge tall fra disse undersøkelsene. Det er nedgang i antall med leiekjøring og utleie av jakt og fiske. Det er en økning i antall med camping, hytteutleie eller gårdsturisme og utleie av driftbygning og våningshus i tillegg til de øvrige aktivitetene som inngår i «andre». I 1999 var det en fullstendig telling, mens det i 2001 var en utvalgsundersøkelse. Resultatene blir derfor ikke helt sammenlignbare.

På en driftsenhet kan det være aktiviteter som faller inn under ulike grupper. Summen av aktiviteter i landbruksundersøkelsen var 45 % høyere enn antall driftsenheter med en eller flere aktiviteter.

Leiekjøring er den vanligste tilleggsnæringen i tillegg til samleposten «annet». På landsbasis driver 36 % av de som har tilleggsnæring, med leiekjøring. Utleie av jakt- og fiskerettigheter og utleie av driftbygning eller våningshus har en andel på 7 % hver, men camping, hytteutleie eller annen gardsturisme har en andel på 10 % av aktivitetene.

¹⁷ I Resultatkontrollen 2002 er bygdeturisme, produksjon av pyntegrønt, tørkede urter, pelsdyrhold, birøkt, andre spesielle husdyrproduksjoner, aktiviteter knyttet til hest og grønn omsorg samt bygdeservice omtalt.

Tabell 4.21 Antall jordbruksbedrifter med tilleggsnæringer og tilhørende arbeidsforbruk. Fylkesvis fordeling. 1999 og 2001

	Antall jordbruksbedrifter med tilleggsnæring						Arbeid, arsverk
	Antall		Prosent				
	I alt	Leie- kjøring	Utleie jakt- og fiskerett	Camping, hytteutleie, gardsturisme	Utleie av driftsbyg- vaningshus	Annet	
<i>Landet 1999</i>	<i>29 097</i>	<i>14 076</i>	<i>5 851</i>	<i>3 106</i>	<i>3 490</i>	<i>12 096</i>	<i>2 322</i>
<i>Landet, 2001</i>	<i>26 800</i>	<i>11 725</i>	<i>4 753</i>	<i>3 336</i>	<i>3 848</i>	<i>15 206</i>	<i>2 162</i>
Østfold	1 541	32 %	3 %	4 %	15 %	47 %	103
Akershus	1 441	36 %	6 %	5 %	20 %	34 %	137
Hedmark	2 430	34 %	10 %	6 %	11 %	38 %	220
Oppland	2 816	31 %	16 %	7 %	11 %	34 %	168
Buskerud	2 040	28 %	17 %	13 %	8 %	33 %	85
Vestfold	1 116	33 %	8 %	6 %	16 %	36 %	112
Telemark	1 151	25 %	8 %	11 %	10 %	46 %	91
<i>Østlandet</i>	<i>12 535</i>	<i>31 %</i>	<i>11 %</i>	<i>8 %</i>	<i>12 %</i>	<i>37 %</i>	<i>916</i>
Aust-Agder	503	35 %	16 %	9 %	5 %	35 %	19
Vest-Agder	731	38 %	7 %	5 %	6 %	45 %	87
Rogaland	1 998	27 %	9 %	9 %	12 %	44 %	263
<i>Agder og Rogaland</i>	<i>3 232</i>	<i>31 %</i>	<i>10 %</i>	<i>8 %</i>	<i>10 %</i>	<i>42 %</i>	<i>369</i>
Hordaland	1 479	33 %	5 %	14 %	11 %	37 %	263
Sogn og Fjordane	1 719	21 %	17 %	14 %	8 %	41 %	163
Møre og Romsdal	1 884	29 %	12 %	9 %	5 %	45 %	142
<i>Vestlandet</i>	<i>5 082</i>	<i>27 %</i>	<i>12 %</i>	<i>12 %</i>	<i>8 %</i>	<i>41 %</i>	<i>568</i>
Sør-Trøndelag	2 122	25 %	19 %	7 %	8 %	41 %	227
Nord-Trøndelag	1 884	29 %	21 %	8 %	5 %	38 %	137
<i>Trøndelag</i>	<i>4 006</i>	<i>27 %</i>	<i>20 %</i>	<i>7 %</i>	<i>7 %</i>	<i>40 %</i>	<i>365</i>
Nordland	1 112	38 %	10 %	10 %	7 %	35 %	56
Troms	663	33 %	2 %	9 %	8 %	48 %	34
Finnmark	168	40 %	5 %	14 %	5 %	35 %	4
<i>Nord-Norge</i>	<i>1 943</i>	<i>36 %</i>	<i>7 %</i>	<i>10 %</i>	<i>7 %</i>	<i>39 %</i>	<i>95</i>

Kilde: SSB. Jordbrukstellingene 1999 og Landbruksundersøkelsen 2001.

Utleie av jakt og fiskerettigheter er relativt hyppig i Hedmark, Oppland og Buskerud på Østlandet, i Sogn og Fjordane, Møre og Romsdal og Trøndelagsfylkene. Camping, hytteutleie og annen gardsturisme har høy andel i Buskerud, Hordaland, Sogn og Fjordane og Finnmark. Utleie av bygninger for øvrig er vanligst på Østlandet og i Rogaland og Hordaland.

Hovedtyngden av tilbudene for gårdsbesøk uten overnattingstilbud er i Sør-Norge. Det er i følge en undersøkelse fra Senter for bygdeturisme¹⁸. Undersøkelsen ble gjennomført høsten 1997.

¹⁸ Viken, S. 1998. *Bransjeundersøkelse av gårdsbesøk*. Statens landbruksbank, rapport 1/98

I følge SSBs campingstatistikk er det flest registrerte campingplasser i Oppland og dernest i Nordland fylke i 2000. SSB registrerer også overnattinger i hyttegrender med flest i Rogaland og Sogn og Fjordane i 2000, og hytteformidlere der Hedmark og Buskerud hadde flest formidlede overnattinger. SSBs registreringer dekker bedrifter over en viss størrelse og inkluderer i liten utstrekning gardsturisme. Det viser imidlertid at turistmarkedet har regionale variasjoner både i omfang og i hvilke tilbud som markedsføres.

Tabell 4.22 nedenfor viser tilsvarende tall for kommuneklasser og virkeområder for distriktpolitiske virkemidler. (Disse geografiske inndelingene er nærmere beskrevet i kapitlene 4.1.2 og 4.1.3.)

Tabell 4.22 Antall jordbruksbedrifter med tilleggsnæringer. Geografisk fordeling. 2001

	Antall jordbruksbedrifter med tilleggsnæring					
	Antall i alt	Prosent				
		Leiekjøring	Utleie jakt- og fiskerett	Camping, hytteutleie, gardsturisme	Utleie av driftsbygning vaningshus	Annet
<i>Landet, 2001</i>	<i>26 800</i>	<i>11 725</i>	<i>4 753</i>	<i>3 336</i>	<i>3 848</i>	<i>15 206</i>
Område A	263	47 %	4 %	14 %	4 %	32 %
Område B	5 418	30 %	15 %	10 %	6 %	38 %
Område C	8 373	26 %	17 %	12 %	7 %	38 %
Område D	2 360	29 %	9 %	8 %	8 %	46 %
Område E	10 386	34 %	7 %	5 %	15 %	39 %
Klasse 1	4 368	24 %	19 %	13 %	7 %	36 %
Klasse 2	4 918	30 %	15 %	9 %	6 %	39 %
Klasse 3	3 830	31 %	9 %	9 %	8 %	43 %
Klasse 4	3 814	30 %	12 %	11 %	8 %	40 %
Klasse 5	7 230	33 %	9 %	5 %	13 %	40 %
Klasse 6	971	33 %	10 %	10 %	9 %	37 %
Klasse 7	1 670	31 %	7 %	4 %	24 %	34 %

Kilde: SSB. Landbruksundersøkelsen 2001.

Utleie av driftsbygning og våningshus er vanligst i sentrale områder (tiltaksområde E og kommuneklasse 5 og 7), mens utleie av jakt og fiskerett og gardsturisme er vanligst i mindre sentrale områder (tiltaksområde B og C og kommuneklasse 4 og 6) og i landbrukskommunene (kommuneklasse 1 og 2).

Det er størst antall med tilleggsnæringer i størrelsesgruppa 100–200 dekar for alle typer tilleggsnæringer. Mindre bruk har relativt sjeldnere leiekjøring og velger oftere å satse på camping, hytteutleie eller gardsturisme som tilleggsnæring. Driftsenheter over 300 dekar har relativt liten andel av tilleggsnæringer (Se Resultatkontrollen 2002 kapittel 4.10.)

Driftsgranskingene registrerer driftsoverskudd for næringsvirksomhet og deler denne i jordbruk, skogbruk, tilleggsnæringer og annen næring. Driftsgranskingene

inneholder driftsenheter «der en vesentlig del av inntektene kommer fra bruket» uten at de er rekruttert spesielt med tanke på tilleggsnæringer. For de 932 bruk som inngikk i denne undersøkelsen i 2003, ga tilleggsnæringer et driftsoverskudd på kroner 27 300 i gjennomsnitt per bruk. Det er mer enn skogbrukets bidrag og 12 % av jordbrukets driftsoverskudd. Tabell 4.23 viser at tilleggsnæringene er en betydelig inntektskilde i alle bruksstørrelser i driftsgranskingsmaterialet.

Tabell 4.23 Driftsoverskudd i jordbruk, skogbruk, tilleggsnæring og annen næring. 2003.
1000 kr

Arealgruppe, dekar	Jordbruk	Skogbruk	Tilleggsnæring	Annen næring
35–50	73,3	-0,2	18,7	2,8
50–100	122,7	1,1	15,2	21,2
100–200	183,4	6,9	17,3	12,9
200–300	240,4	9,7	30,1	13,9
300–500	285,3	10,1	42,1	11,7
> 500	390,7	35,2	42,8	19,9
Alle bruk	226,0	9,5	27,3	14,0

Kilde: NILF. Driftsgranskningene 2003.

Nordlandsforskning gjennomførte i 2004 en studie av tilleggsnæringers bidrag til økonomi og sysselsetting i landbruket.¹⁹ Studien tar utgangspunkt i næringsaktivitet på gårdsbruk i tillegg til tradisjonell landbruksproduksjon som iverksettes og gjennomføres ved hjelp av *husholdningens* totale ressurser og ikke bare *landbrukets* ressurser (arealer, bygninger og maskiner), som er det mest vanlige og som SSB benytter.

Svarene fra 1020 spørreskjemaer fra et representativt utvalg gårdbrukere fra SSBs jordbrukstelling i 1999, viste at 30 prosent driver annen næringsvirksomhet. Av disse bedrev 47 prosent med landbruksrelatert annen næring. Aggregerte beregninger viser at annen næringsvirksomhet har en total årlig omsetning på 21 mrd kr og bidrar til over 4 mrd kroner i driftsoverskudd og gir en sysselsetting på om lag 19 000 årsverk til landbrukshusholdningene. Disse tallene er de aggregerte tallenes middelerverdier og inneholder en viss usikkerhet. For eksempel kan man med 95 prosent sannsynlighet si at omsetningen for annen næring er mellom 13 mrd og 30 mrd kr. Middelerverdiene for omsetningen og driftsoverskudd i landbruksrelatert annen næringsvirksomhet er på henholdsvis 4,6 mrd kr og 1,4 mrd kr. Sysselsettingen fra landbruksrelatert annen næringsvirksomhet er beregnet til 6 800 årsverk.

¹⁹ Rønning, L. (2004). Nordlandsforskning, arbeidsnotat nr 1013/04. *Multinæringsaktiviteter på norske gårdsbruk – analyse av økonomi og sysselsetting i annen næringsvirksomhet.*

5 Miljø- og ressursvern

St.meld. nr. 19 (1999–2000) trekker opp retningslinjer for miljøpolitikken i landbruket. Det heter:

«Regjeringen mener miljøutfordringene for landbruket i tida framover vil være knyttet til å oppnå bærekraftig forvaltning av naturressursene, å øke vekten på produksjon, forvaltning og synliggjøring av jordbrukets miljøgoder»

og videre

«Tilpassning til mer kretsløpsbasert produksjon er en sentral strategi i dette arbeidet. Kretsløpsbasert produksjon innebærer at tap av næringsstoffer fra jordbruksproduksjonen skal reduseres, og at tilførsel av miljøskadelige stoffer til produksjonskjeden skal minimeres.»

Landbruks- og matdepartementet og Miljøverndepartementet har systematisk rapportering av de resultater som oppnås gjennom miljøarbeidet i landbruket. Resultatene fra arbeidet dokumenteres i to årlige rapporter, en fra Statistisk sentralbyrå (SSB) og en fra Miljøverndepartementet/Landbruks- og matdepartementet. I Resultatkontrollen er det nyttet følgende indikatorer:

- jordarbeiding/erosjon
- gjødselbruk
- plantevernmidler
- landbruksplast
- kulturlandskap

Budsjettnemndas resultatkontroll for miljø- og ressursvern bygger på disse to rapportene samt Totalkalkylen for jordbruket fra Budsjettnemnda.

5.1 Jordarbeiding, erosjon og intensitet

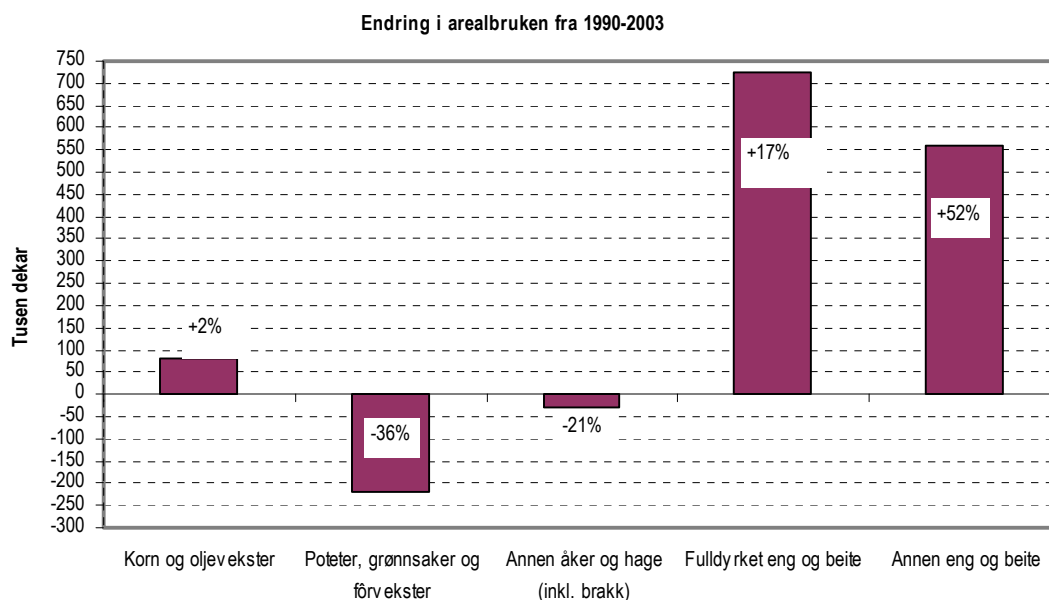
Sentralt for å redusere avrenning og erosjon fra jordbruksarealene, er å nytte en praksis ved jordarbeiding som minsker risikoen for avrenning/erosjon fra arealene. Det er åpenåkerarealet som er særlig utsatt for avrenning/erosjon. Andelen åpenåkerareal (inkludert hage) økte fram til 1990-tallet, men har siden gått noe ned, slik det går fram av tabell 5.1 og figur 5.1.

Tabell 5.1 Utviklingen i åpenaker- og kornarealet 1960–03

	1960	1970	1980	1990	2000	2003	2004*
Åpenåkerareal i % av fulldyrket areal	42,0	45,5	49,0	50,6	44,9	44,0	43,8
Kornareal i % av åpenåkerareal		70,5	78,6	81,0	84,4	86,7	87,2

*Foreløpige tall

Kilde: BFJ. Totalkalkylen for jordbruket 2005 og SSB.

Figur 5.1 Endring i arealbruken fra 1990–2003

Nedgangen i andelen av åpenåkerareal av fulldyrket areal fra 1990 henger sammen med at det fulldyrkede arealet har økt mye mer enn økningen i kornarealet. Økningen i fulldyrket areal skyldes økt engareal.

Jordarbeiding som utføres om høsten, for eksempel pløying, eksponerer erosjonsutsatte arealer for avrenning. Et viktig tiltak for å redusere avrenning/erosjon er derfor å få utført mer av jordarbeidingen i åpenåkerarealet, hovedsakelig korn, om våren istedenfor om høsten. Økt andel av jordarbeiding om våren vil imidlertid kunne forskyve såtidspunktet, og dermed ha avlingsmessige konsekvenser. For å kompensere for de økonomiske konsekvensene av en avlingsnedgang og stimulere til redusert jordarbeiding om høsten, er det innført tilskudd til brukere som ikke høstarbeider erosjonsutsatte arealer.

Det gis også tilskudd til tilsåing med fangvekster og til grasdekte vannveier på åpenåkerareal. Arealet som ligger til grunn for utbetalt tilskudd til endret jordarbeiding, har økt jevnt etter 1999. I 2003/04 var arealet på 1,64 mill dekar. Fra 1995 ble det innført differensierte satser slik at de mest erosjonsutsatte arealene fikk høyest sats med avtrapping for mindre erosjonsutsatte arealer.

Tabell 5.2 viser utviklingen i kornarealet i landet fordelt etter jordarbeidingsmetode, samt høstsådd kornareal. Kornarealet som pløyes om høsten gikk klart ned tidlig på 90-tallet, lå på et relativt stabilt nivå i noen år, og viser på nytt en synkende tendens fra 2000. Åkerareal i stubb regnes å ha en reduserende, det vil si positiv effekt på arealavrenningen. Dyrking av høstkorn, som regnes for å være mer positivt med hensyn til arealavrenningen enn høstpløying, lå på et noe høyere nivå på slutten av nittitallet, men falt igjen i 2000/01. Det økte omfanget av høstkorn dyrking var særlig begrunnet i økonomien i dyrkingen, men den vil være avhengig av værforholdene det enkelte år.

SSBs resultatkontroll gir også tilsvarende oppgaver for det som benevnes for sårbart område for nitrogen (N) og fosfor (P). Med «sårbart område» menes områder eller arealer som er sårbare for avrenning av næringsalter (N og P) i forhold til Nordsjø-avtalene. Nordsjø-avtalene er flere avtaler om blant annet reduksjoner av avrenning av næringsalter til Nordsjøen for land som grenser til Nordsjøen. Sårbart område for fosfor er de landarealer som drenerer til kyststrekningen svenskegrensa til Lindesnes. Sårbart området for nitrogen er noe mer avgrenset i forhold til området for fosfor. Resultatkontroll jordbruk 2000 (SSB) gir ellers nærmere beskrivelse av landområdene som berøres. Tilførselen av fosfor og nitrogen til disse sårbare havområdene har blitt sterkt reduserte fra 1985 til 2002.

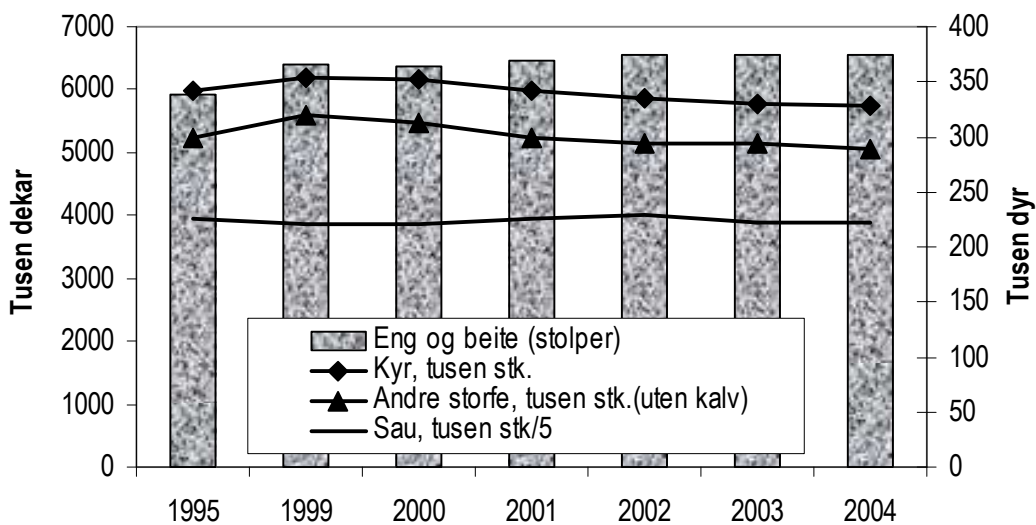
Siden mesteparten av kornarealene er lokalisert i de sårbare områdene for avrenning av N og P, er også fordelingen av areal etter jordarbeidingsmetode i disse områdene omtrent tilsvarende som på landsnivå. Tall for sårbare områder er gitt i Resultatkontrollen 2002.

Tabell 5.2 Korn- og oljevekstareal i alt. Høstsadd areal og kornareal etter jordarbeidingsmetode for landet totalt. 1000 dekar og prosent

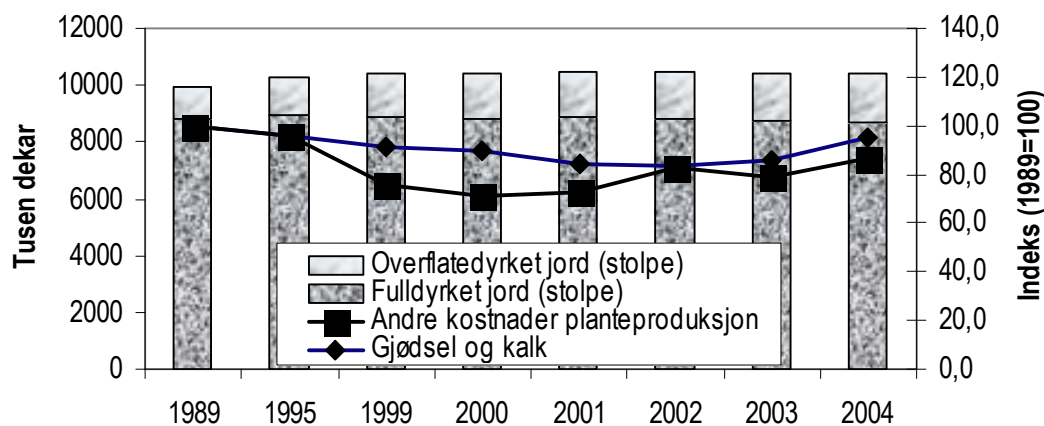
	1989/90	1996/97	1997/98	1999/00	2000/01	2001/02
Korn og oljevekster i alt	3 650	3 364	3 404	3 342	3 340	3 401
herav høstsadd, prosent	3	7	11	8	4	4
Areal etter jordarbeidingsmetode i prosent:						
Høstpløyd	82	57	57	54	45	43
All jordarb. om varen		39	36	40	50	52
Annen jordarbeiding var/høst	18	4	7	6	5	5

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Resultatkontroll jordbruk 2004 (Jordbruk og miljø).

Figur 5.2 viser utviklingen i antall grovfôrdyr sammen med utviklingen i grovfôrareal og figur 5.3 viser volumendring av innsatsfaktorer sammen med arealutviklingen. Figurene indikerer at det de siste årene er en tendens til ekstensivering av arealbruken.

Figur 5.2 Utviklingen i eng-/beiteareal og grovfôrdyr

Figur 5.3 Utvikling i areal og volumendringer av innsatsfaktorer

I år er hele serien for "Andre kostnader planteproduksjon" i figur 5.3 endret i forhold til tidligere publikasjoner. Dette skyldes at energi og smøremidler er tatt ut og føres som egne selvstendige poster.

5.2 Gjødselforbruk

Riktig gjødsling, det vil si samsvar mellom næringstilførsel og næringsopptak, er viktig for å unngå avrenning av næringssalter. Riktiggere gjødsling skjer ved forbedrede gjødseltyper, gjødselplanlegging og rett valg av spredetidspunkt. Det er innført krav om gjødselplan i forbindelse med areal- og kulturlandskapstilskudd.

Tabell 5.3 Kunstgjødsel og kalk i millioner kg og kg per dekar jordbruksareal

	1985	1990	1999	2002	2003	2004*
Kunstgjødsel:						
Totalt, mill. kg	590	538	513	479	493	500
Kg/daa jordbruksareal	60,2	53,9	49,4	45,8	47,3	48,2
Kalk:						
Totalt, mill. kg	340	488	275	244	236	222
Kg/daa jordbruksareal	40,8	48,9	26,5	23,3	22,7	21,4

*Foreløpige tall

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket 2005.

Forbruket av kunstgjødsel per dekar var 20 % lavere i 2004 enn i 1985. Dette skyldes redusert fosförgjødsling og at det gjennomgående brukes gjødseltyper med større nitrogeninnhold. Bortfallet av miljøavgift på nitrogen og fosfor fra og med gjødselåret 2000/01 ser ikke ut til å ha ført til økt omsetning. N-forbindelsen i de fleste gjødselslag har en forsurende virkning på jordsmonnet. Grovt regnet trengs 1 kg

kalk, tilsvarende 2 kg kalksteinsmel, for å nøytralisere virkningen av 1 kg N i fullgjødning. Tilførselen av kalk, gjennomsnittet av alle kalkslag, var ca 21 kg/dekar i 2004, jf. tabell 5.3. For å opprettholde pH-nivået i vanlig jord trengs imidlertid 50–100 kg kalksteinsmel per dekar. Dette skyldes effekten av den generelle forsuringen. Kalkingsbehovet varierer ellers mye landet over og er foruten selve gjødslingen avhengig av jordart, klima og vekster.

Tabell 5.4 viser samlet gjødselmengde nitrogen og fosfor fra handels- og husdyrgjødsel. For husdyrgjødsel er det effektivt N, det vil si lettløselige N-forbindelser, det er gitt oppgaver over. Gjødselvirkingen av effektivt N i husdyrgjødsel kan i prinsippet direkte sammenlignes med tilsvarende mengde av nitrogen i handelsgjødning.

Tabell 5.4 Tilførsel av samlet gjødselmengde effektivt N og P fra handels- og husdyrgjødsel for landet totalt. Tonn

	1989/90	1997/98	1998/99	1999/00	2001/02	2002/03
Effektiv nitrogen:						
Handelsgjødning	96 502	99 749	99 021	98 100	98 854	100 036
Husdyrgjødsel	33 978	36 191	36 674	36 977	36 082	36 468
<i>I alt</i>	<i>130 481</i>	<i>135 940</i>	<i>135 694</i>	<i>135 077</i>	<i>134 936</i>	<i>136 504</i>
Fosfor:						
Handelsgjødning	17 759	14 045	13 823	13 663	13 847	13 974
Husdyrgjødsel	11 723	12 490	12 592	12 741	12 348	12 863
<i>I alt</i>	<i>29 483</i>	<i>26 535</i>	<i>26 416</i>	<i>26 404</i>	<i>26 195</i>	<i>26 837</i>

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Resultatkontroll jordbruk 2004 (Jordbruk og miljø).

Tilførselen av effektiv nitrogen i alt viser en økning fram til midten av 90-tallet for deretter å avta noe. Siste året ser vi igjen en økning. Fordelingen av nitrogen mellom handels- og husdyrgjødsel viser mindre endringer. Tilførselen av fosfor har stabilisert seg etter en klar reduksjon tidlig på 90-tallet. Det er lavere tilførsel i fosfor fra handelsgjødning som har bidratt til nedgangen.

Tabell 5.5 viser mengder av nitrogen og fosfor per dekar, tilført som handelsgjødning på korn- og oljevekstareal og engareal ifølge SSBs resultatkontroll.

Tabell 5.5 Tilførsel av N og P i handelsgjødning på areal med korn og oljevekster og fulldyrket eng for landet totalt. Kg per daa

	1989/90	1996/97	1997/98	1998/99	1999/00	2002/03
Kg nitrogen:						
Korn og oljevekster	10,6	11,2	11,2	11,0	11,0	10,9
Fulldyrket eng	13,7	13,7	13,7	13,5	13,6	13,0
Kg fosfor:						
Korn og oljevekster	2,2	2,0	2,0	2,0	2,0	1,9
Fulldyrket eng	2,3	1,7	1,7	1,6	1,7	1,5

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Resultatkontroll 2004.

Tilførselen av nitrogen til korn ligger litt høyere enn tidlig på 90-tallet. For eng er tilførselen litt lavere enn perioden 1996 til 2000. Fosforgjødslinga ligger på et lavere nivå enn tidlig på 90-tallet både for korn og eng, men med størst reduksjon for eng. Det er liten forskjell mellom tilførselstallene for landet totalt og i de «sårbare områdene». Tilførselstall for sårbare områder er gitt i tidligere utgaver av Resultatkontrollen.

Mest mulig spredning av gjødsla i vekstsesongen er viktig for en bedre utnyttelse av næringssaltene. Samtidig reduseres risikoen for avrenning. I kornproduksjonen er våronna det dominerende tidspunkt for gjødsling. Delt gjødsling, gjødsling både i våronn og seinere i vekstperioden, er stort sett aktuelt kun ved dyrking av mathvette. Arealet med delt gjødsling i kornproduksjonen er dermed avhengig av omfanget av hvetedyrkingen, hvor delt gjødsling er betinget av økonomien i dyrkingen.

5.3 Plantevernmidler

Forsvarlig handtering og bruk av plantevernmidler har betydning både for den enkelte bruker, brukerens nærmiljø og for å unngå rester i mat og fôr. Forhold vedrørende plantevernmidler er regulert i Lov om matproduksjon og mattrygghet mv. (av 19.12.2003 nr. 124) med tilhørende forskrifter. Mattilsynet er ansvarlig godkjenningmyndighet for plantevernmidler i Norge. Før et middel tillates brukt, underlegges det en grundig faglig vurdering i forhold til helse- og miljørisiko. Det kreves også dokumentert at nye midler er like gode eller bedre enn allerede godkjente preparater eller metoder. Dette kravet til dokumentert behov begrenser antall preparater.

Det kreves autorisasjon for omsetning og yrkesmessig bruk av plantevernmidler. Autorisasjon gis for 10 år etter gjennomgått obligatorisk kurs og bestått prøve. Kravet gjelder for bruk av preparater i jordbruket, og beviset må framlegges ved kjøp. Mattilsynet administrerer ordningen. (Etter Forskrift om plantevernmidler av 30.07.2004).

Forskrift om plantevernmidler setter krav om at det ved yrkesmessig bruk skal føres sprøytejournal, og at det kun skal brukes spredeutstyr som er godkjent av en funksjonstest. Funksjonstesten stiller tekniske krav til utstyret, og en slik test er gyldig i 5 år.

Nedenfor er forbruket av plantevernmidler i landbruket angitt i mill. kr sammen med omsatt mengde virksomt stoff av plantevernmidler. Tallene for omsatt mengde gjelder salg fra importør til distributør/forhandler, og gir dermed ikke det faktiske salget av det enkelte preparat fra forhandler hvert år. Noe av dette vil dessuten gå til sektorer utenom jordbruket. Mengden av virksomt stoff er ikke direkte sammenlignbar fra ett år til et annet. Det skyldes at det er stadig utskifting av preparater med ulik konsentrasjon og virkningsgrad. Både kostnadene og forbruket av virksomt stoff ble betydelig redusert fra 1999 til 2001, men økte etterpå igjen. Dette skyldes nok at avgiftene på plantevernmidler ble økt i 1999 og 2000 og at produsentene hadde hamstret på forhånd. I tillegg var værforholdene høsten 2002

sentene hadde hamstret på forhånd. I tillegg var værforholdene høsten 2002 gunstige for å bekjempe kveke. 2003 var et ”normalår” uten spesielle plantevernforhold.

Tabell 5.6 Forbruk av plantevernmidler i millioner kr, og omsatt mengde av ulike stoffer

	1985	1990	1999	2001	2002	2003
Millioner kr ¹⁾	302,3	282,3	201,4	130,9	218,0	186,6
Omsatt mengde virksomt stoff, 1000 kg ²⁾						
Ugrasmidler	1 236,2	965,1	448,7	377,2	632,2	462,6
Soppmidler	138,4	1 53,0	219,9	119,9	149,6	167,1
Skadedyrmidler	38,7	19,0	23,8	8,5	10,1	13,6
Andre midler	116,1	46,4	103,9	13,1	26,6	45,2
<i>Totalt, 1000 kg²⁾</i>	<i>1 529,3</i>	<i>1 183,5</i>	<i>796,3</i>	<i>518,7</i>	<i>818,5</i>	<i>688,5</i>

1) Verdi av plantevernmidler brukt i jordbruket omregnet til 2003-kroner

2) Total grossistomsetning

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket 2005 og Statens landbrukstilsyn/Mattilsynet

Mattilsynet forvalter Matloven (Lov om matproduksjon og mattrygghet mv. av 19.12.2003), som har til hensikt og sikre helsemessig trygge næringsmidler og fremme helse, kvalitet og forbrukerhensyn langs hele produksjonskjeden, samt ivareta miljøvennlig produksjon. Mattilsynet (tidligere Statens landbrukstilsyn (SNT)) foretar jevnlig undersøkelser av plantevernrester i vegetabiliske matvarer. Overvåkningsprogrammet har de senere årene omfattet over 2 000 prøver av ulike slag frisk frukt, grønnsaker, poteter og barnemat. SNT undersøkte i 2003 for 206 plantevernmidler, og resultatene framgår av tabell 5.7. Vi ser at det noe hyppigere ble påvist rester i importert frukt og grønnsaker enn i norske produkter. Det er her viktig å være klar over at både prøveuttak, analysespekter, deteksjonsgrenser og regelverk endrer seg fra år til år, slik at man ikke uten videre kan sammenligne årenes resultat.

Tabell 5.7 Antall prøver av frukt, grønnsaker og poteter analysert for rester av plan-
tevernmidler og prosentandel med rester. 1999–2002

	1999	2000	2001	2002	2003
Alle matvarer					
Antall prøver	2 792	2 709	2 196	2 194	2 052
Uten paviste rester	66,3	64,1	63,9	66,9	63,4
Rester under grenseverdien	31,9	33,4	31,5	29,1	34,6
Rester over grenseverdien	1,8	2,5	4,9	4,0	2,0
Norske matvarer					
Antall prøver	1 225	1 157	888	863	752
Uten paviste rester	82,0	81,0	81,9	81,5	81,1
Rester under grenseverdien	16,7	17,7	17,0	16,5	18,2
Rester over grenseverdien	1,2	1,2	1,1	2,0	0,7
Importerte matvarer					
Antall prøver	1 567	1 552	1 308	1 331	1 300
Uten paviste rester	54,1	52,1	51,1	57,6	53,1
Rester under grenseverdien	43,7	44,5	42,0	37,3	44,1
Rester over grenseverdien	2,2	3,5	6,8	5,1	2,8

Kilde: SNT/Mattilsynet

I 2003 foretok de en spesiell kartlegging av plantevernmiddelrester i varer inne på importlageret på Oslo Lufthavn Gardermoen. 95 slike direkteimporterte varer ble kontrollert, og det ble påvist rester over grenseverdi i 4,2 % av disse. Hele 87,4 % av prøvene inneholdt ingen rester av plantevernmidler, noe som var veldig bra.

I tillegg til dette analyserer Mattilsynet matkorn og ris. Resultatene fra disse analysene i 2003 er gjengitt i tabellen under. Det ble brukt en analysemetode som kan påvise rester av totalt 103 plantevernmidler. Det var en klar økning i andelen med påviste rester i norskproduserte varer, mens det var en klar nedgang i de importerte varene.

Tabell 5.8 Antall prøver av korn analysert for rester av plantevernmidler og prosentandel
med rester. 2003

	Alle matvarer	Norske matvarer	Importerte matvarer
Antall prøver	97	29	68
Uten paviste rester	70,1	65,5	72,1
Rester under grenseverdien	29,9	34,5	27,9
Rester over grenseverdien	0,0	0,0	0,0

Kilde: SNT/Mattilsynet

Ved fastsetting av grenseverdier tas det hensyn til en effektiv bekjempelse av aktuelle skadegjørere. Tilsiktet bekjempelse gir ofte så lave rester at grenseverdiene kan settes langt lavere enn det som er påkrevd i forhold til stoffenes toksikologiske

settes langt lavere enn det som er påkrevd i forhold til stoffenes toksikologiske egenskaper. Grenseverdiene settes imidlertid aldri høyere enn det som er toksikologisk akseptabelt. Grenseverdiene er etter EØS-avtalen harmonisert med EUs direktiver.

Fra 1988 har det i regi av Mattilsynet/SNT virket et nasjonalt overvåkingsprogram for rester av legemidler, hormoner og andre forurensende stoffer i animalske næringsmidler. Det er tilsvarende programmer i alle EU-land. Inntil undersøkelsen i 2001 var det ikke påvist rester over grenseverdiene for legemidler, plantevernmidler eller PCB og heller ikke rester av vekstfremmende midler. I 2001 var det ett unntak hvor det ble registrert 2 ulike plantevernmidler i melk som var over grenseverdien. Det er tilsvarende program for importerte animalske næringsmidler hvor det ikke ble påvist rester av antibiotika eller vekstfremmende midler.²⁰

Det er fastsatt en generell og meget lav grenseverdi for rester av plantevernmidler i drikkevann fra offentlige vannverk. Næringsmiddeltilsynet har fra 1998 til 2000 undersøkt offentlige vannverk valgt ut i områder med intensivt jordbruk eller annen virksomhet med bruk av plantevernmidler i nedslagsfeltet. Det er påvist i alt 6 ulike plantevernmidler i disse prøvene. Alle, unntatt én prøve, viste at innholdet av plantevernmidler lå langt under grenseverdiene²¹.

Norsk natur og klima gjør at vi kan klare oss med færre stoffer og færre behandlinger enn mange andre land.

5.4 Innsamling av landbruksplast

Landbruket er en stor forbruker av ulike plastprodukter, først og fremst i form av emballasje. Plastretur A/S har ifølge SSBs resultatkontroll jordbruk 1999 fått i oppgave å utvikle og organisere innsamling og gjenvinning av plastemballasje i Norge. Forbruket av landbruksplast ble beregnet til omtrent 6 500 tonn årlig fram til og med 2001. Fra 2002 regner Plastretur A/S med at det blir generert 8 300 tonn plast, selv om det er vanskelig å si noe eksakt om utviklingen på dette området. Innsamlet mengde landbruksplast har økt fra i underkant av 2 500 tonn i 1995 til ca. 5 900 tonn i 2000 og 5 100 tonn i 2001. Nedgangen i innsamlet mengde fra 2000 til 2001 skyldes i hovedsak lagerøkning og manglende pressekapasitet hos innsamlerne. Både i 2002 og 2003 økte innsamlet mengde igjen, og var det siste året 6 600 tonn. Fra og med 2003 er alle gårdbrukere pålagt å ha en miljøplan for gården, og her stilles det blant annet krav om at landbruksplasten skal leveres til godkjent mottak.

²⁰ SNT/Mattilsynets hjemmesider:

http://snt.mattilsynet.no/dokumentasjon/rapporter/2003/snt_rapporter/200302.pdf, dato 27. mars 2003.

²¹SNT-rapport 2 - 2003

5.5 Kulturlandskapet og bruken av arealene

Jordbrukets kulturlandskap preger en stor del av landskapet utenfor befolkningskonsentrasjonene og industriområdene og utgjør en vesentlig del av våre felles omgivelser. Jordbruket er forskjellige i ulike områder og endrer seg over tid. Det gir sammen med variasjon i naturgitte forhold et kulturlandskap med regionale særpreget og som er i forandring. St.meld. nr. 25 (2002–2003) Regjeringens miljøvernpolitikk og rikets miljøtilstand, sier om kulturlandskapet:

«Landbrukets kulturlandskap inneholder biologiske og kulturhistoriske verdier og er viktig for å forstå bruken av naturen gjennom tidene. I arealer med aktiv landbruksdrift i inn- og utmark søkes miljøverdiene ivaretatt gjennom tilpasning av den generelle virkemiddelbruken i landbruket der miljøhensyn er et viktig element. Det er igangsatt et overvåkingsprogram av kulturlandskapet (3Q) for å kunne følge utviklingen. Ca. 30 prosent av de truede og sårbare artene på rødlista er knyttet til kulturlandskapet. Her finnes også majoriteten av de akutt truede vegetasjonstypene i Norge. I vesentlig grad gjelder dette arealer i utmarka, i de gamle kulturmarkene der bruken/driften nå er opphørt eller sterkt endret (enger, kystlyngheier, hagemarker m.m), og der gjengroing er hovedtrussel.»

Det legges videre vekt på samspill mellom aktiv drift og målrettet skjøtsel.

Beitedyr på utmarksbeite er en sentral faktor for å bevare særpreget i jordbrukets kulturlandskap. SSB har, basert på tall fra Statens landbruksforvaltning, samlet en statistikk over beitedyr på utmarksbeite.

Tabell 5.9 Beitedyr på utmarksbeite

	Beitedyr i alt	Storfe	Sau og lam	Geit og kje	Hester > 1 ar
1985	2 800 000	432 600	2 266 900	92 400	8 200
1990	2 419 400	276 700	2 048 400	87 300	7 000
1999	2 315 600	236 500	2 000 700	71 900	6 600
2002	2 359 100	223 300	2 063 200	66 500	6 100
2003	2 362 100	218 600	2 072 100	66 100	5 300

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Resultatkontroll jordbruk 2004 (Jordbruk og miljø).

I 2002 fikk vi for første gang på lenge en økning i antall beitedyr i alt. Denne økningen kom etter en lang periode med jevnt fallende trend, og alle dyreslag opplevde økning. I perioden fra 1985 til 2003 ble antallet dyr på utmarksbeite totalt redusert med 15,6 %.

Stølsdrift har vært en tradisjon i store deler av landet, og aktiv seterdrift er fremdeles vanlig i flere områder. Tabell 5.10 nedenfor viser at det de siste årene har vært en reduksjon i antall bruksenheter med seterdrift. Andelen med fellesdrift viser en økning til 2004.

Tabell 5.10 Antall jordbruksbedrifter med seter, og andelen med fellesdrift

	1995	1999	2002	2003	2004
Totalt antall driftsenheter med seter	2 608	2 721	2 391	2 293	1 791
Antall med seterdrift alene	1 618	1 466	1 307	1 254	909
Antall med 2 eller flere sammen om seterdrift	990	1 255	1 084	1 039	882
Andel, %	38	46	45	45	49

Kilde: Statens landbruksforvaltning. Søknad om produksjonstilskudd.

5.6 Rovdyrskader på beitedyr

I følge St.meld. nr. 15 (2003–2004) ønsker regjeringen i hovedsak å opprettholde dagens bestand av jerv og ulv. For bjørn ønsker de etappemål for bestanden for å gi tid og muligheter til tilpasninger, mens antall gauper skal økes, slik at vi får en sammenhengende bestand i Norge. Landet ble delt i seks rovviltregioner, og hver region har en egen rovdyrnemnd som har hovedansvaret for jakt og felling av gaupe, jerv og bjørn innenfor regionen.

Det er sau og sauenæringa, i tillegg til reindriftnæringa, som i størst grad kommer i konflikt med rovdyr og blir utsatt for predasjon. Tabell 5.11 viser antall sau og lam det ble gitt erstatning for fra 1995 til 2004. Det er jerv og gaupe som har gitt opphav til flest rovdyrerstatninger av bufe. Direktoratet for naturforvaltning betaler ut erstatning for rovdyrskader. Utbetalingene er også vist i tabellen nedenfor, og gjelder alt bufe.

Tabell 5.11 Antall erstattede sau og lam tatt av ulike rovdyr, og utbetalte erstatninger for rovdyrskader på bufe

	1995	1997	1999	2001	2003	2004
Gaupe	7 943	9 075	9 300	7 425	6 906	6 237
Jerv	5 928	8 305	12 991	13 624	14 537	13 536
Bjørn	1 821	3 164	3 125	3 060	4 196	3 544
Ulv	56	474	622	828	742	2 408
Kongeørn	412	736	1 076	894	577	761
Uspesifisert rovvilt	3 375	5 030	5 995	4 293	4 944	3 991
Totalt antall sau og lam erstattet	19 535	26 784	33 109	30 124	31 902	30 477
Erstatning alt bufe, 1000 kr	27 069	35 514	48 206	43 065	51 097	51 526

Kilde: Direktoratet for naturforvaltning.

Tabell 5.12 viser den geografiske fordelingen av sau drept av fredet rovvilt i beitesesongen og erstatningene fordelt fylkesvis. Andre dyr enn sau utgjør mindre enn 1 % og er ikke med i oversikten.

Det er Hedmark, Oppland og Nordland som får relativt størst andel av erstatningene. Fylkene Hedmark, Oppland, Nordland og Troms er de fylker som slipper flest sau og lam på utmarksbeite. Tapsprosenten av lam er spesielt høy i Vestfold

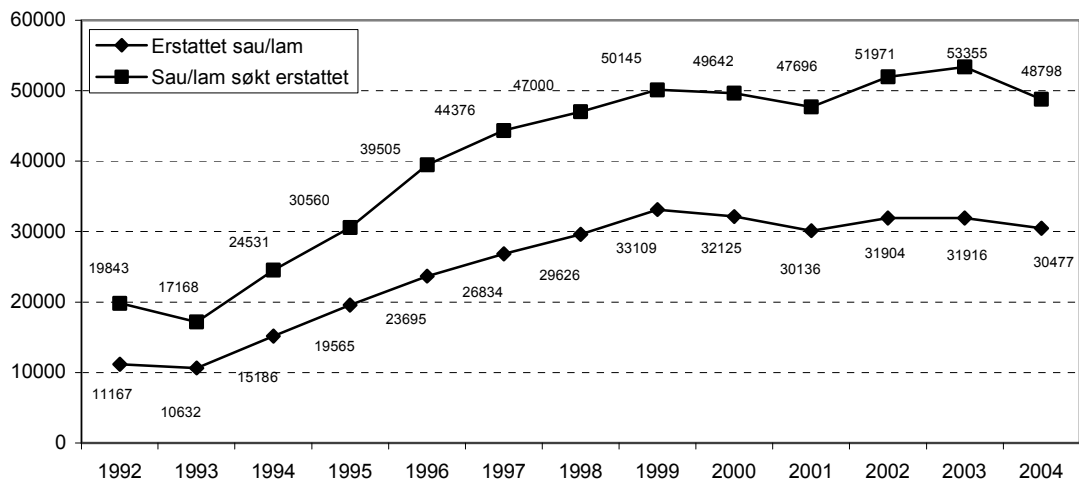
(20 %). Det er prøvd en rekke forebyggende tiltak der erfaringene til nå er begrenset. Konklusjonen så langt, er at en bør satse sterkere på tiltak som skiller bufe og rovdyr i tid og rom. Dette er behandlet nærmere i Resultatkontrollen 2001.

Tabell 5.12 Fylkesvis oversikt over antall erstattede sau og lam, og erstatningsbeløpet

	Erstattet sau og lam		Erstatning i 1000 kroner		Erstatning i % av landet	
	2003	2004	2003	2004	2003	2004
Østfold	44	75	52	119	0,1	0,2
Akershus	302	415	478	681	0,9	1,3
Hedmark	8 046	8 892	13 782	15 719	27,0	30,5
Oppland	4 773	4 136	7 064	6 675	13,8	13,0
Buskerud	1 423	763	1 980	1 021	3,9	2,0
Vestfold	97	80	146	120	0,3	0,2
Telemark	684	679	988	1 008	1,9	2,0
Østlandet	15 369	15 040	24 490	25 343	47,9	49,2
Aust-Agder	251	363	366	552	0,7	1,1
Vest-Agder	470	346	697	561	1,4	1,1
Rogaland	79	55	110	77	0,2	0,1
Agder og Rogaland	800	764	1 173	1 190	2,3	2,3
Hordaland	77	9	108	12	0,2	0,0
Sogn og Fjordane	787	718	1 120	1 130	2,2	2,2
Møre og Romsdal	1 129	1 352	1 660	2 127	3,2	4,1
Vestlandet	1 993	2 079	2 888	3 269	5,7	6,3
Sør-Trøndelag	3 993	2 786	6 306	4 751	12,3	9,2
Nord-Trøndelag	2 302	2 504	4 002	4 395	7,8	8,5
Trøndelag	6 295	5 290	10 308	9 146	20,2	17,8
Nordland	3 478	3 624	5 678	6 384	11,1	12,4
Troms	3 413	3 308	5 575	5 464	10,9	10,6
Finnmark	554	372	988	729	1,9	1,4
Nord-Norge	7 445	7 304	12 241	12 577	24,0	24,4
Hele landet	31 916	30 477	51 100	51 525		

Kilde: Direktoratet for naturforvaltning.

Figur 5.4 nedenfor viser antall sau/lam som det er søkt erstatning for på grunn av rovviltskader og hvor mange sau/lam som er blitt erstattet i perioden 1992-2004. Antall sau/lam det er søkt erstatning for har økt og det er blitt utbetalt erstatning for mellom 56 og 66 prosent av dyrene i de ulike årene i perioden.

Figur 5.4 Antall erstattet og søkt erstattet sau/lam etter rovviltskader, 1992-2004.

Kilde: Direktorat for naturforvaltning.

6 Inntekter, økonomiske forhold og levekar

6.1 Utvikling i vederlag til arbeid og egenkapital for Totalkalkylens normaliserte regnskaper

I tabell 6.1 er utviklingen i vederlag til arbeid og egenkapital ifølge totalkalkylens normaliserte regnskaper angitt. I disse er det forutsatt normalårsavlinger. Samtidig er også de registrerte regnskapstallene tatt med. Det er normaliserte regnskaper som legges til grunn i jordbruksforhandlingene.

Tabell 6.1 Vederlag til arbeid og egenkapital i følge normaliserte og registrerte regnskaper. Kr/arsverk. Løpende kroner, avrundet

	1989	1999	2001	2002	2003	2004*
Normaliserte regnskaper:						
Niva	102 400	138 000	133 300	134 900	146 100	143 900
Endring fra foregående ar	7 600	- 8 500	-14 000	1 700	11 200	-2 300
Registrerte regnskaper:						
Niva	102 000	135 700	131 800	131 800	144 800	144 600
Endring fra foregående ar	12 800	-11 200	-15 400	0	13 000	-200

* Foreløpige tall

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket 2005.

Hovedårsaker til forskjeller mellom normaliserte og registrerte regnskaper er:

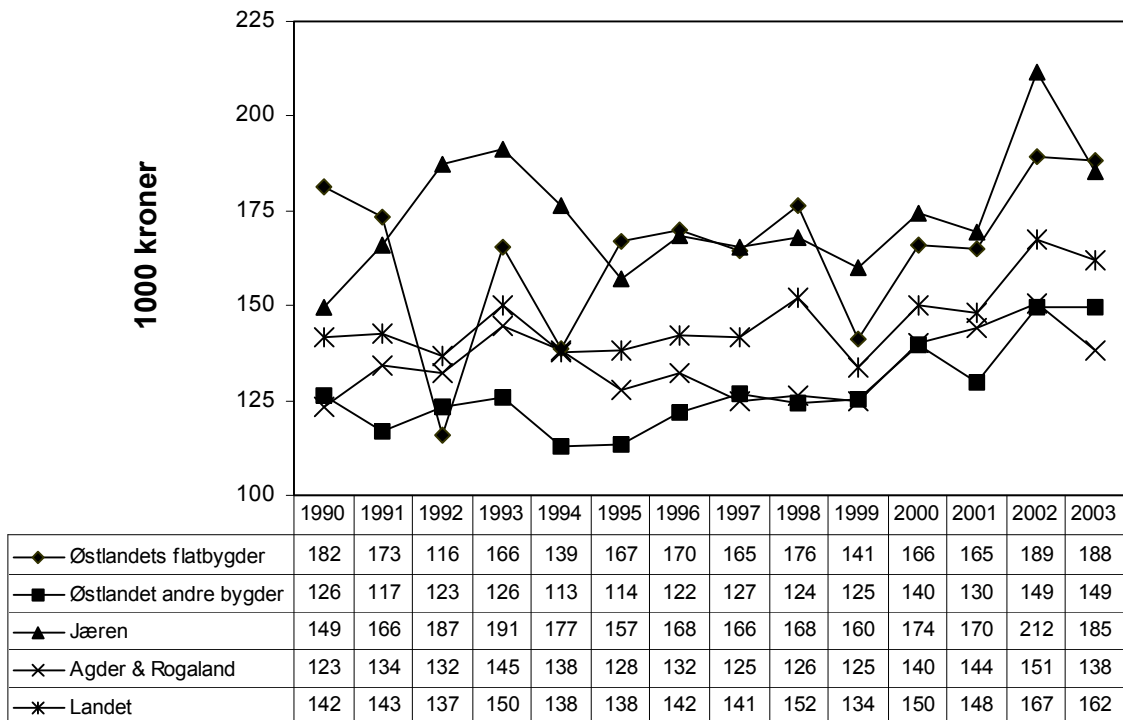
- Forskjellige inntekter for planteproduksjoner, da registrerte regnskaper bygger på registrerte avlingstall, mens normalårsavlingstall legges til grunn for normaliserte regnskaper.
- For grøntsektoren normaliseres dessuten arealer og priser (3 års glidende gjennomsnitt) i normaliserte regnskaper, mens det er de registrerte tallene for de enkelte år som nyttes i registrerte regnskaper.

6.2 Utvikling i vederlag til arbeid og egenkapital for de enkelte omradene, driftsformene og størrelsesgruppene

Dette kapitlet bygger på Driftsgranskingene som er en regnskapsundersøkelse for litt over 900 jordbruksbedrifter «der en vesentlig del av inntektene kommer fra bruket». Driftsgranskingene dekker hele landet og grupperer jordbruksbedriftene etter område, produksjon og størrelsesgrupper.

6.2.1 Inntekt etter område

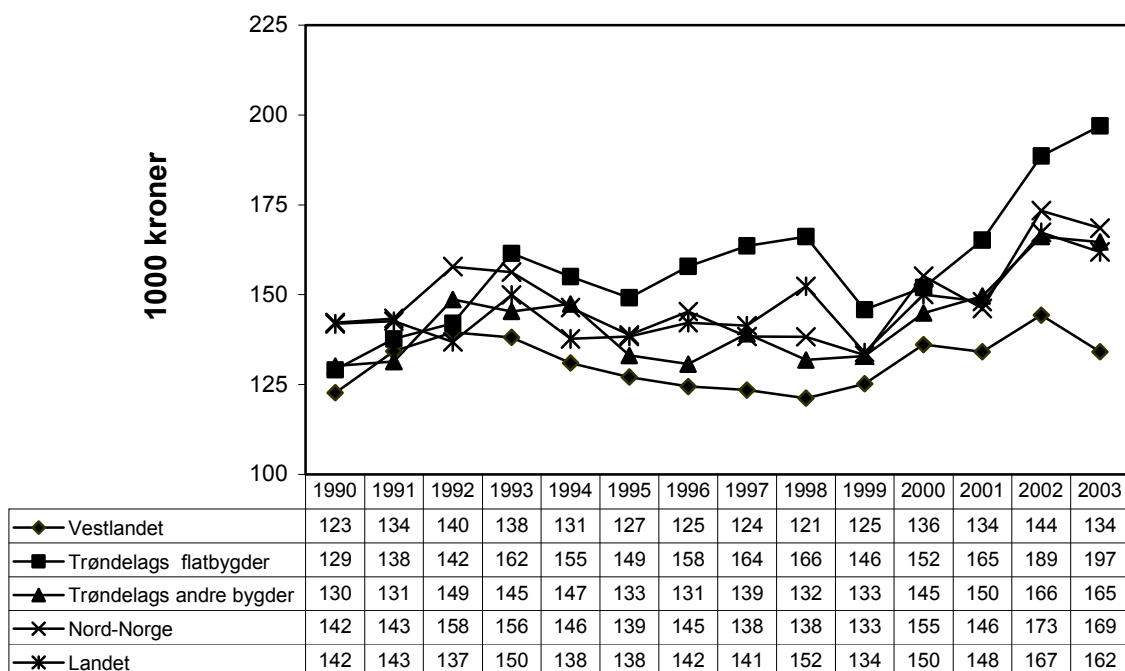
Figur 6.1a viser utviklingen i vederlag til arbeid og egenkapital per årsverk for jordbruksbedrifter i de sørlige og østlige delene av landet slik det går fram av Driftsgranskingene. I figuren ligger det også inne en linje for hele landet. Jordbruksbedrifter på Jæren har i mange år hatt resultat som ligger over de andre landsdelene. Jordbruksbedrifter på Østlandets flatbygder har i gode kornår bedre resultat enn jordbruksbedriftene på Jæren. Resultatet for jordbruksbedrifter i Østlandets «andre bygder» ligger ofte lavest i undersøkelsen.

Figur 6.1a Vederlag til arbeid og egenkapital per årsverk for områder i det østlige og sørlige Norge. Nominelle 1000-kroner

Kilde: NILF. Driftsgranskingene

Figur 6.1b viser utviklingen i vederlag til arbeid og egenkapital per årsverk for jordbruksbedrifter i det vestlig, midtre og nordlige Norge. I likhet med figur 6.1a har også denne med linje for hele landet. I disse landsdelene dominerer grovfôrba-serte produksjoner, og variasjonene mellom år er ikke så store. Jordbruksbedrifter i Trøndelags flatbygder har mange år et resultat som ligger godt over lands-gjennomsnittet, mens jordbruksbedrifter på Vestlandet de fleste år har det svakeste resultatet i undersøkelsen.

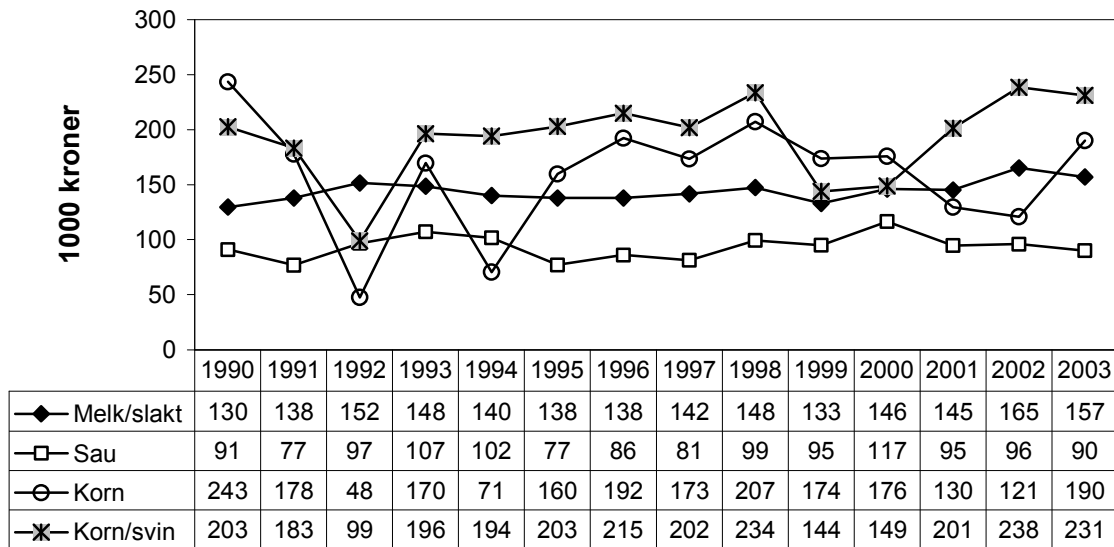

Figur 6.1b Vederlag til arbeid og egenkapital per årsverk for områder i Vest-Norge, Midt-Norge og Nord-Norge. Nominelle 1000-kroner

Kilde: NILF. Driftsgranskingene

6.2.2 Inntekt etter produksjon

Figur 6.2 viser utvikling i vederlag til arbeid og egenkapital siste 14 år for en del utvalgte driftsformer i Driftsgranskingene. Driftsformer med korn varierer mye med de meteorologiske forholdene, mens grovfôrbaserte produksjoner har mye mindre variasjoner.

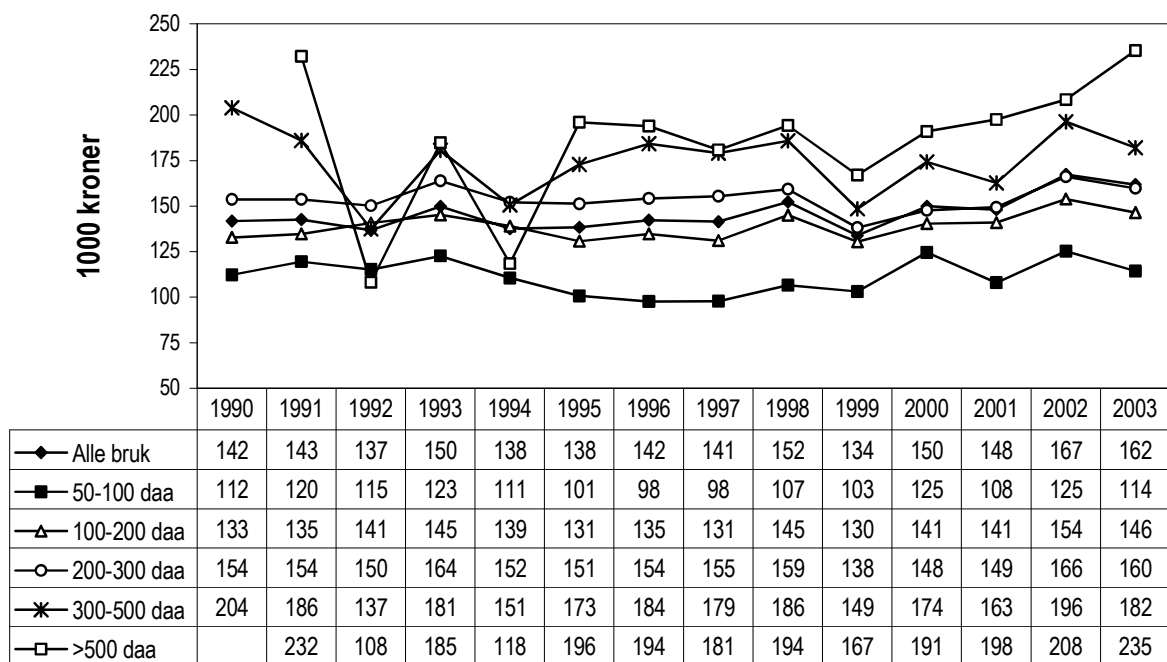
Figur 6.2 Vederlag til arbeid og egenkapital per årsverk for utvalgte produksjoner.
Nominelle 1000- kroner

Kilde: NILF. Driftsgranskingene

6.2.3 Inntekt etter bruksstørrelse

Figur 6.3 viser endringen fra år til år i vederlag til arbeid og egenkapital per årsverk for forskjellige arealgrupper i Driftsgranskingene.

Gruppene over 300 dekar har større årlig variasjon enn de mindre brukene. Store bruk har i gjennomsnitt forholdsvis stort kornareal. Årsvariasjonen på inntektskurven for gruppene over 300 dekar har ganske godt samsvar med årsvariasjonen i kornavlingene. De minste brukene har nesten uten unntak lavest vederlag til arbeid og egenkapital per årsverk.

Figur 6.3 Vederlag til arbeid og egenkapital per årsverk for arealgrupper. Nominelle 1000-kroner

Kilde: NILF. Driftsgranskingene

6.3 Pensjonsgivende inntekt fra jordbruk, skogbruk og fiske

Dette kapitlet tar opp bøndenes inntekter fra primærnæringene jordbruk, skogbruk og fiske. Pensjonsgivende næringsinntekt, eller personinntekt, er den del av næringsinntekten som er igjen etter at den innsatte kapitalen har fått dekning. Det er personinntekt som er grunnlag for beregning av pensjon og sykepenger. Skatten som beregnes av personinntekt, vil være høyere enn av en like stor kapitalinntekt. Kapitalavkastningsraten var 16 prosent de to første årene med delingsmodellen, fra 1992 til 1993. Siden har raten blitt gradvis redusert, og i 1997, 1998 og 1999 var den valgfrie kapitalavkastningsrate mellom 0 prosent og henholdsvis 12, 11 og 11 prosent. Fra 2000 til 2003 lå den øvre grensen for kapitalavkastningsraten på 10 prosent, mens den i 2004 gikk den ned til maks 7 prosent.

Tabellene 6.2 til 6.8 viser utvikling i pensjonsgivende inntekt fra jordbruk, skogbruk og fiske fordelt etter fylke, jordbruksareal i drift, kornareal, antall melkekyr, antall sauer og brukers alder. Tallene gjelder for hovedbruker alene. I kystområdene kan noe av pensjonsgivende inntekt stamme fra fiske, men selv her har inntekter fra fisk liten betydning.

Den fylkesvise fordelingen av pensjonsgivende inntekt fra jordbruk, skogbruk og fiske er vist i tabell 6.2. Brukere i Nord-Trøndelag, Rogaland, Nordland og

Finmark har den høyeste pensjonsgivende inntekten, mens den er lavest blant brukere i Telemark.

Tabell 6.2 Pensjonsgivende inntekt for bruker fra jordbruk, skogbruk og fiske, fordelt på fylker¹⁾. 1000 kr

	1992	1995	1999	2001	2002	2003
Østfold	33,7	49,7	51,3	57,0	63,9	63,4
Akershus	37,2	49,5	58,2	51,0	54,1	56,2
Hedmark	37,7	49,2	59,2	62,4	69,4	71,7
Oppland	46,4	57,2	72,5	75,4	84,3	79,3
Buskerud	26,1	32,9	47,1	49,2	53,7	51,2
Vestfold	30,6	47,8	57,9	62,6	63,2	65,2
Telemark	26,2	28,7	34,7	38,0	39,8	39,6
Aust-Agder	33,5	37,7	47,1	53,3	56,4	52,1
Vest-Agder	34,2	38,0	46,8	48,4	55,2	49,2
Rogaland	78,9	81,8	88,1	90,1	102,0	91,2
Hordaland	36,5	36,3	46,4	48,5	52,2	46,8
Sogn og Fjordane	49,5	49,4	55,5	57,4	61,6	55,6
Møre og Romsdal	52,8	53,3	66,6	75,0	84,2	80,1
Sør-Trøndelag	60,6	65,5	74,5	80,8	92,0	88,1
Nord-Trøndelag	66,9	76,1	88,2	95,8	113,1	111,1
Nordland	63,0	66,2	78,6	89,7	99,7	97,9
Troms	61,8	65,8	68,3	78,9	88,3	84,0
Finmark	50,4	52,4	71,1	84,9	98,9	98,0
Hele landet	47,1	53,8	64,2	68,5	76,4	73,2

1) Før 2001 gjelder tallene kun de over 5 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Bøndernes inntekt og formue.

Tabell 6.3 viser pensjonsgivende inntekt fra primærnæringene for ulike størrelsesgrupper. Pensjonsgivende inntekt fra jordbruk, skogbruk og fiske øker med økende areal i alle år.

Tabell 6.3 Pensjonsgivende inntekt for bruker fra jordbruk, skogbruk eller fiske fordelt etter jordbruksareal. 1000 kr

Arealgruppe, dekar	1992	1995	1999	2001	2002	2003
0–50 ¹⁾	11,2	11,7	12,8	16,6	19,3	21,6
50–100	36,8	33,6	30,0	26,6	27,8	24,8
100–150 ²⁾	67,7	70,3	77,2	73,2	77,4	67,8
150–200	84,2	104,5				
200–300	94,4	109,1	113,4	117,6	127,9	115,2
300–500	92,3	109,1	126,4	134,8	149,0	142,2
> 500	96,2	137,6	161,6	163,9	177,9	179,5
Alle	47,1	53,8	64,2	68,5	76,4	73,2

1) Til og med 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5–50 daa

2) For 1999, 2001, 2002 og 2003 gjelder denne linjen hele arealgruppen 100–200 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Bøndernes inntekt og formue.

Tabell 6.4 viser pensjonsgivende inntekt fra annen næring og lønnsarbeid for de ulike arealgruppene. Det er de med minst areal som har størst inntekt fra annen næring og lønnsarbeid, og disse inntektene avtar med økende areal.

Tabell 6.4 Pensjonsgivende inntekt for bruker fra annen næring og lønnsarbeid fordelt etter jordbruksareal. 1000 kr

Arealgruppe, dekar	1992	1995	1999	2001	2002	2003
0–50 ¹⁾	122,1	133,7	175,2	192,6	200,2	202,1
50–100	102,8	116,9	157,4	183,4	197,7	209,9
100–150 ²⁾	72,6	82,5	111,4	136,1	151,8	161,3
150–200	57,6	63,9				
200–300	56,6	61,2	84,2	105,4	112,2	122,3
300–500	56,4	72,0	84,2	96,7	108,5	112,5
> 500	47,4	58,4	78,9	103,5	118,1	117,7
Alle	92,3	100,1	128,1	146,6	157,3	163,2

1) Til og med 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5–50 daa

2) For 1999, 2001, 2002 og 2003 gjelder denne linjen hele arealgruppen 100–200 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Bøndernes inntekt og formue.

Tabell 6.5 viser pensjonsgivende inntekt fra primærnæringene etter størrelsen på kornarealet. Det er sammenheng mellom økende kornareal og økende inntekt fra jordbruk, skogbruk og fiske. De tre siste årene er et unntak, da den minste arealgruppa gir høyere inntekt enn den nest minste arealgruppa. Både i denne tabellen og i tabell 6.6 og 6.7 med husdyrproduksjon kan det være flere produksjoner på jordbruksbedriften.

Tabell 6.5 Pensjonsgivende inntekt for bruker fra jordbruk, skogbruk eller fiske fordelt etter kornareal¹⁾. 1000 kr

Kornareal, dekar	1992	1995	1999	2001	2002	2003
< 50	27,1	35,1	44,5	51,7	60,0	58,8
50–100	30,4	38,5	44,7	46,3	50,0	48,6
100–200	41,6	53,4	55,6	55,1	59,8	56,4
200–300 ²⁾	66,8	85,8	88,0	80,4	88,7	87,8
300–500			117,1	116,8	121,8	123,4
> 500	90,8	136,9	153,7	151,8	162,1	178,1

1) Før 2001 gjelder tallene kun de over 5 daa

2) For 1992 og 1995 gjelder tallene arealgruppe 200–500 dekar

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Bøndernes inntekt og formue.

Tabell 6.6 Pensjonsgivende inntekt for bruker fra jordbruk, skogbruk eller fiske fordelt etter antall melkekyr¹⁾. 1000 kr

Besetningsstørrelse	1992	1995	1999	2001	2002	2003
1–4	38,0	37,3	45,0	46,3	54,4	46,9
5–9	84,4	85,3	93,0	91,8	102,9	89,0
10–14	106,8	112,9	123,9	132,4	147,2	131,6
15–19	119,3	129,4	143,3	155,8	178,9	159,8
> 20	128,4	134,7	157,1	176,5	200,7	186,0

1) Før 2001 gjelder tallene kun de over 5 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Bøndernes inntekt og formue.

For melkeprodusenter er det positiv sammenheng mellom antall melkekyr og pensjonsgivende inntekt i næring (tabell 6.6). For brukere med sau (tabell 6.7) er det en nedgang i pensjonsgivende inntekt fra primærnæring for økende besetningsstørrelse opp til 50 sauer de fleste år. Produsentgruppa med besetninger fra 50 til 100 sauer har høyere gjennomsnittlig inntekt fra næringa enn gruppene under, og de med mer enn 100 sau har betydelig høyere pensjonsgivende inntekt fra næringen.

Tabell 6.7 Pensjonsgivende inntekt for bruker fra jordbruk, skogbruk eller fiske fordelt etter antall sauer 1.6¹⁾. 1000 kr

Besetningsstørrelse	1992	1995	1999	2001	2002	2003
1–9	34,3	38,6	47,1	47,8	57,3	58,6
10–19	35,9	35,7	39,8	41,5	45,3	42,4
20–49	36,0	35,5	40,6	40,2	44,4	39,5
50–99	47,3	47,1	53,8	56,5	60,8	53,9
> 100	67,0	73,0	82,2	89,0	97,8	88,0

1) Før 2001 gjelder tallene kun de over 5 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Bøndernes inntekt og formue.

Tabell 6.8 viser brukers alder og gjennomsnittsinntekt. Det er brukere i alderen 50 til 60 år som har den høyeste pensjonsgivende inntekt fra drifta..

Tabell 6.8 Pensjonsgivende inntekt for bruker fra jordbruk, skogbruk eller fiske fordelt etter brukers alder¹⁾. 1000 kr

Aldersgruppe	1992	1995	1999	2001	2002	2003
< 29	35,8	49,4	52,6	58,3	65,9	62,4
30–39	46,1	55,1	61,3	66,8	74,7	70,0
40–49	53,0	58,6	68,8	73,9	81,5	78,2
50–59	56,0	61,6	72,0	75,5	83,9	80,1
60–69	43,1	46,8	60,0	61,1	69,0	67,9
> 70	12,8	12,1	14,5	13,4	15,6	13,5

1) Før 2001 gjelder tallene kun de over 5 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Bøndernes inntekt og formue.

6.4 Alminnelig inntekt

Alminnelig inntekt er et videre begrep enn pensjonsgivende inntekt i kapittel 6.3. Alminnelig inntekt omfatter alle skattepliktige inntekter, der de viktigste er lønn, pensjoner, overskudd fra næringsvirksomhet, renteinntekter og andre kapitalinntekter. Målet alminnelig inntekt ble innført i forbindelse med skattereformen og finnes fra og med inntektsåret 1992. Fra summen av inntekter trekkes alle fradrag, blant annet minstefradrag (kun i lønnsinntekt), fagforeningskontingent, premie til egen pensjonsforsikring, renteutgifter og jordbruksfradrag.

Tabellene 6.9 til 6.13 viser utviklingen i alminnelig inntekt for bruker (1992–2003) og bruker med eventuell ektefelle i samme periode fordelt etter areal, kornareal, antall melkekyr, antall sauer og brukers alder. Bruker er bestemt i utvalgstillinga som den det er angitt fødselsnummer på. Der det er angitt to fødselsnummer, blir den eldste valgt. Det var 73 % av brukerne som hadde ektefelle i 1995, og 71 % i 1997. Det blir derfor inntektene for ektefellene til denne andelen som regnes med i statistikken sammen med inntektene til det totale antall brukere. Det er ikke tatt hensyn til hvorfra ektefellene henter sin inntekt. Fylkesvis fordeling av alminnelig inntekt vises i del II tabell 11a og b.

Generelt viser tabellene 6.9 og 6.10 at for alle år og alle grupperingene øker alminnelig inntekt med økende areal. Legg merke til at det kan være flere produksjoner på samme jordbruksbedrift i grupperingene i tabellene. For den største arealgruppen er det en veldig sterk økning fra 2001 til 2002. Dette skyldes i hovedsak at noen brukere hadde stort aksjeutbytte, delvis som følge av at mottatt aksjeutbytte igjen var skattefritt i 2002. I 2003 ble den alminnelige inntekten for denne arealgruppen redusert.

Tabell 6.9a Alminnelig inntekt for bruker fordelt etter areal. 1000 kr

Arealgruppe, dekar	1992	1995	1999	2001	2002	2003
0–50 ¹⁾	131,0	151,5	194,4	202,9	222,6	222,8
50–100	143,4	159,1	196,0	195,3	216,1	216,4
100–150 ²⁾	160,7	172,5	208,8	194,2	212,8	225,5
150–200	173,8	183,0				
200–300	189,5	205,4	222,0	211,3	230,7	211,9
300–500	208,5	249,3	259,4	237,8	269,5	255,3
> 500	274,9	348,1	473,2	332,1	605,5	489,0
Alle	162,0	174,3	214,5	206,7	236,4	233,7

1) Før 2001 gjelder tallene kun de over 5 daa

2) For 1999, 2001 og 2002 gjelder denne linjen hele arealgruppen 100–200 daa

Tabell 6.9b Alminnelig inntekt for bruker og eventuell ektefelle fordelt etter areal. 1000 kr

Arealgruppe, dekar	1992	1995	1999	2001	2002	2003
0– 50 ¹⁾	183,9	216,6	290,8	309,4	337,8	343,0
50–100	210,4	228,8	293,2	301,6	329,5	333,1
100–150 ²⁾	234,4	251,5	314,2	304,9	332,6	347,5
150–200	250,7	269,2				
200–300	281,1	302,4	337,9	330,2	360,8	341,4
300–500	302,4	356,9	396,9	377,8	423,4	412,9
> 500	385,8	488,3	629,0	488,2	788,6	665,8
Alle	233,6	252,1	321,3	321,0	361,3	361,5

1) Før 2001 gjelder tallene kun de over 5 daa

2) For 1999, 2001 og 2002 gjelder denne linjen hele arealgruppen 100–200 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Bøndernes inntekt og formue.

Tabell 6.10a Alminnelig inntekt for bruker fordelt etter kornareal¹⁾. 1000kr

Arealgruppe, dekar	1992	1995	1999	2001	2002	2003
< 50	163,7	173,3	228,5	218,3	248,6	246,8
50–100	150,3	183,0	231,3	236,7	272,0	282,6
100–200	164,7	205,1	261,6	242,5	264,3	267,0
200–300 ²⁾	204,1	255,8	324,9	272,0	295,3	295,5
300–500			337,4	301,0	330,7	337,0
> 500	302,1	417,2	394,0	394,2	904,2	634,3

1) Før 2001 gjelder tallene kun de over 5 daa

2) For de første arene gjelder tallene gruppen 200–500 daa

Tabell 6.10b Alminnelig inntekt for bruker og eventuell ektefelle fordelt etter kornareal¹⁾.
1000 kr

Arealgruppe, dekar	1992	1995	1999	2001	2002	2003*
< 50	211,6	248,1	333,5	332,5	373,8	377,4
50–100	229,1	263,0	342,9	356,7	400,0	413,5
100–200	239,4	296,5	379,9	369,5	405,0	408,6
200–300	294,2	364,1	454,1	406,3	441,6	449,3
300–500 ²⁾			486,5	358,2	519,9	542,7
> 500	407,4	574,9	562,0	560,4	1 099,6	832,6

1) Før 2001 gjelder tallene kun de over 5 daa

2) For de første arene gjelder tallene gruppa 200–500 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Bøndernes inntekt og formue.

Frem til 2002 øker alminnelig inntekt både for bruker og for bruker med ektefelle med antall melkekyr i alle årene slik det framgår av tabell 6.11a og b. I 2003 hadde gruppen med 5-9 melkekyr høyest alminnelig inntekt både for bruker og bruker med eventuell ektefelle. Dette var den eneste gruppen som hadde en økning i alminnelig inntekt fra 2002.

Tabell 6.11a Alminnelig inntekt for bruker fordelt etter antall melkekyr¹⁾. 1000 kr

Besetningsstørrelse	1992	1995	1999	2001	2002	2003
1–4	129,3	143,4	154,6	145,8	139,2	129,3
5–9	160,7	158,4	191,4	157,5	181,5	290,3
10–14	178,6	177,6	195,8	175,2	194,2	161,1
15–19	197,7	205,2	208,1	196,0	215,9	203,8
> 20	224,8	239,4	235,4	225,9	263,6	230,4

1) Før 2001 gjelder tallene kun de over 5 daa

Tabell 6.11b Alminnelig inntekt for bruker og eventuell ektefelle fordelt etter antall melkekyr¹⁾. 1000 kr

Besetningsstørrelse	1992	1995	1999	2001	2002	2003
1–4	182,1	211,9	222,6	215,8	212,2	194,7
5–9	230,7	233,5	285,1	250,4	284,5	392,2
10–14	259,7	262,8	299,1	282,6	305,9	270,8
15–19	293,4	300,8	321,0	314,8	345,2	326,9
> 20	332,2	351,6	368,8	361,7	411,6	371,4

1) Før 2001 gjelder tallene kun de over 5 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Bøndernes inntekt og formue.

Tabell 6.12 viser alminnelig inntekt på bruk med sau for bruker og også bruker med eventuell ektefelle gruppert etter besetningsstørrelse. Alminnelig inntekt for bruker øker opp til besetningsstørrelse på 100 dyr i årene 1992 og 1995. For 1999 var alminnelig inntekt høyest ved besetningsstørrelsen på 20 til 50 sauer. I de to siste årene var det brukere og brukere med ektefeller med færre enn 20 dyr som hadde høyest gjennomsnittlig alminnelig inntekt.

Tabell 6.12a Alminnelig inntekt for bruker fordelt etter antall sauer per 1. juni¹⁾. 1000 kr

Besetningsstørrelse	1992	1995	1999	2001	2002	2003
1–9	135,8	141,9	184,1	182,2	197,2	187,2
10–19	139,9	146,7	179,0	179,3	208,4	195,7
20–49	143,4	150,5	189,3	180,5	191,5	190,0
50–99	151,5	156,4	185,2	176,7	186,9	182,7
> 100	146,5	156,2	183,3	170,7	182,3	185,9

1) Før 2001 gjelder tallene kun de over 5 daa

Tabell 6.12b Alminnelig inntekt for bruker og eventuell ektefelle fordelt etter antall sauer per 1. juni¹⁾. 1000 kr

Besetningsstørrelse	1992	1995	1999	2001	2002	2003
1–9	190,0	203,8	281,7	292,3	317,0	313,4
10–19	197,9	214,7	274,4	281,8	329,7	311,8
20–49	206,6	222,0	288,7	286,6	302,9	305,6
50–99	223,6	231,5	291,2	286,9	306,2	302,6
> 100	214,0	231,3	292,5	280,0	298,1	300,7

1) Før 2001 gjelder tallene kun de over 5 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Bøndernes inntekt og formue.

Tabell 6.13 viser alminnelig inntekt etter brukerens alder. Både bruker og bruker med ektefelle har lavest inntekt i den yngste og den eldste aldersgruppa. Den høyeste inntekten har lenge ligget i aldersgruppa 40 til 49 år både for bruker og bruker med ektefelle, men i 2003 var det personer i aldersgruppen 50–59 år som hadde høyest inntekt.

Tabell 6.13a Alminnelig inntekt for bruker fordelt etter brukers alder¹⁾. 1000 kr

Aldersgruppe	1992	1995	1999	2001	2002	2003
< 29	119,4	134,6	150,3	145,5	158,5	149,2
30 –39	150,6	172,9	200,4	185,7	205,1	196,9
40–49	171,1	195,1	235,6	228,2	254,9	244,0
50–59	164,5	187,8	234,0	225,8	247,4	276,7
60–69	146,5	150,8	192,3	184,3	252,0	208,5
> 70	101,1	112,7	147,4	149,4	179,1	171,5

1) Før 2001 gjelder tallene kun de over 5 daa

Tabell 6.13b Alminnelig inntekt for bruker og eventuell ektefelle fordelt etter brukers alder¹⁾. 1000 kr

Aldersgruppe	1992	1995	1999	2001	2002	2003
< 29	141,5	159,0	188,8	182,1	197,6	188,6
30 –39	211,1	235,2	293,0	281,9	310,4	300,9
40–49	263,4	294,0	359,8	359,0	396,8	390,3
50–59	243,1	284,3	357,9	359,0	390,9	422,6
60–69	240,3	215,0	289,2	290,8	369,3	331,7
> 70	127,2	145,3	190,1	197,3	231,5	226,0

1) Før 2001 gjelder tallene kun de over 5 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Bøndernes inntekt og formue.

I tabell 6.14 har vi delt den alminnelig inntekten i intervaller. Tabellen viser hvor stor andel av henholdsvis bruker og bruker pluss eventuell ektefelle som ut fra skat-
teligningen 2003 havnet i de ulike intervallene. Brukere som har alminnelig inntekt
mellom 100 og 400 000 kroner utgjør 75 %. For bruker og ektefelle samlet er al-
minnelig inntekt høyere, og 58 % havner i samme gruppe.

Tabell 6.14 Andel brukere og brukere pluss evt. ektefelle med ulik alminnelig inntekt. Prosent

Alminnelig inntekt i 1000 kroner	Uten	1–100	100–200	200–300	300–400	400–500	500–750	Over 750
Kun bruker	4,1	20,5	30,3	24,9	10,9	4,2	3,2	1,9
Bruker og evt. ektefelle	2,0	9,2	17,0	21,5	19,5	13,5	12,4	4,8

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Bøndernes inntekt og formue. Levekar

6.5 Levekar

6.5.1 Levekar og økonomi

St.meld. nr. 19 (1999–2000) ser inntektsmuligheter og levekår i sammenheng, og formulerer det slik: Regjeringen vil «tilby næringen inntektsmuligheter og sosiale vilkår som sikrer rekruttering til næringen og som gjør det mulig for utøverne i jordbruket å ta del i inntekts- og velferdsutviklingen i samfunnet på lik linje med andre grupper.»

I kjølvannet av Statistisk sentralbyrås store levekårsundersøkelse som ble gjennomført høsten 1995, er det kommet mange rapporter om bønders levekår. En oppsummerende artikkel, «Økonomiens betydning i landbruksbefolkningens hverdag»²², tar opp forholdet mellom levekår og økonomi. Det synes i utgangspunktet å være liten sammenheng mellom bøndenes forbrukskapasitet og egenopplevde livskvalitet forutsatt at inntektsnivået ikke er så lavt at gardsbrukets framtid er truet. Sparsommelighet ser fortsatt ut til å være en sterk norm innen landbruksbefolkningen. Imidlertid viser artikkelen at sammenhengene er langt mer sammensatte og ikke først og fremst knyttet til forbruksevnen.

Selv om husholdningens økonomi sikres ved høy arbeidsinnsats og inntekter utenom gardsbruket, vil mange føle bekymring for gårdens økonomi og mulighetene til å foreta vedlikehold og investeringer. Den vedvarende økonomiske marginaliseringen av landbruksbefolkningen reduserer også bøndenes subjektive livskvalitet. Den lave inntekten per årsverk oppleves som en lav verdsettelse av arbeid innen landbruket og vanskeliggjør en målsetting om å være heltidsbonde.

Høy arbeidsbelastning reduserer bøndenes livskvalitet. Undersøkellesmaterialet er alle gardbrukere og deres livspartnere i levekårsundersøkelsen, i alt 2 438 personer supplert med 75 dybdeintervjuer. I dette materialet var gjennomsnittlig arbeidsinnsats 2 444 timer per år for heltidsbønder og mer for deltidsbønder. En så stor arbeidsbelastning vil virke ekskluderende fra en rekke sosiale arenaer, og det er spesielt viktig for yngre bønder.

St.meld. nr 19 (1999–2000) har som uttalt mål å «over tid styrke driftsenheter med ressursgrunnlag til å være et hovedyrke.» Tabell 6.15 nedenfor viser den relative betydningen av inntekt fra jordbruket. Grunnlaget er selvangivelsesdata og post 2.7.1 i selvangivelsen: Næringsinntekter i følge næringsoppgave i jordbruk, gartneri mv. Tabell 6.15 til tabell 6.19 inkluderer også jordbruksbedrifter under 5 dekar.

Av bruk med selvangivelsesdata var over en femtedel uten positiv næringsinntekt fra jordbruket i selvangivelsen i 2002. I 1999 hadde en firedel negativ næringsinntekt (se Resultatkontrollen 2002). Totalt for landet henter 26 % av alle brukere over halvparten av bruttoinntekta fra næringsinntekt i jordbruket. I 1999 var tilsvarende andel 35 %. Andelen brukere med minst halvparten av inntekten fra landbruket var størst i Rogaland, Nord-Trøndelag og Nordland med 38 %.

²² Rye, J. F. 2000. *Økonomiens betydning i landbruksbefolkningens hverdag*. Landbruksøkonomisk forum 3/2000 s. 37-45. Et prosjekt finansiert gjennom Norges forskningsråds program: «Levekår, utvikling og omstilling i landbruket»

Tabell 6.15 Andel næringsinntekt fra jordbruk av bruttoinntekt. Tall for brukere og ektefelle/samboer. Prosentandel fylkesvis 2002

	Antall brukere	Andel næringsinntekt av bruttoinntekt, prosent					
		Uten	< 10	10-50	50-90	> 90	> 50
Østfold	3 089	24,7	26,0	30,3	15,4	3,5	18,9
Akershus/Oslo	3 018	26,7	27,0	32,3	12,1	1,9	13,9
Hedmark	4 949	23,6	21,1	31,3	18,9	5,0	23,9
Oppland	6 013	19,0	16,1	34,6	24,3	6,0	30,3
Buskerud	3 230	26,6	25,5	32,5	12,8	2,6	15,4
Vestfold	2 131	24,7	27,5	29,8	14,5	3,5	17,9
Telemark	2 140	36,7	25,9	25,9	9,6	1,8	11,4
Aust-Agder	977	27,1	23,1	34,5	13,3	1,9	15,3
Vest-Agder	1 634	28,8	20,8	30,7	16,1	3,7	19,8
Rogaland	5 700	13,3	16,2	32,1	29,3	9,1	38,4
Hordaland	4 610	26,1	25,6	30,2	13,9	4,3	18,2
Sogn og Fjordane	4 547	17,2	21,0	38,6	18,4	4,9	23,3
Møre og Romsdal	4 129	17,3	17,5	34,1	24,0	7,2	31,2
Sør-Trøndelag	4 090	14,9	14,4	34,0	29,1	7,7	36,7
Nord-Trøndelag	4 327	11,9	14,6	35,2	30,4	7,9	38,3
Nordland	3 247	14,9	13,7	33,4	27,1	10,9	38,0
Troms	1 690	15,6	18,1	32,3	23,3	10,8	34,0
Finmark	489	20,7	13,3	29,2	24,5	12,3	36,8
<i>Hele landet</i>	<i>60 010</i>	<i>20,4</i>	<i>20,0</i>	<i>32,8</i>	<i>21,0</i>	<i>5,9</i>	<i>26,9</i>

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Selvangivelsesdata 2002.

Tabell 6.16 viser tilsvarende fordeling ut i fra jordbruksareal i drift. I størrelsesgruppen fra 5 til 49 dekar, er nesten halvparten uten næringsinntekt, mens 4 % av brukerne henter mer enn 50 % av bruttoinntekten fra jordbruket. Andelen brukere som henter mer enn 50 % av bruttoinntekten fra jordbruket, øker med økende bruksstørrelse og er 53 % for brukene med over 500 dekar. Det er relativt flest brukere i arealgruppa fra 300 til 499 dekar som henter mer enn 90 % av bruttoinntekta fra jordbruket. I 1999 var det brukere med 200 til 300 dekar som hadde høyest andel over 90 % av bruttoinntekt fra jordbruket. For alle arealgrupper har denne andelen gått ned fra 14 til 6 % fra 1999 til 2002.

Tabell 6.16 Andel næringsinntekt fra jordbruk av bruttoinntekt. Tall for brukere og ektefelle/samboer. Prosentandel for ulike arealgrupper. 2002

Arealgruppe, dekar	Antall brukere	Andel næringsinntekt av bruttoinntekt, prosent					
		Uten	< 10	10–50	50–90	> 90	> 50
< 5	510	34,7	15,7	23,7	17,3	8,6	25,9
5–49	8 757	48,0	30,9	16,5	3,4	1,3	4,6
50–99	13 308	30,0	32,2	28,6	7,3	2,0	9,2
100–199	19 253	14,1	17,8	39,9	22,0	6,1	28,2
200–299	10 310	6,5	9,0	37,5	36,7	10,2	46,9
300–499	5 933	5,5	7,5	35,1	40,2	11,7	52,0
> 500	1 939	6,9	5,6	35,0	42,9	9,6	52,5
<i>Alle</i>	<i>60 010</i>	<i>20,4</i>	<i>20,0</i>	<i>32,8</i>	<i>21,0</i>	<i>5,9</i>	<i>26,9</i>

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Selvangivelsesdata 2002.

Tabell 6.17 viser en tilsvarende fordeling etter alder på brukere. Det er relativt sett noen flere brukere under 30 år som ikke har positiv næringsinntekt. Med unntak av de over 70 år hvor bare 3 % henter mer enn 50 % av inntekten fra jordbruket, er det ikke store forskjeller mellom aldersgruppene. Vedlikehold og avskrivninger vil påvirke næringsinntekten. Det er derfor ikke urimelig at de yngste i etableringsfasen og de eldste der en del trappet ned drifta, vil ha flere brukere uten positiv næringsinntekt.

Tabell 6.17 Andel næringsinntekt fra jordbruk av bruttoinntekt. Tall for brukere og ektefelle/samboer. Prosentandel for ulike aldersgrupper. 2002

Aldersgruppe	Antall brukere	Andel næringsinntekt av bruttoinntekt, prosent					
		Uten	0–10	10–49	50–90	> 90	> 50
< 30	2 415	27,7	12,6	28,1	19,5	12,1	31,6
30–39	11 714	22,4	17,3	32,1	20,7	7,4	28,2
40–49	17 731	18,6	20,3	33,4	21,8	5,9	27,7
50–59	17 600	18,1	21,5	32,6	22,4	5,4	27,8
60–69	8 770	19,0	20,7	35,1	21,0	4,3	25,2
> 70	1 780	43,8	24,6	28,7	2,9	0,0	2,9
<i>Alle</i>	<i>60 010</i>	<i>20,4</i>	<i>20,0</i>	<i>32,8</i>	<i>21,0</i>	<i>5,9</i>	<i>26,9</i>

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Selvangivelsesdata 2002.

St.meld. nr. 19 (1999–2000) gikk inn for å «*bruke skatt i inntektspolitikken i jordbruket, innføre fradrag i positiv næringsinntekt i jordbruket som kompensasjon for reduserte målpriser.*» Fra og med skatteåret 2000 ble det innført et jordsbruksfradrag i alminnelig inntekt for skatteyttere med positiv næringsinntekt fra jordbruket. Dette fradraget i positiv næringsinntekt ble fastlagt til kroner 36 000 per jordsbruksbedrift 2001, med halv

virkning i 2000; kroner 18 000. For skatteårene 2002 og 2003 økte jordbruksfradraget med et inntektsavhengig tillegg. For 2002 kan 9 % av jordbruksinntekten utover 36 000 kroner trekkes ifra, opp til samlet fradrag på 47 500 kroner. For å få fullt fradrag kreves det en jordbruksinntekt på om lag 163 778 kroner. For 2003 kan 19 % av jordbruksinntekt utover 36 000 kroner trekkes fra, men maks 61 500, noe som krever en inntekt på 170 211 kroner. Fradraget gjelder for beregning av alminnelig inntekt og har ingen virkning på personinntekten. Tabell 6.18 viser omfanget av brukere som vil kunne benytte fradraget. Grunnlaget for fradraget vil i tillegg til det som føres i næringsoppgaven, også inkludere sykepengene fra jordbruket. Det blir et tillegg til næringsinntekten i tabellen, men forskjellen blir liten.

Tabell 6.18 Nytte av jordbruksfradraget. Tall for brukere og ektefelle/samboer inndelt etter inntektsniva fra jordbruket og fylke. 2002

	Antall brukere	Næringsinntekt per jordbruksbedrift, andel i gruppa. %				
		Uten	0 – 36 000	36 001– 163 778	163 779 – 170 210	> 170 210
Østfold	3 089	24,7	17,7	30,4	1,0	26,2
Akershus/Oslo	3 018	26,7	18,3	30,1	0,7	24,1
Hedmark	4 949	23,7	17,2	29,3	1,0	28,9
Oppland	6 013	19,0	13,9	31,0	1,3	34,7
Buskerud	3 230	26,6	19,5	31,4	0,9	21,7
Vestfold	2 131	24,7	19,1	28,8	0,8	26,7
Telemark	2 140	36,7	23,2	25,5	0,5	14,1
Aust-Agder	977	27,1	20,3	31,2	0,6	20,8
Vest-Agder	1 634	28,8	18,7	26,9	1,1	24,6
Rogaland	5 700	13,3	12,8	24,6	1,1	48,3
Hordaland	4 610	26,1	22,7	28,0	1,1	22,0
Sogn og Fjordane	4 547	17,2	18,3	36,3	1,3	26,9
Møre og Romsdal	4 129	17,3	15,4	27,1	1,1	39,1
Sør-Trøndelag	4 090	14,9	12,8	27,6	1,8	42,9
Nord-Trøndelag	4 327	11,9	12,0	27,4	1,5	47,2
Nordland	3 247	14,9	13,2	29,0	1,1	41,8
Troms	1 690	15,6	16,3	29,2	0,9	38,0
Finnmark	489	20,7	15,7	24,9	1,4	37,2
<i>Hele landet</i>	<i>60 010</i>	<i>20,4</i>	<i>16,5</i>	<i>29,0</i>	<i>1,1</i>	<i>33,0</i>
<i>Antall</i>		<i>12 219</i>	<i>9 893</i>	<i>17 407</i>	<i>674</i>	<i>19 817</i>

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Selvangivelsesdata 2002.

Av tabell 6.18 går det fram at 34 % av antall brukere hadde inntekt på mer enn kroner 163 778 fra jordbruket i næringsoppgaven i 2002. Det var 63 % som fullt

ut kunne utnyttet et inntektsfradrag på kroner 36 000. Det er lavest andel som ville kunne benyttet fradraget i Telemark og høyest i Rogaland, Trøndelag og Nordland.

Tabell 6.19 nedenfor viser tilsvarende etter størrelsesgrupper. Vi ser at andelen som vil kunne utnytte fradraget helt, øker med økende bruksstørrelse (bortsett fra den minste gruppen).

Tabell 6.19 Nytte av jordbruksfradraget. Tall for bruker og ektefelle/samboer inndelt etter inntektsniva fra jordbruket og arealgruppe. 2002

Arealgruppe, dekar	Antall brukere	Næringsinntekt per jordbruksbedrift, andel i gruppa. %				
		Uten	0–36 000	36 001–163 000	163 001–170210	> 170 210
< 5	510	34,7	14,9	18,0	1,0	31,4
5– 49	8 757	48,0	31,0	15,9	0,2	4,8
50– 99	13 308	30,0	28,8	32,1	0,6	8,5
100–199	19 253	14,1	12,8	37,2	1,6	34,2
200–299	10 310	6,5	5,2	27,3	1,5	59,5
300–499	5 933	5,5	3,7	22,9	1,3	66,6
> 500	1 939	6,9	2,2	16,0	1,4	73,5
<i>Alle</i>	<i>60 010</i>	<i>20,4</i>	<i>16,5</i>	<i>29,0</i>	<i>1,1</i>	<i>33,0</i>

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Selvangivelsesdata 2002.

6.5.2 Helse

Landbrukets HMS-tjeneste (tidligere Landbrukshelsen) er en stiftelse som eies av Norges Bondelag og Norsk Bonde- og Småbrukarlag. I 2003 hadde de 5 720 virksomheter som medlemmer, og 8 032 personmedlemmer. De foretar hvert år en helseregistrering blant sine medlemmer, og i 2003 var det 2 422 innsendte skjema, hvorav 75 % var menn. I materialet for 2003 er de fleste husdyrprodusenter (over 93 %), og 78 % er heltidsbønder.

Nær 1/3 av medlemmene har støyskadet hørsel, mens 62 % de siste månedene har søkt behandling for plager i nakke, skuldre, rygg, armer eller ben. Disse prosentene er tilnærmet stabile de siste tre årene. Ca. 21 % oppgir å ha hudplager/eksem.

Som positivt når det gjelder hvordan bøndene opplever sin egen arbeidssituasjon, svarer de at de trives i sitt yrke og med dyra. Det gjøres også i stadig større grad tiltak for å bedre arbeidsmiljøet.

På den andre siden ligger flere negative faktorer. Over 46 % har daglige økonomiske bekymringer, 77 % savner ferie og fritid og 49 % melder om ensomhet i yrket. 37 % var sykmeldt i 2003 og langtidsfraværet har økt fra 0 % i 1996 til 14 % i 2003.

Tabell 6.20 viser resultatene om hvordan bøndene opplever hverdagen sin de fire siste årene.

Tabell 6.20 Utsagn om egen arbeidssituasjon. Helt eller delvis enig i følgende utsagn

Pastand	2000	2001	2002	2003
Jeg har et variert og interessant arbeid	98,0 %	98,0 %	97,8 %	97,8 %
Å være min egen herre betyr mye for meg	92,0 %	97,0 %	94,8 %	94,9 %
Garden gir gode bo- og oppvekstforhold	97,0 %	97,0 %	98,6 %	99,1 %
Dyrestell er viktig for min trivsel	81,0 %	87,0 %	88,3 %	89,4 %
Papir og formaliteter dreper arbeidslysten	60,0 %	68,0 %	70,4 %	71,7 %
Jeg savner ferie og fritid	79,0 %	79,0 %	79,9 %	76,7 %
Dagen preges av økonomiske bekymringer	51,0 %	52,0 %	52,5 %	46,8 %
Arbeidet som bonde gjør meg ensom	53,0 %	53,0 %	54,7 %	49,4 %
Godt fagmiljø er et savn innen landbruket	47,0 %	48,0 %	52,0 %	47,9 %
Jeg er bekymret for/i tvil om noen av barna vil overta	34,0 %	55,0 %	59,1 %	56,3 %

Foreløpig er det registrert 11 dødsulykker i 2004, noe som gjør jord- og skogbruk til den mest ulykkesbelastede næringen. Det var 14 dødsulykker i jordbruket i 2003, mot 5 i 2002 og 9 i 2001.

Tallet på rapporterte skader var i følge Arbeidstilsynet derimot svært lavt i forhold til andre næringer. Men varierende innrapporteringsrutiner kan være en forklaring her. I 2001 var det 6,0 skade per 1000 årsverk, mens det i 2002 og 2003 var 5,1 begge år. Gjennomsnittet for alle næringer ble i perioden redusert fra 13,5 i 2001, via 12,5 i 2002 til 11,3 i år 2003. Utviklingen har derfor vært den samme i jordbruket som i de andre næringene, i og med at skadeforekomsten har blitt redusert.

6.5.3 Velferd og avløsning

Undersøkelsen fra Landbrukshelsen viste at svært mange savnet ferie og fritid. Avløsertilskudd skal sikre husdyr-, plante- og honningprodusenter avløsning ved sykdom, svangerskap, fødsel med videre²³. Husdyrprodusenter kan gis tilskudd hele året, mens plante- og honningprodusenter kan få tilskudd for perioden 15. april til 1. oktober etter nærmere regler. Det kan også gis tilskudd til avløsning ved ferie og fritid. Formålet er å hjelpe husdyrbrukere til ferie, ordnet fritid og avlastning i onnetider ved å bidra til finansiering av leid arbeid.

Landbruksvikarordningen er en kommunal avløserordning med statlig tilskudd som skal gi særlig husdyrprodusenter mulighet for avløsning ved sykdom, ferie og fritid osv. Tabell 6.21 viser utbredelse og omfang av virksomheten.

²³ Forskrift om tilskott til avløsning av 23.11.1998, endret ved forskrift av 15.11.1999

Tabell 6.21 Landbruksvikarordningen, omfang og finansiering

	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Antall med i ordningen:						
Kommuner	301	284	266	258	222	199
Jordbruksbedrifter	5 483	5 655	4 937	4 510	3 492	3 291
Finansiering mill. kroner:						
Stat	38	18	18	16	14	13
Kommuner	38	36	33	37	31	34
Brukere	17	41	37	38	34	35
Finansiering i alt	94	97	88	91	79	81

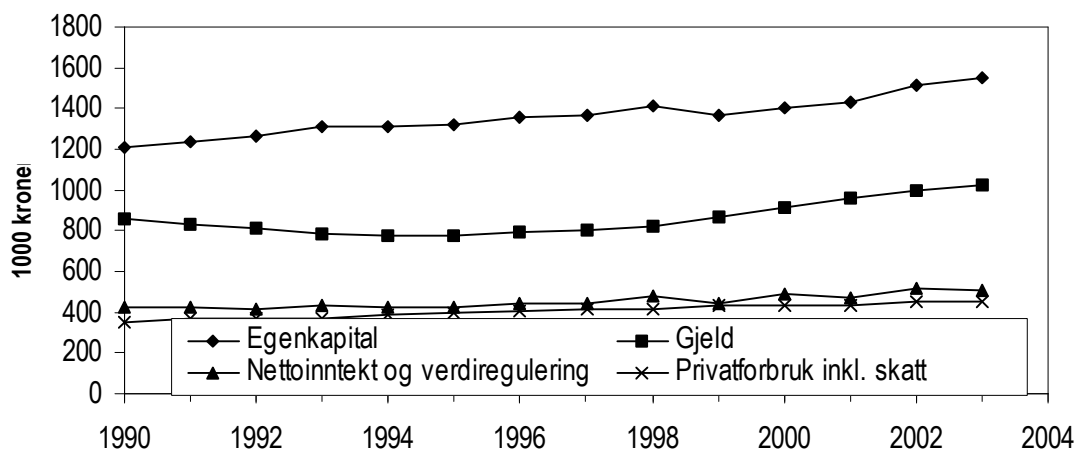
Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabellen viser at omfanget er redusert fra 1998 til 2003 både når det gjelder antall kommuner som er med, og antall jordbruksbedrifter som har brukt landbruksvikaren. Statens bidrag er redusert alle år, men kommunenes har vært mer stabilt. Det gis også tilskudd til avløserlag.

Av jordbruksavtalemidlene i 2000 gikk ca. 14 % til velferdsordninger.

6.6 Utvikling i egenkapital, gjeld, inntekt og forbruk

Figur 6.4 nedenfor viser endring i jordbruksfamiliens samlede inntekt, privatforbruk, gjeld og egenkapital. Tallene er hentet fra Driftsgranskingene og er representative bare for hushold «der en vesentlig del av inntektene kommer fra bruket». Driftsgranskingene har ikke tall for husholdet, men for «familien», det vil si bruker og eventuell ektefelle eller samboer og deres barn under 17 år.

Figur 6.4 Utvikling i egenkapital, gjeld, nettoinntekt og privatforbruk i gjennomsnitt for brukerfamilien. 2003-kroner. 1000 kr

Kilde: NILF. Driftsgranskingene

- «Nettoinntekt og verdiregulering» er nettoinntekt og skattefrie inntekter, dvs. driftsoverskudd fra jordbruk, skogbruk og eventuelle andre næringer, lønnsinntekter, aksjeutbytte, sykepenger, pensjoner, renter og en innsatt verdi for familiens arbeid på nyanlegg. Fra dette trekkes gjeldsrenter og kårytelser. Skattefrie inntekter kan være barnetrygd og andre skattefrie trygdeytelser, mottatt arv eller gave, pengegevinster, visse former for forsikringsutbetalinger og noen erstatninger.
- «Privatforbruket inklusiv skatt» er vanlig forbruk, avskrivninger på private eiere (inkludert bolig) og skatt betalt i året (forskuddsskatt, forskuddstrekk og restskatt minus tilbakebetalt skatt).
- «Gjeld» er all gjeld til bruker og ektefelle og eventuelle mindreårige barn. Tallene inkluderer gjeld til landbruk eller annen næring, boliglån, studielån og forbruksgjeld. Langt over halvparten av gjelda er langsiktig.
- «Egenkapital» viser differansen mellom bokført verdi av familiens samlede eiere og familiens totale gjeld.

Utviklingen over 13 år, viser at egenkapitalen på driftsgranskingsbrukene har økt, også i verdifaste kroner. Gjelda har økt noe mindre. Privatforbruket har økt mer enn inntektene, men er fortsatt lavere. Høye inntekter i gode avlingsår vil ofte bli brukt til å styrke egenkapitalen. Utskifting av bruk i driftsgranskningene vil bidra til variasjon i slike serier. (Utskiftningene er på ca. 5 % per år.) Lånt kapital og rentekostnader er også behandlet i kapittel 7.3 og utviklingen i en del innsatsfaktorer inklusive rentekostnader på lånt kapital og i produksjonsinntektene er vist i figur 7.2 i kapittel 7.6.

6.7 Lønnsutvikling etter næring

Tabell 6.22 viser prosentvis lønnsvekst fra året før og lønnsnivå for 2004 for enkelte inntektsgrupper. Det er også vist lønnsøkningen i de to siste femårsperiodene (for offentlig forvaltning for en tiårsperiode). Tallene er hentet fra Det tekniske beregningsutvalg for inntektsoppgjørene.

Tabell 6.22 Beregnet lønnsvekst for noen store forhandlingsområder de siste 10 år, og deres arslønn i 2003 og 2004

	1993- 1994	2000- 2001	2002- 2003	2003- 2004	1993- 1998	Gj.snitt 92-97	1999- 2004	Gj.snitt 99-04	Arslønn 2003	Arslønn ¹⁾ 2004
Industriarbeidere ²⁾	2,9	4,9	3,5	3,5	21,4	4,0	23,4	4,3	290 100	297 200
Sum industrien ³⁾	3,1	5,1	4,0	3,8	22,9	4,2	25,3	4,6	351 000	354 300
Offentlig forvaltning ⁴⁾	2,2	4,5	5,1	3,6	54,6	4,5	26,8	4,9	309 000	320 000
Statsansatte ⁴⁾	2,2	4,2	4,3	3,6	22,1	4,1	24,9	4,5	327 300	339 100
Kommuneansatte ⁴⁾	2,4	3,5	4,4	3,8	20,9	3,9	23,6	4,3	273 500	306 000
Varehandel ⁵⁾	3,3	4,8	4,4	3,6	25,1	4,6	25,2	4,6	295 700	317 000
Forretn.-& p.banker ⁶⁾	-	4,7	4,5	3,9	-	-	25,7	4,7	385 500	400 700
<i>Alle grupper^{A)}</i>	<i>2,7</i>	<i>4,8</i>	<i>4,5</i>	<i>3,8</i>			<i>25,3</i>	<i>4,6</i>	<i>322 000</i>	<i>335 500</i>
<i>Alle grupper^{B)}</i>	<i>2,7</i>	<i>4,8</i>	<i>4,5</i>	<i>3,8</i>			<i>25,3</i>	<i>4,6</i>	<i>332 300</i>	<i>346 000</i>

1) Utrechnet på grunnlag av lønnsveksten 2003–2004. Publiserte nivatall for 2003 fra det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene kan avvike på grunn av brudd i serier som følge av strukturendringer.

2) Heltids- og deltidsansatte industriarbeidere i NHO-bedrifter, per arsverk

3) Omfatter arbeidere og funksjonærer i NHO-bedrifter per arsverk

4) Heltids- og deltidsansatte per arsverk. Deltidsansatte er regnet om til heltidsekvivalenter

5) Omfatter varehandelsbedrifter som er medlemmer i Handels- og Servicenæringens Hovedorganisasjon, kun heltidsansatte

6) Kun heltidsansatte

Kilde: Det tekniske beregningsutvalg for inntektsoppgjørene.

7 Bruken av innsatsfaktorer i jordbruket – kostnadsutviklingen

I St.meld. nr. 19 (1999–2000) blir det pekt på at «*Rasjonelle løsninger og kostnadsreduksjoner vil derfor fortsatt være en viktig forutsetning for en bedre inntektsutvikling i landbruket.*» Gjennom landbrukspolitikken skal det legges til rette for at det potensiale landbruket har for en økt produktivitet og effektiv ressursbruk blir utnyttet.

Nedenfor er det gitt en oversikt over utviklingen i bruken av innsatsfaktorer i jordbruket. I tillegg er renter på lånt kapital tatt med. Innsatsfaktorene er inndelt i kategoriene varige og ikke-varige.

7.1 Ikke - varige innsatsfaktorer

7.1.1 Verdier og indekser

I tabellene 7.1 og 7.2 er kostnader til de to tunge postene kraftfôr og handelsgjødsel/kalk spesifisert. I tillegg vises de totale kostnadene for ikke-varige produksjonsmidler. I år er hele serien for ikke-varige produksjonsmidler endret i forhold til tidligere publikasjoner. Dette skyldes at energi og smøremidler er tatt ut fra ”Andre kostnader” og fra og med nå føres som egen selvstendig post.

Tabell 7.1 Bruken av noen ikke-varige innsatsfaktorer i jordbruket, malt i løpende mill. kroner

	1985	1989	1999	2003	2004*
Kraftfor	4 464	5 614	4 539	4 490	4 526
Handelsgjødsel og kalk	1 154	1 215	1 120	1 033	1 107
Sum ikke-varige produksjonsmidler ¹⁾	10 499	12 793	11 596	12 677	12 939

*Foreløpige tall

1) Summen av kostnadspostene handelsgjødsel og kalk, innkjøpt kraftfor, innkjøpte melkeprodukter til for, annet innkjøpt for, safrø og planter, andre kostnader og vedlikehold

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket 2005.

Kraftfôrkostnadene økte betydelig mellom 1985 og 1989, for deretter å avta. For kraftfôr er det registrert bare mindre kostnadssvingninger fra år til år i perioden 1995–1999. Kraftfôrkostnadene økte noe fra 2003 til 2004. Kostnadene til handelsgjødsel og kalk er redusert fra 1999 til 2003, men økte til 2004. Summen av kostnader til ikke-varige produksjonsmidler økte med 26 % fra 1985 til 2004. I tabell 7.2 er utviklingen uttrykt i form av volum- og prisindekser.

Tabell 7.2 Bruken av ikke-varige innsatsfaktorer i jordbruket, landet. Volum- og prisutvikling. 1985= 100

	1985	1989	1999	2003	2004*
Kraftfor					
Volumindeks	100	107,9	119,8	119,5	121,3
Prisindeks	100	116,5	82,7	84,2	83,6
Handelsgjødsel og kalk					
Volumindeks	100	95,6	87,3	81,7	91,2
Prisindeks	100	110,1	111,1	109,5	105,2
Sum ikke-varige produksjonsmidler					
Volumindeks	100	102,6	97,7	96,0	98,0
Prisindeks	100	118,8	111,9	125,7	125,7

*Foreløpige tall

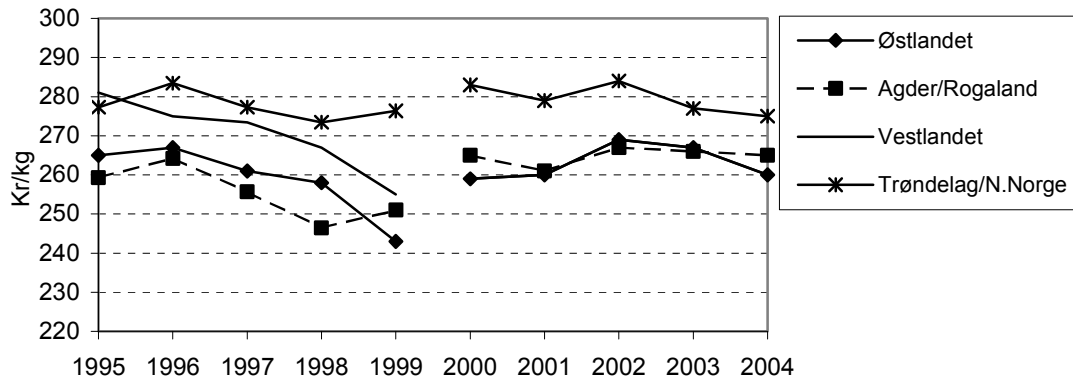
1) Summen av kostnadspostene handelsgjødsel og kalk, innkjøpt kraftfor, innkjøpte melkeprodukter til for, annet innkjøpt for, safrø og planter, andre kostnader og vedlikehold

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket 2005.

Tabell 7.2 forteller at alle tre postene har hatt volumreduksjon fra 1999 til 2003, og volumøkning fra 2003 til 2004. Prisindeksen på kraftfôr økte fra 1999 til 2003 og ble redusert det siste året. Handelsgjødsel og kalk hadde en reduksjon i prisindeksen begge år. Volumindeksen for summen av ikke-varige produksjonsmidler har blitt redusert etter 1999, mens prisindeksen har økt.

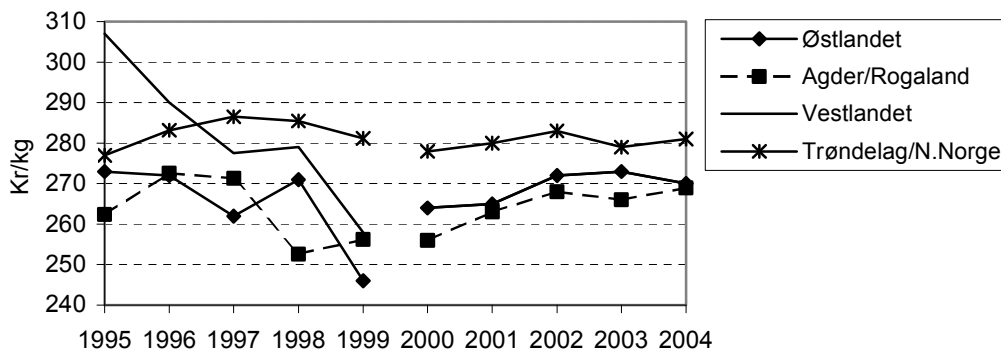
7.1.2 Kraftforpriser

Figurene 7.1–3 viser utviklingen i de regionale kraftfôrprisene fra 1995 til 2004. De fire regionene har hatt en ulik prisutvikling de enkelte år, men i alle regioner er prisnivået for alle tre kraftfôrtyper lavere i 2004 enn i 1995. Fra 2000 er det gjennomsnittsprisen på alle kraftfôrtyper som er lagt til grunn. Dette er markert med brudd i kurvene i figurene.

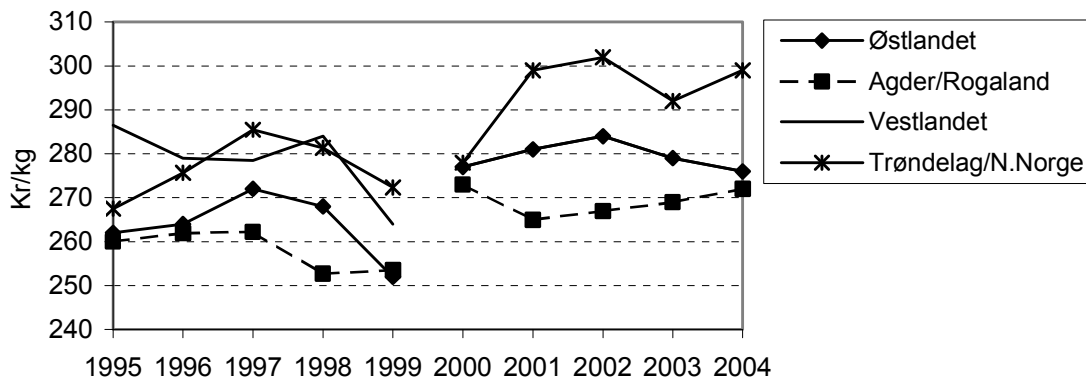
Figur 7.1 Utvikling i priser på Kufør A/Formel 97/drovtyggerfôr ialt for ulike distrikter. Øre per kg

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket

Figur 7.2 Utvikling i priser på svinefôr for ulike distrikter. Øre per kg

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket

Figur 7.3 Utviklingen i priser for fjørfôr i ulike distrikter. Øre per kg

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket

I 2004 er alle kraftfôrpriser i Trøndelag/Nord-Norge høyere enn i resten av landet. Tallgrunnet fremgår av del II tabell 13.

7.2 Varige innsatsfaktorer

Kapitalslitet viser de årlige beregnede kostnadene (avskrivninger) til varige driftsmidler. Investeringer er de årlige utleggene som gjøres for å anskaffe eller utbedre varige driftsmidler. Nytt i år er at vi også tar med oversikt over kostnadene til leasing i jordbruket de siste årene. Dette er leie av maskiner gjennom finansieringselskaper, og det har blitt mer og mer vanlig de siste årene.

I faste priser var bygningsinvesteringene klart høyere i 1985 og 1989 enn i de øvrige årene som omfattes av tabell 7.3. Også de årlige investeringene i maskiner og redskaper var betydelig høyere i 1985 enn alle de andre årene i tabellen..

Investeringsavgiften var på 7 % fra og med 1990. Men fra og med 01.01.1999 ble den tatt bort for driftsmidler hovedsaklig brukt i egen jord- og skogbruksvirksomhet, og fra 01.04.2002 falt den bort for alle virksomheter. Investeringsavgiften på kapitalvarer ble beregnet til 334 mill. kroner i 1998 og 18 mill. kroner i 1999 i Totalkalkylen for jordbruket for 2001.

Tabell 7.3 Totale investeringer i bygninger og maskiner/redskaper, traktorinvesteringer og leasingkostnad. Løpende og faste priser, millioner kroner.

	1985	1989	1999	2003	2004*
Bygninger:					
Løpende priser	1 356	2 136	1 952	1 535	1 575
Faste 2003-priser	2 929	3 314	1 871	1 535	1 531
Maskiner/redskaper:					
Løpende priser	2 653	2 067	2 977	2 693	2 891
Faste 2003-priser	4 671	2 697	3 028	2 693	2 744
Herav traktorer (4 hjulstrek):					
Antall traktorer	7 910	2 672	2 987	2 814	3 397
Løpende priser	1 052	495	904	1 145	1 436
Faste 2003-priser	1 576	571	883	1 145	1 381
Leasing av maskiner:					
Løpende priser			165	361	453
Faste 2003-priser			167	361	430

*Foreløpige tall

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket 2005.

For å vise utviklingen av kostnadene ved det faste produksjonsutstyret i jordbruket er det i tabell 7.4 satt opp tall for kapital slit på bygninger og maskiner/redskaper. Totalt kapital slit er også beregnet.

Tabell 7.4 Kapital slit, løpende priser. Millioner kroner

	1985	1989	1999	2003	2004*
Bygninger	1 270	1 682	1 821	1 824	1 797
Maskiner og redskaper	2 286	2 811	2 919	2 895	2 874
Sum kapital slit	3 886	4 899	5 150	5 118	5 073

*Foreløpige tall

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket 2005.

Volum- og prisindeksene for kapital slit i tabell 7.5 presenterer utviklingen sett fra en annen synsvinkel: Volumindeksen for kapital slit på bygninger var høyere i 1989 enn i 1985, mens volumindeksene for maskiner og redskaper og sum kapital slit ble redusert i samme periode. Volumindeksene har endret seg lite de siste årene, men tabellen viser en svak reduksjon fra år til år både for bygninger, maskiner og redskaper og sum kapital slit.

Tabell 7.5 Kapitalslit. Volum- og prisutvikling. 1985 = 100

	1985	1989	1999	2003	2004*
Prisindeks	100	130,0	165,5	182,4	183,1
Volumindeks:					
Bygninger	100	101,9	86,7	78,7	77,3
Maskiner og redskaper	100	94,6	77,2	69,4	68,7
Sum kapitalslit	100	96,9	80,1	72,2	71,3

*Foreløpige tall

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket 2004.

Prisindeksen er felles for alt kapitalslit. Den har hatt en jevn økning i perioden.

Endringer i kapitalslitet vil følge endringer i investeringene og prisutviklingen. Et etterslep vil imidlertid være til stede, og det vil skje en utjevning av svingningene i kapitalslit i forhold til utviklingen i investeringer.

7.3 Renter

For å vise utviklingen av samla rentekostnader for lånt kapital i jordbruket, er gjennomsnittlig rentesats og rentekostnadene i nominelle beløp tatt med.

Tabell 7.6 Nominell rentekostnader for lant kapital. Løpende kroner

	1985	1989	1999	2003	2004*
Gjennomsnittlig rentesats, %	10,56	11,57	6,38	5,07	3,29
Lant kapital i jordbruket. Mill. kr	15 992	22 481	24 150	28 414	28 825
Nominell rentekostnad for næringsgjeld. Mill. kr	1 689	2 600	1 540	1 442	947

*Foreløpige tall

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket 2005.

Av tabell 7.6 går det fram at rentekostnader på lånt kapital i jordbruket gikk opp fra 1985 til 1989 og ned fra 1989 til 1999. Nedgangen var særlig kraftig i perioden 1990–1995 noe som i stor grad skyldes nedgang i rentefoten. Fra 1999 til 2003 og 2004 har igjen den reduserte rentesatsen ført til redusert rentekostnad. Fra 2003 til 2004 ble rentekostnadene redusert med 495 mill. kroner. Lånekapitalen i næringa gikk opp fra 1999 til 2003, og økte også det siste året.

Tabell 7.7 viser at i faste 2003-kroner, deflatert med konsumprisindeksen, var nedgangen i næringsgjeld fra 1989 til 1999 på 4,9 mrd. kroner. Fra 1999 til 2003 økte den med 1,8 mrd kroner, og det siste året var økningen 0,3 mrd kroner.

Tabell 7.7 Lant kapital i jordbruket, deflatert med konsumprisindeksen til faste 2003-kroner. Millioner kroner

	1985	1989	1999	2003	2004*
Lant kapital i jordbruket	29 175	31 540	26 628	28 414	28 714

*Foreløpige tall

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket 2005.

7.4 Bruk av driftskreditt i landbruket

Oppgjørs- og driftskredittordningen i landbruket ble etablert i 1967 og skulle være en ordning for kassakreditt til landbruket der samvirkeorganisasjonene og Statens Kornforretning garanterte for 50 % av tapet på misligholdte driftskreditter. Kredittgrunnlaget er normalt lik foregående års oppgjør gjennom garantiorganisasjonene, og det er egne retningslinjer for oppstart og utvidelse av virksomheten.

Driftskredittordningen administreres i dag av Norsk Landbruksamvirke (NL). I regi av NL er det etablert et garantiutvalg - med ett medlem fra hver av de deltakende samvirkebedriftene. Dette garantiutvalget representerer garantisten overfor bankene. Utvalget behandler henvendelser om ordningen - herunder søknader om særskilt garanti - og foretar garantioppgjør til bankene ved oppstått tap. Ordningen ivaretar i dag det vesentligste av den kortsiktige kreditten i landbruket. I tabell 7.8 nedenfor er det satt opp en del sentrale data fra driftskredittordningen.

Tabell 7.8 Bruk av driftskredittordningen i landbruket

	1985	1990	1999	2002	2003
Antall konti	47 407	48 618	39 069	32 265	30 098
Innvilget kreditt per 31/12, mill. kr	4 033	5 868	6 308	5 723	5 517
Disponert kreditt per 31/12, mill. kr	2 283	3 337	3 320	3 068	2 913
Andel disponert, %	57	57	53	54	53
Samlet tap, 1000 kr	3 210	12 916	510	393	325
Tapsandel av disponert, %	0,14	0,39	0,02	0,01	0,01
Disponert per konto per 31/12, kr	48 157	68 637	84 978	95 076	96 784
Tap per konto, kr	68	266	13	12	11

Kilde: Arsmelding for Garantiutvalget for oppgjørs- og driftskredittordningen.

Den tilsynelatende store reduksjonen i antall konti etter 1999 skyldes delvis overgang til nytt system for datainnsamling. Sannsynligvis har denne reduksjonen i realiteten skjedd jevnt fra ca. 1990. Fra 2002 til 2003 er antall driftskredittkonti redusert med 2 167, og beløp innvilget per konti økt med 5 931 kroner.

I årene 1989, 1990 og 1991 lå tapene på omlag 0,4 % av disponert kreditt og har siden falt betydelig. Tapet i 2003 var det nest laveste på 20 år, og det var knyttet til 4 enkeltsaker, mens beløpet i 2002 var knyttet til 5 saker.

7.5 Tap på utlan i landbruket

I tabell 7.9 presenteres tap på utlån til landbruket fra Landkreditt og Innovasjon Norge (Statens nærings- og distriktsutbyggingsfond (SND) ble en del av Innovasjon Norge fra og med 01/01-04). Det er konstaterte tap, og ikke avsetninger til påregnelig tap, som er med i tabellen.

Tabell 7.9 Konstaterte tap på utlan fra Landkreditt og Landbruksbanken / SND

	1985	1990	1999	2000	2002	2003	2004
<i>SND / Innovasjon Norge</i>							
Utlan, mill. kr	7 445	8 151	4 371	4 265	4 241	3 993	3 842
Tap på utlan, mill. kr	1,4	15,4	6,9	27,2	3,1	2,1	1,9
Tap på utlan, % av utestaende	0,02	0,19	0,16	0,64	0,07	0,05	0,05
<i>Landkreditt</i>							
Utlan, mill. kr	2 760	4 538	5 677	5 751	5 974	6 571	6 859
Tap på utlan, mill. kr	0	0	0,2	0,2	0,2	0,0	0,0
Tap på utlan, % av utestaende			0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
<i>Tap på utlan, % av utestaende</i>	0,01	0,12	0,07	0,27	0,03	0,02	0,02

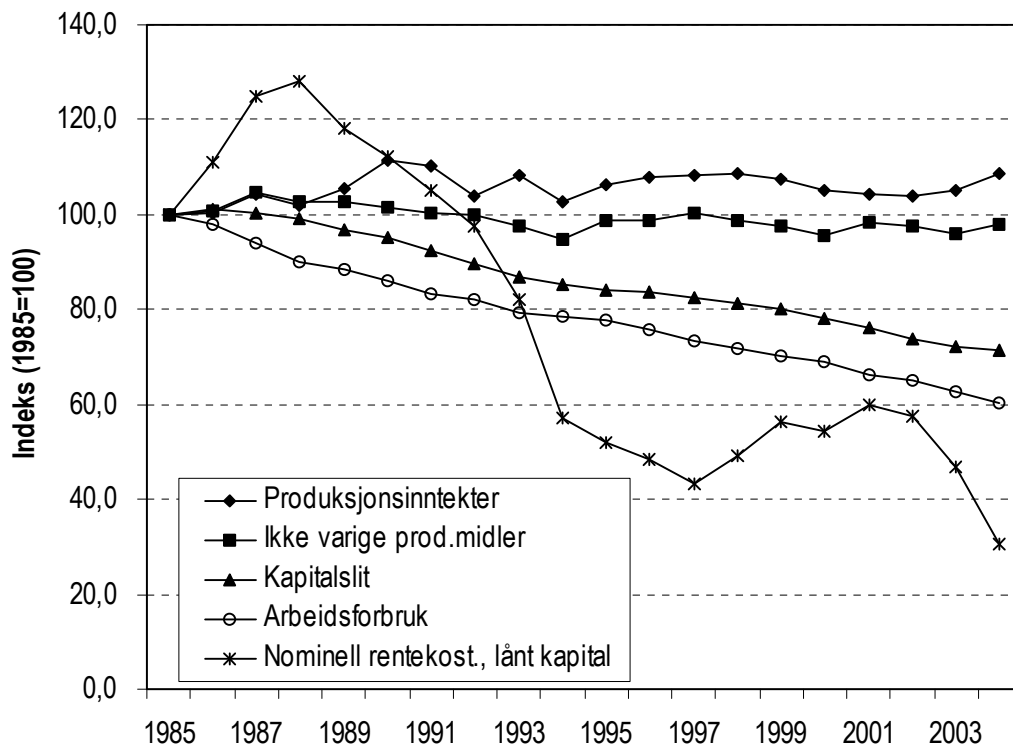
Kilde: Landkreditt og Landbruksbanken/SND/Innovasjon Norge.

SND/Innovasjon Norge sine tall gjelder rentebærende lån. Disse lånene er i all hovedsak gitt innenfor 90 % av landbrukstakst. Det spesielt høye tapet for SND i år 2000 skyldes at tap på ca. 20 mill. kroner på utlån til aktiviteter utenfor det tradisjonelle landbruket er medregnet. Ser en bort fra disse tapene, var tapet på utlån på nivå med de andre årene. Innovasjon Norge har i tillegg investeringslån (BU-lån) til landbruket, men disse er ikke med i tabellen over. Investeringslån var i 2004 på totalt 1 502 mill. kroner, og tap på disse er heller ikke med i tabell 7.9.

Landkreditt Bank AS startet sin virksomhet 2. september 2002. De er en forretningsbank eid 100% av kredittforeningen (og morselskapet) Landkreditt, og yter alle typer banktjenester til alle slags kunder. I utlånstallene fra Landkreditt Bank ligger også utlån til samvirkebedriftene.

7.6 Innsatsfaktorer sett i relasjon til produksjon

I figur 7.4 er volumindeksene for fem ulike kostnads- og inntektsposter i totalkalkylen presentert samlet. Indeksen for rentekostnader på lånt kapital er fremkommet ved først å deflatere nominelle rentekostnadene til 1985-kroner, og deretter regne om disse verdiene til indekstall.

Figur 7.4 Produksjon og innsatsfaktorer i jordbruket. Volumutvikling. Indeks.

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket 2004.

Arbeidsforbruket og kapitalslitet synker fortsatt, som det har gjort gjennom hele perioden fra 1985, mens ikke-varige produksjonsmidler har vært tilnærmet stabilt. Kurvene viser at samlet produksjon er ganske stabilt, men tendens til noe reduksjon de siste årene. Figur 7.4 antyder en økende produktivitet i jordbruket, med et nokså stabilt produksjonsvolum og et avtagende kostnadsvolum over flere år.

8 Priser

I dette kapitlet tar en for seg prisutviklingen for viktige jordbruksprodukter og matvarer. En har også sammenlignet med andre forbruksvarer og tjenester, i tillegg har en foretatt en prissammenligning med noen andre europeiske land.

Utvikling i konsumprisindeksen for matvarer er vist i tabell 8.1. Figurene 8.1 til 8.11 viser utviklingen i produsent-, engros- og forbrukerpriser i perioden 1995–2004 for noen av de viktigste jordbruksproduktene. For egg har en også lagt inn avtale-/målpriser. Figurene viser utviklingen i enhetspriser for de forskjellige produktene.

Forbrukerprisene er hentet fra SSBs registreringer til konsumprisindeksen, mens engrosprisene er hentet fra flere kilder. For grønnsaker er de beregnet på grunnlag av LPC/SLFs registreringer gjennom året. For disse produktene finnes bare engrospriser for salg fra førstehåndsgrossist til distribusjonsgrossist, ikke for salg til detaljist. For melk og melkeprodukter, kjøtt og egg har en hentet engrosprisene fra 1980 og senere fra NILFs løpende prisundersøkelser.

Produsentprisene er hentet fra totalalkylen for jordbruket. For planteproduktene er dette avlingsårspriser. Dette forklarer en del av avviket i forhold til de registrerte forbrukerprisene. For hagebruksprodukter og poteter kan både produsent- og forbrukerprisene variere mye fra år til år etter størrelsen på produksjon og etterspørsel. Engros- og produsentprisene er eksklusive merverdiavgift, mens forbrukerprisene er inklusive merverdiavgift. I den forbindelse bør det nevnes at merverdiavgiftssatsen på matvarer ble satt ned fra 24 til 12 % fra 01.07.2001 og til 11 % fra 01.01.05.

Det tidligere pris- og markedsreguleringssystemet for jordbruksvarer var tilpasset et kvantitativt importvern. Gjennomføringen av WTO-avtalen med overgang til tollvern, medførte endringer i pris- og markedsreguleringssystemene. Jordbruksavtalens priser fikk funksjon av å være målpriser. Samtidig skulle de gi tilstrekkelig fleksibilitet til riktig prisfastsetting avhengig av markedssituasjonen. Fra 01.07.1995 ble det etablert et system med målpriser for melk- og melkeprodukter, kjøtt, egg,

frukt, grønnsaker og poteter, korn fra 01.07.2001. Målprisene er de priser jordbruket reelt skal kunne oppnå som gjennomsnitt for året, ut fra balanserte markedsforhold og fastsatt importvern. Prisfastsettelsen gjennom målprissystemet er et hovedvirkemiddel for å regulere jordbruksvaremarkedene. Målprisene er knyttet til representantvarer, i hovedsak er de samme som tidligere fikk fastsatt avtalepriser. Dersom prisene på representantvarene overstiger målprisen med mer enn 10 % to uker på rad (12 % for grøntsektoren), iverksettes tiltak for å bringe prisene ned til målprisnivå. Det kan også iverksettes tiltak dersom det ser ut til at gjennomsnittsprisen for avtaleåret overstiger målprisen. For korn er det et slingringsmonn for målpriser og intensjonspriser (gjelder bygg og havre) på pluss/minus 5 %.

Målprisene er lagt på engrosnivå og er eksklusive merverdiavgift. Mål-/avtaleprisen gjelder for avtaleåret. Siden 1994 har avtaleåret vært fra 1/7 til 30/6 året etter. Engrosprisene i figurene er gjennomsnittspriser for kalenderåret. For at målprisene skal kunne sammenlignes med engrosprisene har en beregnet gjennomsnittlig målpris/avtalepris for kalenderåret.

Tallene som ligger til grunn for figurene finnes i del II kapittel 14 tabell 14a–c.

8.1 Prissammenligninger og matvarenes andel av forbruket

Tabell 8.1 viser prisutviklingen for matvarer ved konsumprisutviklingen fra Statistisk sentralbyrå. Tabellen viser at mens matvareprisene økte med 6,7 % fra 1998 til 2004, økte konsumprisindeksen med 13,3 % i perioden. Det er kun kaffe, te og kakao som har hatt prisreduksjon fra 1998 til 2004.

Tabell 8.1 Konsumprisindeksen for matvarer og totalt. 1998 = 100

	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Kjøtt	102,7	103,5	101,8	100,0	102,8	104,7
Fisk	106,8	112,0	113,5	112,7	114,6	115,1
Melk, ost og egg	101,3	102,3	98,3	96,9	101,0	103,2
Oljer og fett	103,2	105,1	103,2	103,3	110,7	115,6
Brød og kornprodukter	102,5	103,8	100,4	98,7	102,7	104,5
Frukt	103,7	105,0	108,7	103,2	103,6	106,0
Grønnsaker, inkl. poteter	104,4	108,9	104,3	105,0	112,3	110,8
Sukker, sjokolade, andre sukkervarer	104,4	107,4	107,1	106,1	109,6	112,5
Andre matvarer	103,7	105,6	102,4	97,3	98,5	102,1
Kaffe, te og kakao	92,8	92,2	87,2	80,3	77,8	78,3
Mineralvann, leskedrikker og juice	104,2	108,4	107,9	108,5	112,9	115,8
Matvarer i alt	103,2	105,0	103,0	101,3	104,8	106,7
Arlig prosentvis endring		+1,7	-1,9	-1,7	+3,5	+1,9
Konsumpris, Indeks total	102,3	105,5	108,7	110,1	112,8	113,3
Arlig prosentvis endring		+3,1	+3,0	+1,3	+2,5	+0,5

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Fra 1999 til 2004 er det olje/fett og gruppen mineralvann, leskedrikker og juice som har steget mest med hhv. 12,4 og 11,6 %. Gruppen kaffe, te og kakao har hatt størst prisnedgang med 14,5 %.

Tabell 8.2 viser sammensetningen av forbruket i husholdningene i prosent basert på løpende priser. De største postene utgjøres av bolig, lys og brensel foran transport. Matvarenes andel i 2003 utgjorde 11,5 %, tilnærmet det samme som i 2002.

Tabell 8.2 Utgift per husholdning og år etter vare- og tjenestegruppe. Prosent

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Matvarer og alkoholfrie drikkevarer	12,2	11,9	11,7	12,3	11,4	11,3	11,5
Alkoholdrikker og tobakk	2,5	2,7	3,1	2,7	2,9	2,8	2,9
Klær og skotøy	5,7	5,9	5,9	6,6	5,9	5,8	5,3
Bolig, lys og brensel	268	26,4	24,8	23,7	25,1	25,8	26,7
Møbler og husholdningsartikler	6,7	6,1	6,2	6,5	6,6	6,9	7,0
Helsepleie	2,0	2,4	3,1	2,7	2,9	2,8	2,8
Transport	19,6	20,8	19,0	20,2	19,5	18,7	17,3
Post- og teletjenester	1,8	1,8	2,5	2,1	2,2	2,3	2,5
Kultur og fritid	11,4	11,7	12,3	12,3	12,5	12,8	12,6
Utdanning	1,1	0,8	1,1	0,3	0,3	0,3	0,3
Restaurant- og hotelltjenester	4,0	4,0	4,1	4,0	4,0	4,0	3,9
Andre varer og tjenester	6,0	5,7	6,2	6,7	6,6	6,7	7,2
I alt	100,0	100,0	100,0	100,1	99,9	100,2	100,0
Tallet på husholdninger i 1000	1 263	1 183	1 193	1 124	3 368	3 272	3 279
Personer per husholdning	2,26	2,17	2,13	2,38	2,21	2,24	2,18

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Forbruksundersøkelsen 2003.

Tabell 8.3 nedenfor viser prisnivået i 2003 for diverse matvarer, drikkevarer og tobakk i noen utvalgte europeiske land, målt i indekser. Den viser at prisnivået i Norge på matvarer er 55 % høyere enn hva som er gjennomsnittet i EU-25. Norge har et høyere prisnivå enn Sverige, Danmark og Finland på alle varene i tabellen, mens Island har et høyere prisnivå enn Norge på en hel del varer.

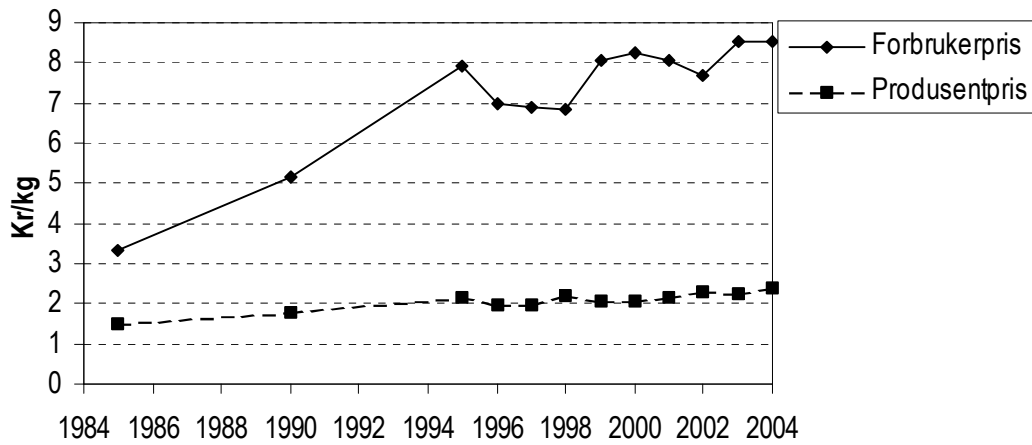
Tabell 8.3 Prisnivaindekser for matvarer, drikkevarer og tobakk i utvalgte land. 2003.
EU25 = 100

	Norge	Sverige	Danmark	Finland	Island	Tyskland	Polen
Matvarer	155	123	137	122	155	107	53
Brød og kornprodukter	156	132	150	141	178	109	50
Kjøtt	184	121	142	119	154	117	47
Fisk	128	109	118	103	124	122	56
Melk, ost og egg	143	115	110	106	153	94	54
Matoljer og -fett	143	126	127	116	152	94	72
Frukt	140	122	138	116	132	110	52
Grønnsaker	146	126	142	153	177	105	53
Sukkerverer	165	131	156	109	167	92	65
Andre matvarer	133	146	167	148	141	128	71
Alkoholfrie drikkevarer	163	129	171	132	160	104	65
Kaffe, te og kakao	106	106	130	110	133	114	62
Mineralvann, brus og saft	192	141	190	141	169	101	67
Alkoholholdige drikkevarer	250	152	131	181	217	88	88
Tobakk	232	127	140	123	178	104	35

Kilde: Eurostat

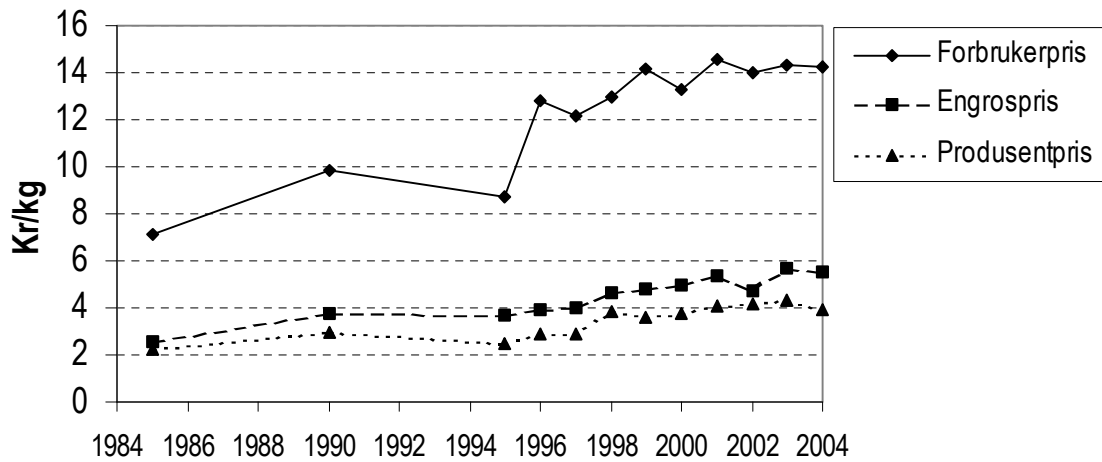
8.2 Poteter og grønnsaker

Prisutviklingen for poteter og grønnsaker viser om lag samme forløp, men pris-svingningene har vært større i forbrukerprisene enn i engros- og produsentprisene. At forbrukerprisene på kalenderårsnivå blir faseforskjøvet i forhold til produsent- og engrosprisene på avlingsårsnivå, resulterer i at priskurvene vil avvike noe fra hverandre. Engrosprisene, som gjelder prisene fra førstehåndsgrossist til distribu-sjonsgrossist, samsvarer imidlertid ganske godt med produsentprisene. Figur 8.1 viser prisutviklingen for potet, og vi ser at det var en stor økning i forbrukerpris fra 2002 til 2003, mens prisene i 2004 lå på samme nivå som året før. Produsentprisen har økt fra 2,05 kr/kg i 2000 til 2,37 kr/kg i 2004.

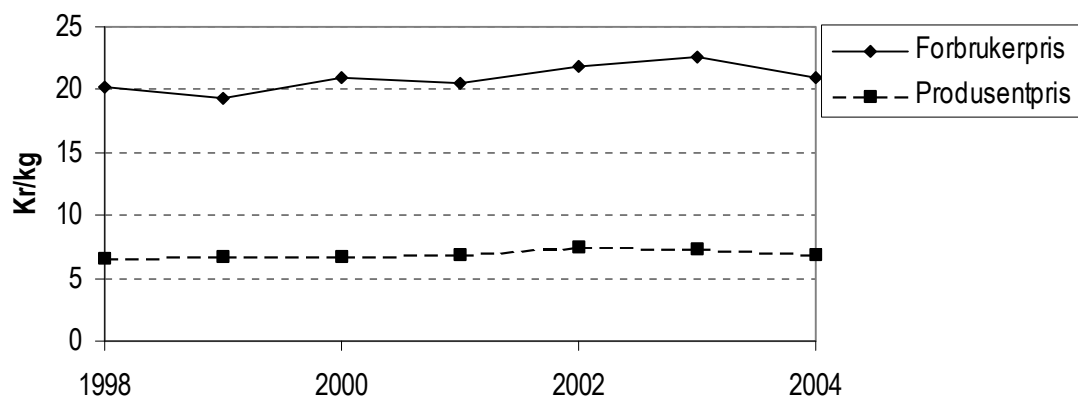

Figur 8.1 Utvikling i forbruker- og produsentpriser for poteter. Kr/ kg

Prisutviklingen på gulrot og blomkål er vist i figur 8.2 og 8.3. Begge forbrukerprisene har variert en del fra 1998 til 2004, men perioden sett under ett så har begge prisene økt. Produsentprisen falt i 2004 tilbake til prisnivået fra 2000/2001.

Figur 8.2 Utvikling i forbruker-, engros- og produsentpriser for gulrot. Kr/ kg

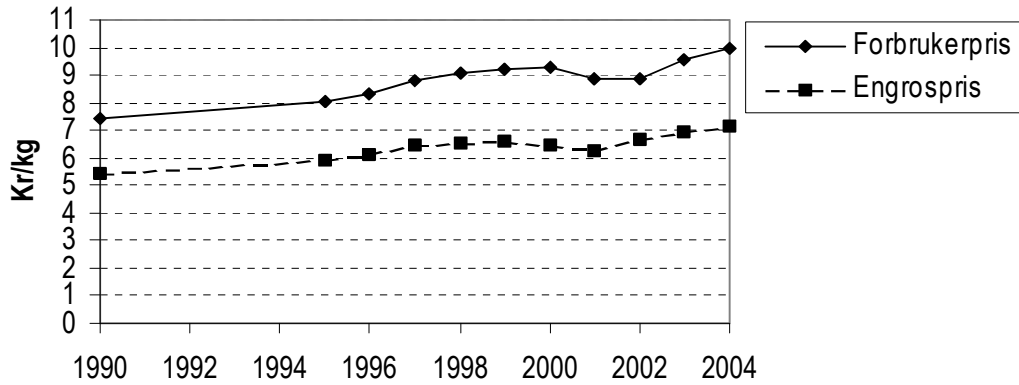
Figur 8.3 Utvikling i forbruker- og produsentpriser for blomkål. Kr/kg

8.3 Melk og melkeprodukter

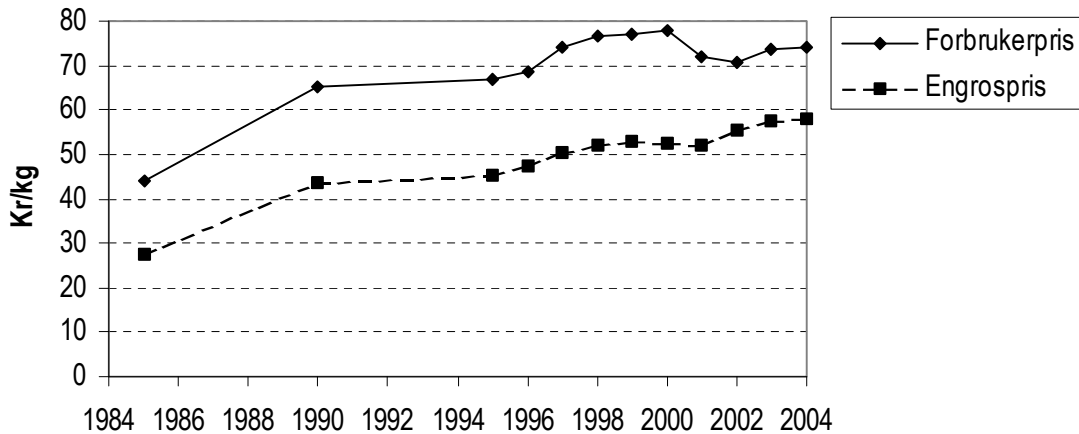
Prisutviklingen må sees på bakgrunn av forbrukersubsidier, moms-kompensasjon og redusert merverdiavgift fra 01.07.2001 og 01.01.2005. Forbrukersubsidier ble gjeninnført fra 01.01.1993 i forbindelse med økningen av satsene for merverdiavgiften fra 20 til 22 %. Fra 01.07.1993 ble forbrukersubsidiene fjernet og erstattet med momskompensasjon, som ble fjernet igjen fra 01.07.1996.

Tidligere undersøkelser ved NILF har vist at det er godt samsvar mellom endringer i subsidiene og virkningen på prisene når det gjelder både engros- og forbrukerprisene for konsummilk. For de andre produktene som var med i undersøkelsen (ost, smør og kjøtt), var det en mer variabel sammenheng mellom endringer i subsidier og priser, selv om det også for disse produktene i hovedtrekk kan påvises en klart samsvarende utvikling.

Figur 8.4 til 8.7 viser utviklingen i forbruker – og engrospriser for lettmeik, Norvegia, Gudbrandsdalsost og smør i perioden 1995 til 2004. Både engros- og forbrukerprisen har økt for alle fire produkter fra 2003 til 2004.

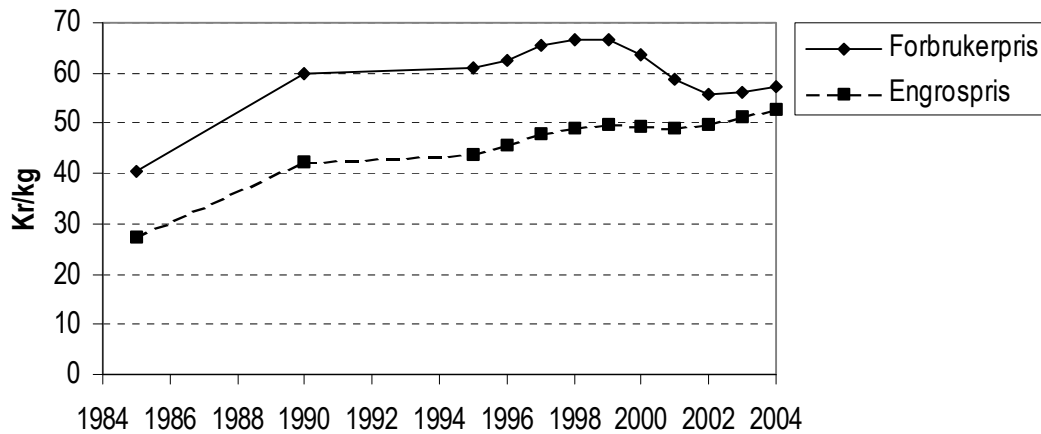

Figur 8.4 Utvikling i forbruker- og engrospriser for lettmelk. Kr/l

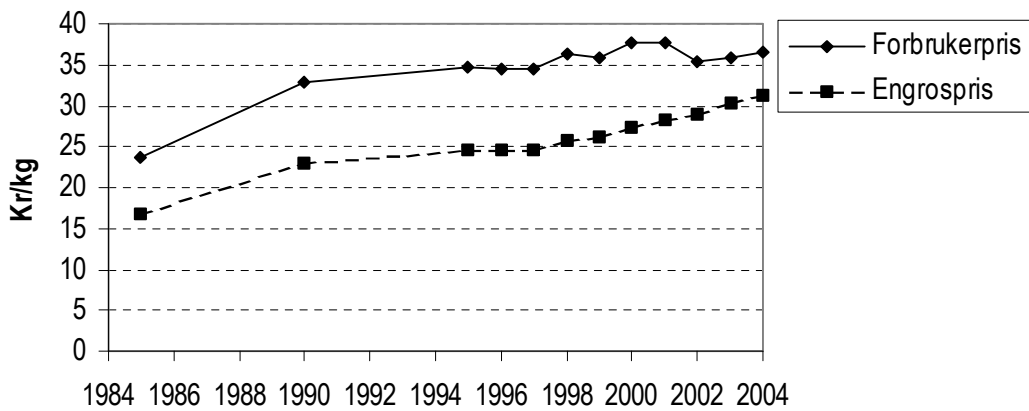

Figur 8.5 Utvikling i forbruker- og engrospris for Norge. Kr/kg

Figurene viser at engros- og forbrukerprisen for den enkelte vare har hatt svært lik utvikling i hele perioden både for ost og smør. Forbrukerprisen ble redusert som følge av redusert merverdiavgift i 2001, men har økt igjen etterpå. Nedgangen fortsatte i 2002, men fra 2003 begynte prisene å stige igjen. Engrosprisene steg også i 2004.

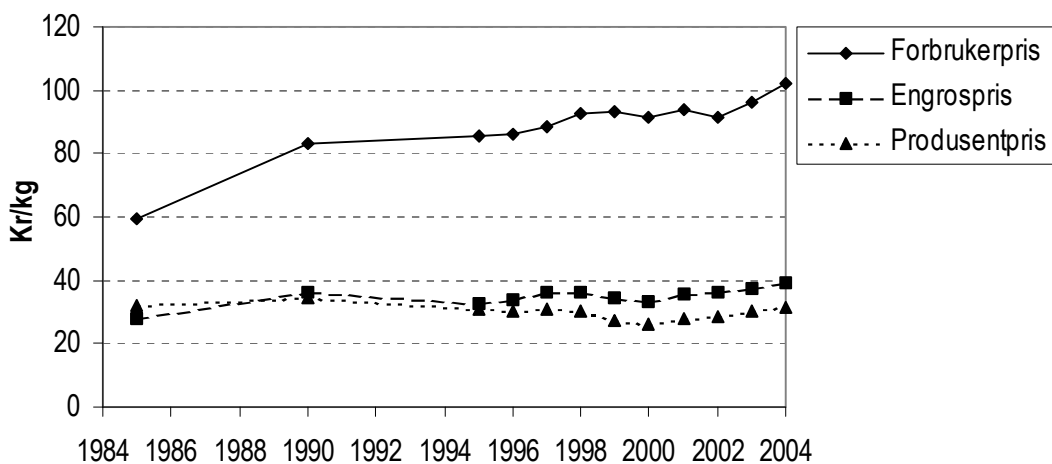
Figur 8.6 Utvikling i forbruker- og engrospris for Gudbrandsdalsost. Kr/kg

Figur 8.7 Utvikling i forbruker- og engrospris for smør. Kr/kg

8.4 Storfekjøtt

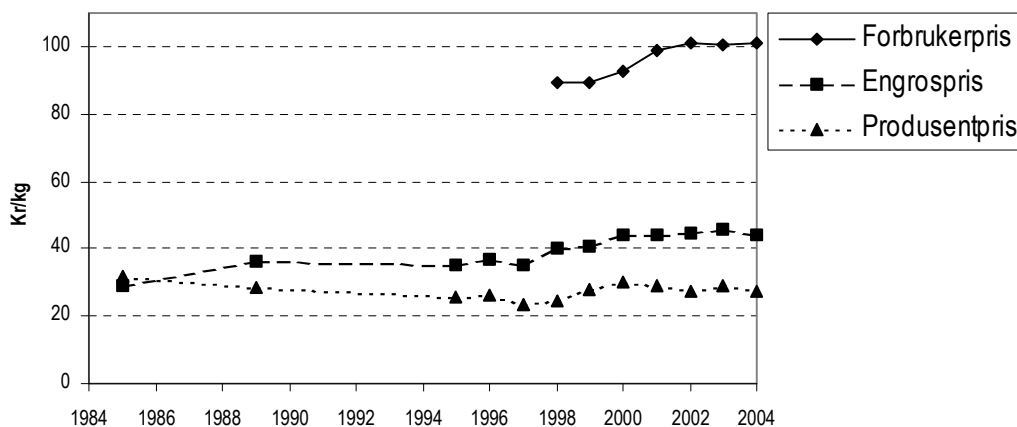
Figur 8.8 viser prisutviklingen for storfekjøtt. Forbrukerprisene økte 6,5 % fra 2003 til 2004. I samme tidsrom økte engrosprisene med 4,43 %, mens produsentprisene ble 4,38 % høyere. Fra 1993 ble det innført en momskompensasjon for kjøtt på 2,90 kr/kg, men denne ordningen ble fjernet igjen fra 01.07.1996.

Figur 8.8 Utvikling i forbruker-, engros- og produsentpriser for storfekjøtt. Kr/ kg

8.5 Sauekjøtt

I figur 8.9 ser vi prisutviklingen for sauekjøtt. Fra 2003 til 2004 økte forbrukerprisene med 0,9 %, samtidig som engrosprisene falt 3,6 %, og gikk ned med 7 %. SSB endret i 1999 basisår fra 1979 til 1998, noe som medfører at vi for noen produkter, blant annet sauekjøtt, får brudd i serien mellom 1997 og 1998.

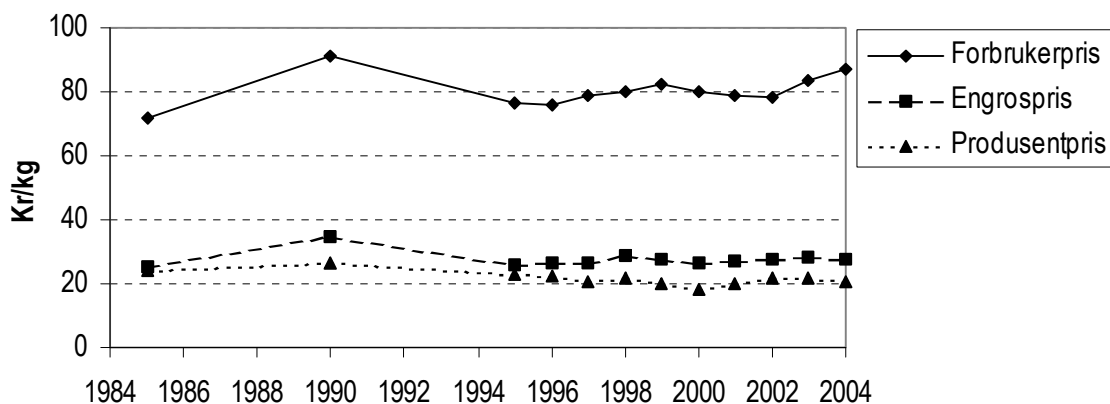

Figur 8.9 Utvikling i forbruker-, engros- og produsentpriser for sauekjøtt. Kr/ kg

8.6 Svinekjøtt

Prisutviklingen for svinekjøtt er vist i figur 8.10. Fra 2003 til 2004 økte forbrukerprisene med 4,4 %, samtidig som engrosprisene falt 1,1 %, og produsentprisene ble 5,9 %

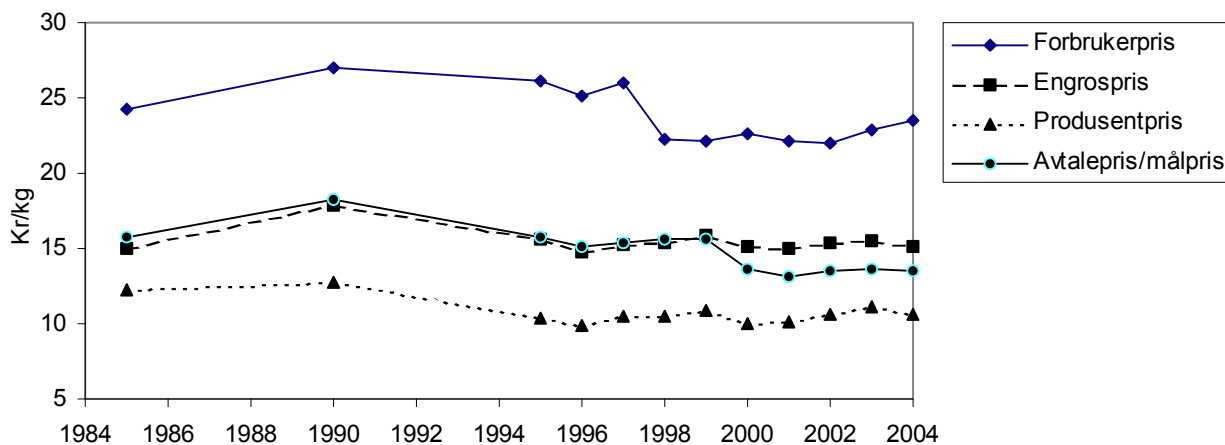
lavere. Fra 1999 til 2004 økte forbrukerprisene 5,5 %. I samme tidsrom falt engrosprisene 0,9 %, mens produsentprisen steg 3,5 %.

Figur 8.10 Utvikling i forbruker-, engros- og produsentpriser for svinekjøtt. Kr/ kg

8.7 Egg

Figur 8.11 viser utviklingen i de ulike prisene på egg. Forbrukerprisen økte med 5,9 % i perioden 1999 til 2004. I samme tidsrom falt engrosprisen 5,0 % og produsentprisen gikk ned med 2,8 %. Målprisen ble i dette tidsrommet redusert med 13 %.

Figur 8.11 Utvikling i forbruker-, engros- og produsentpriser, samt avtalepriser/ målpriser for egg. Kr/ kg

9 Likestilling

Likestilling vil naturlig gå inn i flere emner. Vi viser til kapitlene 4.4 Utviklingen i arbeidsforbruket i jordbruket, 4.6 Eiendomsoverdragelse og rekruttering og 4.7 Bygdeutvikling. I kapitlene 6.4 om alminnelig inntekt og 6.5 om levekår og økonomi tas inntekt til henholdsvis bruker og ektefelle pluss bruker opp, uten et direkte kjønnsperspektiv. I dette kapitlet går en nærmere inn på brukere, eiere, arbeidsinnsats og inntekt i forhold til kjønn.

9.1 Brukere og sysselsetting i jordbruket etter kjønn

Tabell 9.1 viser utviklingen i antall brukere, både for menn og kvinner. Andelen kvinnelige brukere har vært økende fra 1979 frem til 2001, men blitt litt redusert de tre siste årene og andelen var i 2004 lavere enn i 1999.

Tabell 9.1 Personlige brukere fordelt på kjønn

	1979	1989	1999	2002	2003	2004
Menn	115 375	89 267	60 914	52 182	48 980	46 997
%	92,7	90,5	87,1	86,9	87,0	87,7
Kvinner	9 033	9 343	9 045	7 862	7 328	6 574
%	7,3	9,5	12,9	13,1	13,0	12,3
<i>I alt</i>	<i>124 408</i>	<i>98 610</i>	<i>69 959</i>	<i>60 044</i>	<i>56 308</i>	<i>53 571</i>

Kilde: Statistisk sentralbyrå. De fullstendige jordbrukstellingene i 1979, 1989 og 1999, den beregna totalpopulasjonen i 2002, 2003 og 2004.

For fylkesvis fordeling se del II tabell 14.

Tabell 9.2 viser at kvinneandelen av personlige brukere økte for alle fylker fra 1990 til 2004. For alle fylker bortsett fra Buskerud og Nord – Trøndelag har kvinneandelen blitt redusert begge de to siste årene.

Tabell 9.2 Andelen personlige brukere som er kvinner, i hvert fylke. Prosent

	1990	1999	2002	2003	2004
Østfold	7,6	11,9	11,4	10,9	10,6
Akershus og Oslo	7,5	11,7	12,3	11,9	11,3
Hedmark	10,5	14,1	14,0	13,8	12,5
Oppland	7,5	12,3	12,0	11,9	11,4
Buskerud	8,9	13,7	13,5	13,7	12,7
Vestfold	6,3	10,5	10,1	9,8	9,5
Telemark	10,3	16,4	15,5	14,9	13,9
Aust-Agder	10,2	14,2	14,6	14,4	12,8
Vest-Agder	8,9	12,2	13,1	13,0	12,8
Rogaland	5,5	11,0	11,3	12,2	12,1
Hordaland	8,1	13,3	14,2	14,0	12,2
Sogn og Fjordane	10,2	14,5	15,7	15,6	13,9
Møre og Romsdal	8,1	13,6	14,4	14,3	13,6
Sør-Trøndelag	7,3	9,8	10,9	10,8	10,5
Nord-Trøndelag	5,9	9,8	10,6	10,7	10,8
Nordland	10,5	15,7	14,7	14,5	14,4
Troms	13,4	17,9	16,7	16,7	15,3
Finnmark	19,5	21,1	21,1	20,8	18,1
<i>Landet</i>	<i>8,5</i>	<i>12,9</i>	<i>13,1</i>	<i>13,0</i>	<i>12,3</i>

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Landbruksundersøkelsen i 1990, Jordbrukstellinga i 1999 og den beregna totalpopulasjonen i 2002, 2003 og 2004.

Tabell 9.3 viser at kvinner driver mindre bruk enn menn. Fra 1999 har utviklingen av kvinneandelen variert mellom størrelsesgruppene, men totalt sett er det ikke den store forandringen fra 1999 til 2004.

Tabell 9.3 Andelen personlige brukere som er kvinner, etter arealgrupper. Prosent.

Arealgruppe, dekar	1990	1999	2002	2003	2004
0 – 50 ¹⁾	12,9	18,4	18,1	17,6	12,9
50 – 100	9,3	15,2	15,6	15,5	14,8
100 – 200	6,2	11,8	12,9	13,4	13,2
200 – 300	5,0	9,3	9,8	10,3	10,9
300 – 500	4,9	8,1	8,1	8,3	8,9
≥ 500	4,8	6,1	6,4	6,0	6,4
Alle brukere	8,5	12,9	13,1	13,0	12,3

1) Til og med 1999 gjeldet tallene størrelsesgruppen 5–50 dekar.

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Landbruksundersøkelsen i 1990, Jordbrukstellinga i 1999 og den beregna totalpopulasjonen i 2002, 2003 og 2004. For fylkesvis fordeling se del II tabell 15.

Tabell 9.4 nedenfor viser alder på kvinner som er aktive bønder. Kvinner som driver gård, er gjennomgående litt yngre enn menn. Det gjelder både for store og små gardsbruk og i de fleste fylker. Gjennomsnittsalderen for brukere er 49 år for menn og 47 år for kvinner.

Tabell 9.4 Aldersfordeling for brukere 2004. Prosent

Aldersgruppe	< 30	30–39	40–49	50–59	60–69	> 70	Gj.snittsalder, ar
Menn	3,5	17,5	29,8	30,8	15,5	2,7	49,2
Kvinner	4,9	25,1	29,1	23,5	15,7	1,7	47,1

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Den beregna totalpopulasjonen 2004.

9.2 Eiere etter kjønn og eiendomsoverdragelser

Eier av en landbrukseiendom kan bruke eiendommen selv eller leie den ut til en annen som driver eiendommen. På den annen side kan én og samme bruker drive flere landbrukseiendommer, både egne og andres, sammen som én jordbruksbedrift. Det er langt flere landbrukseiendommer enn jordbruksbedrifter og brukere.

Tabell 9.5 nedenfor viser gardsoverdragelser fra januar 2003 til januar 2005. Den gjelder alle typer overdragelser, både av odelseiendommer og andre. Av de som overdro eiendom i denne perioden var 68 % av referanseeierne menn og 31 % kvinner. Av de som overtok var 64 % menn og 35 % kvinner. 1 % av de tidligere eierne var upersonlige, mens bare 0,3 % av de som overtok var upersonlige. Blant de gamle eierne var kvinneandelen lavest i Rogaland og høyest i Finmark. Blant nye eiere var andelen kvinner høyest i Finmark med 44 % og lavest i Akershus/Oslo med 28 %.

Sammenligner vi tabell 9.5 med tilsvarende for eiendomsoverdragelser mellom januar 2001 og desember 2003, så ser vi at det er en større andel menn og kvinnelige eiere som selger, mens det er en mindre andel upersonlige selgere. Når det gjelder de nye eierne, så er det en mindre andel kvinner og upersonlige kjøpere, mens en større andel er menn.

Tabell 9.5 Eiendomsoverdragelser fra januar 2003 til januar 2005. Andelen eiere som er menn, kvinner og upersonlige før og etter overdragelsen. Prosent

	Forrige eier			Ny eier		
	Mann	Kvinne	Upersonlig	Mann	Kvinne	Upersonlig
Østfold	68,9	28,6	2,5	68,9	30,9	0,2
Akershus og Oslo	67,8	30,3	1,9	71,9	28,1	0,0
Hedmark	65,2	33,4	1,4	63,3	36,3	0,4
Oppland	68,8	29,3	2,0	67,3	32,3	0,4
Buskerud	68,5	28,0	3,5	65,3	34,2	0,5
Vestfold	69,2	30,3	0,6	64,6	35,4	0,0
Telemark	64,3	33,8	1,9	67,3	32,5	0,2
Aust-Agder	64,9	33,9	1,2	68,5	30,8	0,7
Vest-Agder	66,6	32,6	0,8	63,4	36,5	0,2
Rogaland	75,0	23,0	2,0	67,4	32,4	0,3
Hordaland	71,1	28,2	0,7	62,6	37,3	0,1
Sogn og Fjordane	72,5	27,0	0,5	61,9	37,2	0,9
Møre og Romsdal	66,3	33,4	0,2	63,1	36,7	0,2
Sør-Trøndelag	66,5	30,5	3,0	69,1	30,6	0,2
Nord-Trøndelag	73,4	26,2	0,4	67,0	32,6	0,4
Nordland	63,8	35,8	0,4	56,6	43,1	0,3
Troms	61,4	38,1	0,5	58,3	41,3	0,4
Finnmark	59,5	40,1	0,4	56,3	43,7	0,0
<i>Landet</i>	<i>67,5</i>	<i>31,1</i>	<i>1,4</i>	<i>64,4</i>	<i>35,3</i>	<i>0,3</i>

Kilde: SSB. Landbruksregistret januar 2003 og januar 2005.

For overdragelser med odell, det vil si at gården overdras innen familien, har jordbrukstallingene tall for flere tiår tilbake. Etter 1970 har andelen av kvinner i hovedtrekk økt i alle landsdeler. Blant aktive brukere som overtok familieeiendommen før 1969 var kvinneandelen på 9 %, i perioden fra 1990 til 1994 på 17 % og i perioden fra 1995 til 1999 på 22 %. I den siste perioden hadde Finnmark og i Aust-Agder den høyeste andelen kvinner. Færrest kvinner med odelsrett overtok i Vestfold og Møre og Romsdal. (Tallene gjelder for gardsbruk som var i drift 1999 og var oppgavepliktige i jordbrukstallinga.)

Tabell 9.6 viser at kvinneandelen øker fra en tidsperiode til den neste for alle størrelsesgrupper med unntak for de aller største brukene på over 500 dekar. Kvinner overtar i større utstrekning mindre gardsbruk. I alle periodene avtar kvinneandelen med økende bruksstørrelse opptil 500 dekar.

Tabell 9.6 Andelen av kvinner som overtar gårdsbruk med odel. Prosent

Arealgruppe, dekar	-1969	1970-79	1980-89	1990-94	1995-99
5 - 50	10	13	17	20	24
50 - 100	8	13	16	19	24
100 - 200	9	12	15	16	22
200 - 300	9	10	11	14	20
300 - 500	9	9	11	12	17
≥ 500	5	10	8	15	13

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Jordbruksstillingen 1999. Gjelder oppgavepliktige.

Tabell 9.7 viser aldersfordeling til eiere. For menn er det vanligst å overta gard mellom 30–39 år. Det er 31 % av de nye mannlige eierne som er i denne aldersgruppa. Også for kvinner er det en topp i hyppighet mellom 30–39 år med 21 % av de nye kvinnelige eierne. Det er likevel færre kvinner enn menn som er under 50 år ved overtakelse, og 20 % av kvinnene er over 70 år når de overtar eiendommen. Dette gir en gjennomsnittsalder for kvinnelige nye eiere på 53 år, noe som er høyere enn for mennene. Det er i mange sammenhenger påpekt at gardsoverdragelser til kvinner ofte gjelder enker som eier garden i en overgangsperiode.

Gjennomsnittsalderen for kvinner som brukere er 14 år yngre enn for kvinner som eier gårdsbruk, og 5 år yngre enn for de som er nye eierne (tabell 9.4 og 9.7). For menn er gjennomsnittsalderen for brukere 8 år lavere enn for alle eiere og 5 år høyere enn for de nye eierne av gårdsbruk. Det synes derfor som kvinner i mindre grad overtar gårdsbruk for selv å drive jordbruk over tid. De eldre kvinnene som overtar gard, dominerer derved ikke statistikken over brukere i særlig grad.

Tabell 9.7 Aldersfordeling for alle eiere i 2005 og for nye eiere fra januar 2003 til januar 2005. Prosentandeler

		Aldersgruppe						Gj.snittsalder, ar
		< 29	30-39	40-49	50-59	60-69	> 70	
Nye eiere	Menn	11,2	30,7	25,6	19,3	9,4	3,9	44,4
	Kvinner	6,6	21,1	20,3	18,0	14,4	19,6	52,5
Alle eiere	Menn	1,8	10,6	20,6	27,0	20,5	19,6	56,8
	Kvinner	1,8	10,1	16,2	20,8	19,2	32,0	60,8

Kilde: Statistisk sentralbyrå, Landbruksregisteret januar 2003 og januar 2005 og Landbruksregisteret.

9.3 Driftsformer

9.3.1 Inndeling

Som følge av at Norge er tilsluttet EØS-avtalen, er vi forpliktet til å følge EUs bestemmelser for strukturstatistikk i jordbruket. Fra og med 2003 har Norge rapportert strukturstatistikk til Eurostat i henhold til driftsforminndelingen vist nedenfor. Standard dekningsbidrag er det sentrale størrelsesmålet i inndelingen. Inndelingen er nærmere beskrevet i SSB-rapport 2003/23. I følge rapporten skal det ved vanlig publisering bruke følgende inndeling:

Driftsform

Korn og oljevekster
Øvrige jordbruksvekster
Hagebruksvekster
Storfe mjølkeproduksjon
Storfe kjøttproduksjon
Storfe mjølk- og kjøttproduksjon i kombinasjon
Sau
Øvrige grovfôretende dyr
Svin og fjørfe
Blandet planteproduksjon
Blandet husdyrproduksjon
Plante- og husdyrproduksjon i kombinasjon
Ikke klassifisert

En grundigere inndeling eksisterer, men vi har valgt å bruke denne hovedinndelingen i det følgende. For å tilhøre en spesiell driftsform må mer enn 2/3 av det totale dekningsbidraget komme fra vedkommende produksjon. For å tilhøre en av de blandede/kombinerte driftsformene må vedkommende produksjon utgjøre mer enn 1/3 og mindre enn eller lik 2/3 av totalt standard dekningsbidrag.

9.3.2 Driftsform og produksjon

Tabell 9.8 viser ulike driftsformer fordelt etter kjønn og andelen kvinner i de ulike produksjoner. Kvinneandelen er høyest blant bønder med sau, med en andelen på 18 %. Andelen er lavest blant produsenter som driver med melk/kjøtt og kun melk. Samdriftene gir høy andel upersonlige brukere i melkeproduksjon.

Tabell 9.8 Driftsform til menn, kvinner og upersonlige brukere. Antall og andel referansebrukere. 2003.

	Antall				Kvinner, prosent	Prosent		
	Totalt	Menn	Kvinner	U-personlig		Menn	Kvinner	Upersonlig
Korn og oljevekster	10 311	9 007	1 162	142	11,3	18,4	15,9	7,4
Øvrige jordbr.vekster	3 276	2 831	376	69	11,5	5,8	5,1	3,6
Hagebruksvekster	1 832	1 436	235	161	12,8	2,9	3,2	8,4
Storfe, melk	15 797	13 196	1 494	1107	9,5	26,9	20,4	57,6
Storfe, kjøtt	3 836	3274	511	51	13,3	6,7	7,0	2,7
Storfe, melk og kjøtt	699	593	44	62	6,3	1,2	0,6	3,2
Sau	11 864	9649	2106	109	17,8	19,7	28,7	5,7
Øvrig grovforetende dyr	3 114	2 568	488	58	15,7	5,2	6,7	3,0
Svin og fjørfe	1 375	1179	167	29	12,1	2,4	2,3	1,5
Blandet planteprod.	838	692	124	22	14,8	1,4	1,7	1,1
Blandet husdyrprod.	1 126	974	108	44	9,6	2,0	1,5	2,3
Komb. plante og husdyr	4 163	3581	513	69	12,3	7,3	7,0	3,6
Sum	58 231	48 980	7 328	1 923	12,6	100	100	100

Kilde: SSB. Den beregna totalpopulasjon 2003.

Tabellen viser også produksjonene fordelt mellom menn og kvinner som grupper. 27 % av de mannlige brukerne driver melkeproduksjon, mens det er 20 % av kvinnene. 29 % av kvinnene har sau, og 20 % av mennene. Korn i kombinasjon med husdyr har 7 % for både menn og kvinner, mens 18 % av mennene og 16 % av kvinnene har ren kornproduksjon.

Tabell 9.9 viser driftsform og alder fordelt på kjønn. Hovedtyngden av menn er i aldergruppene 30–69 år. Hovedtyngden av kvinner ligger i aldersgruppen 30–50 år, men variasjonen er større. Kvinner som driver storfe-, melke- og kjøttproduksjon har høyest andel i den yngste aldersgruppen.

Tabell 9.9 Fordelingen av brukere etter aldersgrupper i driftsformene. Referansebrukere

Aldersgruppe	Menn				Kvinner			
	< 30	30-49	50-69	> 70	< 30	30-49	50-69	> 70
Korn og oljevekst	3,0	44,9	48,5	3,7	3,5	49,6	43,8	3,1
Øvrige jordbr.vekster	3,2	51,0	43,7	2,1	6,1	56,6	35,1	2,1
Hagebruksvekster	2,1	42,6	50,6	4,7	4,3	54,0	37,4	4,3
Storfe, melk	4,2	51,0	43,7	1,1	6,6	58,5	33,1	1,7
Storfe, kjøtt	4,8	50,1	42,8	2,4	4,7	47,9	44,4	2,9
Storfe, melk og kjøtt	6,6	64,2	28,7	0,5	11,4	63,6	25,0	0,0
Sau	3,2	43,1	49,3	4,5	4,3	43,4	47,9	4,4
Øvrig grovforetende dyr	4,8	47,7	43,1	4,4	6,6	53,1	35,0	5,3
Svin og fjørfe	3,3	54,5	41,5	0,7	6,0	61,1	32,9	0,0
Blandet planteprod.	3,0	45,7	49,4	1,9	1,6	58,9	37,9	1,6
Blandet husdyrprod.	4,8	55,9	38,4	0,9	7,4	70,4	21,3	0,9
Komb. plante og husdyr	4,2	51,1	42,0	2,7	9,2	56,9	31,0	2,9
<i>Sum</i>	<i>3,7</i>	<i>48,1</i>	<i>45,4</i>	<i>2,8</i>	<i>5,3</i>	<i>51,6</i>	<i>39,9</i>	<i>3,2</i>

Kilde: SSB, Den beregna totalpopulasjon 2003.

9.3.3 Økologisk produksjon

Tabellene nedenfor viser kvinners andel av økologisk jordbruksproduksjon. Tabell 9.10 viser arealet, og tabell 9.11 viser antall brukere med økologisk produksjon.

Tabell 9.10 Kvinners og menns andel av arealet til økologisk produksjon

Andel av arealet som blir brukt av:	1999		2003	
	Karensareal	Omlagt areal	Karensareal	Omlagt areal
Menn	85,3	83,9	81,3	79,6
Kvinner	14,7	16,1	12,6	13,5
Upersonlige			6,1	6,8
<i>Sum, dekar</i>	<i>30 621</i>	<i>133 855</i>	<i>63 525</i>	<i>294 030</i>

Kilde: SSB, søknad om produksjonstilskudd, 31.07 og om tilskudd til økologisk drift 31.12.

Menn var i 2003 driver av 80–85 % av det økologiske arealet, mens 13–14 % drives av kvinner, og 7 % av det omlagte arealet tilhører upersonlige eiere.

Tabell 9.11 Enheter med økologisk drift. Prosentandel brukere som er menn og kvinner

Referansebruker:	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner
	1999		2003	
Østfold	73,9	26,1	86,4	8,2
Akershus og Oslo	86,5	13,5	72,9	18,8
Hedmark	77,3	22,7	74,5	21,1
Oppland	83,1	16,9	82,4	12,9
Buskerud	81,7	18,3	78,6	15,9
Vestfold	83,9	16,1	69,0	19,5
Telemark	76,8	23,2	74,2	21,7
Aust-Agder	71,4	28,6	60,0	32,0
Vest-Agder	74,4	25,6	84,4	13,3
Rogaland	78,8	21,2	74,5	16,4
Hordaland	80,8	19,2	71,3	22,2
Sogn og Fjordane	77,1	22,9	77,8	18,9
Møre og Romsdal	70,4	29,6	75,4	19,8
Sør-Trøndelag	85,0	15,0	83,4	13,5
Nord-Trøndelag	88,4	11,6	83,1	12,8
Nordland	70,7	29,3	75,4	17,2
Troms	81,3	18,8	82,6	13,0
Finnmark	80,0	20,0	83,3	16,7
Landet	79,8	20,2	78,3	16,5

Kilde: SSB, søknad om produksjonstilskudd, 31.07 og om tilskudd til økologisk drift 31.12.

Tabell 9.11 viser andelen menn og kvinner som driver jordbruksbedrifter med økologisk areal. For landet sett under ett var andelen kvinner 17 % i 2003. Tabell 9.2 viser at andelen kvinner som er brukere, er på om lag 13 %. Kvinner er derved sterkere representert som brukere av jordbruksbedrifter med økologisk areal, enn kvinner som brukere generelt. Kvinneandelen har dog gått ned fra 1999 til 2003. I 2003 ble 5 % av enhetene som driver økologisk drevet av upersonlige eiere. Kvinneandelen er størst i Aust-Agder og minst i Østfold.

9.4 Arbeidsforbruk og utdanning

Tabell 9.12 nedenfor viser utviklingen i arbeidsforbruk. Arbeidsforbruket i jordbruket går ned både for kvinner og menn, men reduksjonen er sterkere for kvinner. Kvinner utfører 24 % av arbeidet, mens andelen kvinnelige brukere nå er 12 %. Kvinner utfører arbeid både som brukere, ektefelle eller samboer til brukerne, familiemedlemmer og som annen hjelp.

Tabell 9.12 Timeverk i jordbruket. Andel utført av kvinner

Ar	Totalt Mill. timeverk	Prosentandel utført av kvinner			
		I alt	Brukere og ekte- felle/samboer	Familiehjelp	Annen hjelp
1968/69	403	31	32		24
1979/80	262	26	27	23	20
1989/90	195	25	25	27	22
1996/97	169	24	24	25	24
1998/99	166	24	24	26	26
2000/01	140	24	24	27	27
2002/03	131	24	23	28	30

Kilde: Statistisk sentralbyrå, Jordbruksstatistikken og Budsjettnemnda for jordbruket.

Tabell 9.13 og 9.14 viser lengste utdanning for nye eiere; total utdanning etter omfang i tabell 9.13 og landbruksutdanning i tabell 9.14. Generelt er lang utdanning vanligere blant kvinner enn blant menn, og det er færrest med lang utdanning blant de eldste. Sammenligner vi utdanningsnivået i tabell 9.13 med tilsvarende for perioden januar 2001 til desember 2003, så ser vi at en stadig mindre andel av de nye eierne har kun obligatorisk utdanning, mens flere har utdanning fra universitet og høyskole. Blant de yngre kvinnene har 40 % utdanning på universitets og høyskolenivå. Det er dobbelt så hyppig som hos unge menn.

Tabell 9.13 Nye eieres utdanning etter aldersgrupper. Referanseiere

Aldersgruppe	%andel menn med minst:			%andel kvinner med minst:		
	Obligatorisk utdanning	Mellom utdanning	Universitet og høyskole	Obligatorisk utdanning	Mellom utdanning	Universitet og høyskole
< 39 ar	6,2	73,2	20,6	5,7	54,4	39,9
40-59 ar	13,9	63,8	22,3	13,5	58,4	28,1
> 60 ar	30,0	50,6	19,5	48,2	43,2	8,5
<i>Totalt</i>	12,8	66,0	21,2	23,2	52,1	24,7

Kilde: SSB, Landbruksregistret, januar 2003 og januar 2005.

Tabell 9.14 Nye eiere med landbruksutdanning som høyeste utdanning. Referanseiere

Aldersgruppe	Menn	Kvinner
< 39 ar	16,9	8,5
40–59 ar	11,7	2,7
> 60 ar	9,8	0,3
<i>Totalt</i>	<i>13,6</i>	<i>3,5</i>

Kilde: SSB, Landbruksregistret, januar 2003 og januar 2005.

Tabell 9.14 viser at menn dominerer når landbruksutdanning er høyeste utdanning i alle aldersgrupper. Det er en høy andel av unge kvinner med høyt utdanningsnivå som har overtatt gard, og langt høyere andel enn for menn, men unge kvinner velger sjeldnere landbruksutdanning som høyeste utdanning. Kvinner legger mer vekt på en utdanning utenfor landbruket. Det samme gjelder også de unge kvinner som er brukere.

9.5 Pensjonsgivende inntekt i jordbruket og andre næringer

Kapittel 6.3 behandler pensjonsgivende inntekt. Tabell 9.15 nedenfor viser gjennomsnittlig pensjonsgivende inntekt for næringsdrivende med tilknytning til jordbruk, skogbruk og fiske. Det er satt opp gjennomsnittsverdier fra primærnæringene og fra lønnsinntekt og annen næring. Det siste kan også være næring med tilknytning til gården.

Etter skattereformen i 1992 blir kapitalinntekter trukket ut av pensjonsgivende inntekt med varierende kapitalavkastningsrate (se kapittel 6.3). Tabell 9.17 og 9.18 viser forskjell mellom kjønnene, mens nivået før og etter 1992 ikke er det samme.

Tabell 9.15 viser at menn har høyere pensjonsgivende inntekt enn kvinner. Forskjellen gjelder særlig for primærnæring og annen næring, mens kvinner hadde i 2003 høyere lønnsinntekt enn menn. Menns pensjonsgivende inntekt var i 1985 nesten dobbelt så stor som kvinners. Fra 1995 til 1998 var det relative forholdet nokså stabilt med kvinners pensjonsgivende inntekt på omtrent to tredeler av mennenes.

Tabell 9.15 Gjennomsnittlig pensjonsgivende inntekt¹⁾ for næringsdrivende med tilknytning til primærnæringene, landet²⁾. 1000 kroner

	1985	1989	1999	2001	2002	2003
Bruker og ektefelle:						
Primærnæringer (landbruk/fiske)	49,2	79,9	81,5	86,1	95,7	90,7
Annen næring	9,0	13,7	23,9	29,9	31,0	32,8
Lønnsinntekt	70,9	115,9	196,7	223,5	242,9	253,5
Pensjonsgivende inntekt i alt	129,0	209,5	302,1	339,6	369,6	377,0
Mann:						
Primærnæringer (landbruk/fiske)	40,5	53,1	64,0	68,2	75,6	72,3
Annen næring	8,1	10,8	20,2	25,3	26,0	27,6
Lønnsinntekt	50,5	71,8	116,4	130,7	140,8	145,3
Pensjonsgivende inntekt i alt	99,1	135,6	200,6	224,3	242,4	245,2
Kvinne:						
Primærnæringer (landbruk/fiske)	15,4	21,4	25,1	25,8	28,8	26,6
Annen næring	1,8	2,4	5,6	6,9	7,4	7,8
Lønnsinntekt	33,5	49,2	107,8	124,7	137,2	145,5
Pensjonsgivende inntekt i alt	50,7	73,0	138,5	157,5	173,5	180,0

1) Inntekt før og etter skattereformen av 1992 er ikke uten videre sammenlignbar

2) Før 2001 gjelder tallene kun de over 5 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Bøndernes inntekt og formue.

For fylkesvis fordeling av pensjonsgivende inntekt for bruker, se tabell 6.2.

Tabell 9.16 gir den prosentvise fordeling av tallene i tabell 9.15. Det går fram at kvinnene henter en større andel av inntekta fra lønnsinntekter. Kvinner får en meget liten andel fra annen næring. Både menn og kvinner hadde omtrent samme andel av pensjonsgivende inntekt fra primærnæringer, annen næring og lønnsinntekt i 1989 som i 1985. De siste årene har sammensetningen av pensjonsgivende inntekt vært stabil for både bruker og ektefelle og for menn, mens andelen fra primærnæringer har blitt litt redusert for kvinnene.

Tabell 9.16 Gjennomsnittlig pensjonsgivende inntekt¹⁾ for næringsdrivende med tilknytning til primærnæringene, prosentvis fordeling, landet²⁾

	1985	1989	1999	2001	2002	2003
Bruker og ektefelle:						
Primærnæringer (landbruk/fiske)	38,2	38,1	27,0	25,4	25,9	24,1
Annen næring	6,9	6,6	7,9	8,8	8,4	8,7
Lønnsinntekt	54,9	55,3	65,1	65,8	65,7	67,2
Mann:						
Primærnæringer (landbruk/fiske)	40,9	39,1	31,9	30,4	31,2	29,5
Annen næring	8,2	7,9	10,1	11,3	10,7	11,3
Lønnsinntekt	51,0	52,9	58,0	58,3	58,1	59,2
Kvinne:						
Primærnæringer (landbruk/fiske)	30,5	29,3	18,1	16,4	16,6	14,8
Annen næring	3,5	3,2	4,0	4,4	4,3	4,3
Lønnsinntekt	66,0	67,4	77,8	79,2	79,1	80,9

1) Inntekt før og etter skattereformen av 1992 er ikke uten videre sammenlignbar

2) Før 2001 gjelder tallene kun de over 5 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Bøndernes inntekt og formue.

Tabell 9.17 nedenfor er tilsvarende tabellene 6.15–6.17, og viser mann og kvinne etter hvilken andel næringsinntekta utgjør av bruttoinntekta. Det er en høyere andel av kvinner enn menn som er uten positiv næringsinntekt, 28 % kvinner mot 19 % menn. Det er også relativt langt færre kvinner enn menn som henter halvparten eller mer fra næringsinntekta.

Tabell 9.17 Personlige brukere med selvangivelsesdata og andeler av næringsinntekt fra jordbruket i forhold til bruttoinntekt. Prosentandeler. 2002

Referanseperson	Antall brukere	Andel næringsinntekt av bruttoinntekt					
		Uten	0–10%	10–40%	50–90%	> 90%	> 50%
Mann	52 156	19,2	19,5	32,5	22,4	6,3	28,7
Kvinne	7 854	27,8	23,2	34,6	11,5	2,9	14,4
<i>Alle</i>	<i>60 010</i>	<i>20,4</i>	<i>20,0</i>	<i>32,8</i>	<i>21,0</i>	<i>5,9</i>	<i>26,9</i>

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Selvangivelsesdata 2002.

Tabell 9.18 nedenfor er tilsvarende tabell 6.18 og 6.19, men viser andelen menn og kvinner i de ulike inntektsgruppene. Tabellen viser at det er en større andel av kvinnene enn av mennene som havner i de laveste inntektsgruppene. Og det er en langt større andel av mennene som har inntekt over 170 210 enn tilsvarende andel kvinner. Det er de med inntekt over 170 210 kroner som ville kunne utnyttet et maksimalt inntektsfradrag fullt ut.

Tabell 9.18 Brukere med selvangivelsesdata og andelen med næringsinntekt etter inntektsniva. 2002

	Antall brukere	Næringsinntekt per jordbruksbedrift, andel i gruppa. %				
		Uten	0 – 36 000	36 001– 163 778	163 779 – 170 210	> 170 210
Mann	52 156	19,2	15,9	28,6	1,1	35,1
Kvinne	7 854	27,8	20,4	31,5	1,0	19,4
<i>Alle</i>	<i>60 010</i>	<i>20,4</i>	<i>16,5</i>	<i>29,0</i>	<i>1,1</i>	<i>33,0</i>

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Selvangivelsesdata 2002.

